

KEES HANA

Feest in de natuur

DE EEUW VAN JAC. P. THIJSSE

V

✓
Feest in de natuur

Natuur- en
Milieucentrum **Ter Kleef**
Kleverlaan 9 – 2023 JC Haarlem

KEES HANA

Feest in de natuur

25 juli 1865 - Jac.P.Thijse geboren

VAN HOLKEMA & WARENDORF N.V.
AMSTERDAM

Omslagontwerp:
PETER VAN STRAATEN

Typografie en druk: Bosch - Utrecht

Feest in de natuur – naar mijn gevoel niet eens in de eerste plaats omdat 100 jaar geleden Jacobus Pieter Thijsse, *de* grote man van natuurstudie, natuurbescherming en bovenal natuurbeleving, werd geboren.

Feest in de natuur – voornamelijk om er ons over te verheugen dat hij een landgenoot van ons allemaal is geweest. Geweest?

Volgens de Burgerlijke Stand, ja. Maar dat klopt niet volledig omdat zijn geest in feite bij ons is gebleven: in zijn vele nagelaten werken, maar nog veel sterker in onze eigen instelling tegenover de natuur, die hij blijvend gelijk aan de zijne heeft gemaakt.

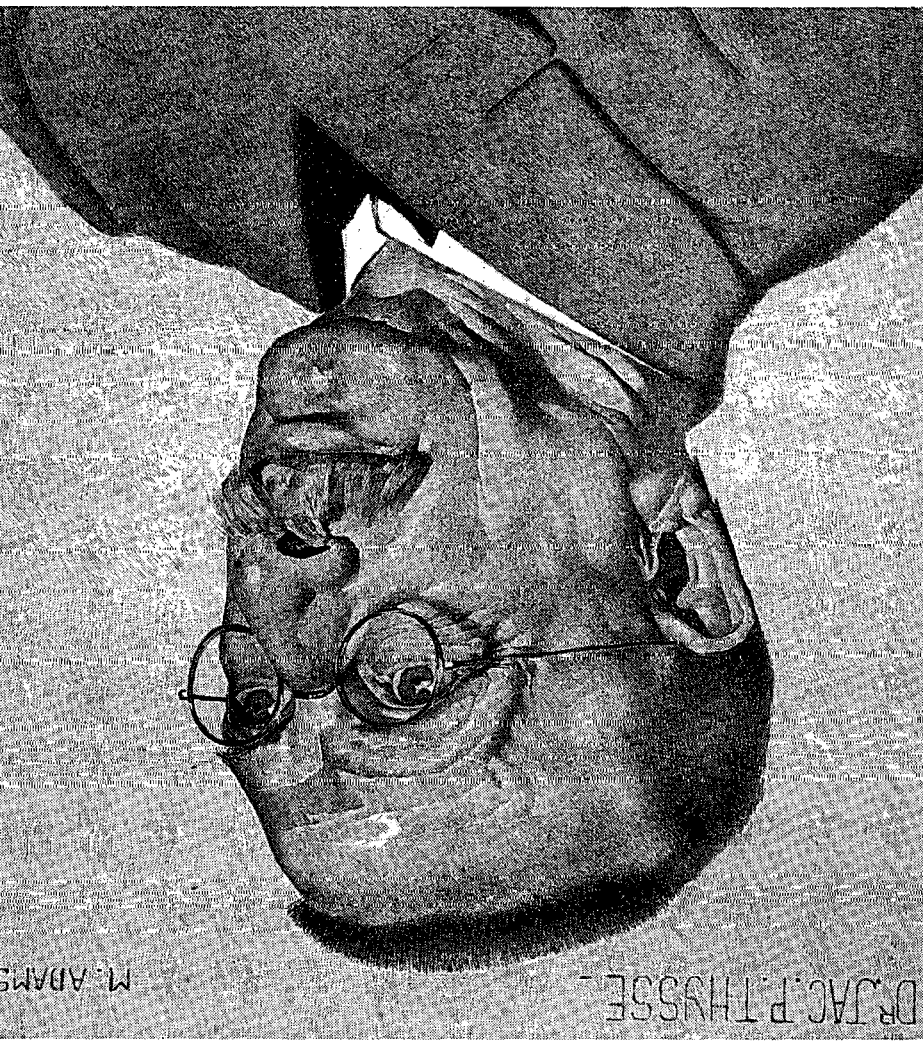
Bij een dergelijk feest – ietwat weemoedig omdat de gevierde niet meer in levenden lijve in ons midden verkeert – past een kleine feestbundel. Die wordt u bij deze aangeboden; met de uitdrukkelijke verklaring dat hij niets méér wil zijn dan een feestboekje. Een greep hier en een greep daar, een lach en een traan. Maar zeker geen overzicht van dit of van dat. Zonder enige pretentie dus – vooral niet die van de volledigheid.

Alleen maar een boekje om ons te helpen het feest te vieren in de geest van ons aller Thijsse: onbekommerd!

Lente 1965

Kees Hana

Terwille van een vlotte leesbaarheid zijn de citaten uit werk van Thijsse en zijn tijdgenoten overgezet in de tegenwoordige spelling.

Portret van Jac. P. Thijssse

Het gebruik wil nu eenmaal, dat je voorin een feestboek een portret afdruckt van de man of vrouw waar het over gaat. Welnu, dat uiterlijke portret vindt u op verschillende plaatsen in dit boekje. Maar het innerlijke is veel belangrijker! Zoiets kun je beslist niet fotograferen. Een heel knap schilder of beeldhouwer kan misschien de opvallendste karakter-eigenschappen uitbeelden, maar het door en door gedetailleerde portret, dat is naar ik meen voorbehouden aan de schrijver. Hij kan telkens een nieuw vel papier in zijn machine schuiven en meer vertellen, steeds meer – maar de allervervelendste verteller is hij, die álles wil zeggen, verklaren, uitleggen.

Dit laatste doe ik dus onder geen voorwaarde. En ik ga ook niet trachten u met goed-Hollandse degelijkheid een „persoonsbeschrijving” van zekere Jacobus Pieter Thijssse voor te leggen. Integendeel! Het is de bedoeling van dit boekje dat deze grote man van de natuurliefde, de natuurstudie en de natuurbescherming in Nederland zo levend mogelijk voor u komt te staan. Tegen de wisselende achtergronden van zijn eigen tijd. Dat kan, geloof ik, maar op één manier: door u telkens weer zijn eigen woorden te laten lezen, hem onderwijl in de loop van zijn rijke leven volgend. Het portret is dus pas enigszins afgerond op de laatste bladzijde. Hier voorin het boek gaan we echter alvast een ruwe schets maken.

We?

Ja, we! U en ik. Dat is helemaal in de geest van Thijssse. Die zei duizendmaal: „Goed, ik draag jou op...” en dan kwam er iets gewoonlijk nogal moeilijks, maar het was altijd leuk en de moeite van het proberen waard. Laat ons dus ook deze „opdracht” maar samen tot een goed eind zien te

brengen en dan stel ik de volgende werkwijze voor: ik lever u – in zeer willekeurige volgorde – een aantal gegevens en u voegt die samen tot een geheel. Neem er maar een vel papier bij als u dat makkelijk is. Op de verdere bladzijden gaan we dan eens nader op van alles en nog wat in.

Hier komt de lijst:

Een geestelijke reus; met het hart van een kind. Vol van onbekommerde vrolijkheid, onmiddellijk overslaand op ieder die met hem in aanraking kwam. Een wilde fantast (en dat wist hij zelf heel goed!). Grenzeloze optimist. Vol kattenkwaad, van de wieg tot het graf. Levensgenieter in de hoogste mate. Meester van de zelfspot. Innig hartelijk voor zijn medemenssen. Vlot spreker met zeer eigen woordkeus, zinsbouw en gebaar; geestig en ad rem. Soms veel te goed van vertrouwen. Onvoorstelbaar grote liefde voor al wat leeft in de natuur, samengaand met intense belangstelling en nooit eindigende verwondering. Slordig in veel dingen die het lijden konden. De goedgeefsheid zelf. Geen man-met-tweelinkerhanden, maar toch helemaal geen knutselaar. Financier van de koude grond zonder enige belangstelling voor geld. Vreugdevol werker van de vroege morgen tot de – niet zo érg late – avond. Muzikaal. Liefhebber van toneel. Enthousiast violist (onverdroten voortstrijkend, ook als het niet helemáál goed ging). Gezelligheidsmens. Flink rumoerig. Gretig lezer (historische romans, literatuur, dichtkunst, maar ook lichte lectuur en detectives). Allerbeminnelijkt onbescheiden. Talenknobbel. Verwoed bridge-speler, vooral op latere leeftijd. Sterk extrovert. Koopziek, in het bijzonder na loslating in boekhandels. Goed tekenaar. Natuurlijk overwicht. Niet-roker. Hater van alle haast. Scherp opmerker. Kon heerlijk van de hak op de tak springen zonder de grote lijn uit het oog te verliezen. Ging goedmoedig voort in het gareel van de allerkeurigste Hollandse huisvrouw, die zijn echtgenote was (wijselijk met de hand op de portemonnaie!). Uiterst geconcentreerde wer-

ker – totdat hij even uit het raam keek en in zijn tuin iets bijzonders opmerkte.

Mijn excuses! Ik zie ineens dat de lijst al verschrikkelijk lang is geworden. En hij zou nóg uitgebreider kunnen zijn. Maar u weet het: wie álles tracht te zeggen... Ga dus maar aan het werk met de schets, de nadere uitwerking komt later wel.

Maastricht

25 juli 1865: Jacobus Pieter Thijssse geboren te Maastricht. Zo zou het in onze geschiedenisboekjes, en zéker in de schoolboeken over biologie moeten staan. Want zo er in de nieuwste geschiedenis één man is geweest, die een nog steeds duidelijk aantoonbare en tegelijkertijd bijzonder heilzame invloed op ons volksleven heeft gehad, is het wel Thijssse, Dr. Jac. P. Thijssse, geweest. Wij Nederlanders lijken echter wel een buitengewoon flair te hebben om juist heel belangrijke dingen ergens in een achterafhoekje op te bergen. We weten allemaal nog de „jaartallen” van de Denen en Noormannen, misschien kennen we het rijtje van de graven van Holland nog wel, en niemand is het jaar van de Slag bij Nieuwpoort vergeten. Maar wat gebeurde er op 28 mei 1932? Kunt u dat zo voor de vuist weg even zeggen? Toch was het van uitermate groot landsbelang. Het staat wel ergens in stenen letters te lezen, maar bijna iedereen loopt daar gedachteloos aan voorbij, op weg naar een kopje koffie of naar het torentje boven die in steen gebeitelde woorden: Hier werd de dijk gesloten 28 mei 1932. Ga maar kijken bij het Monument op de Afsluitdijk.

Maar goed, in de geschiedenisboekjes mag de toekomst van de kleine Ko dan niet zijn vermeld, hij heeft in de loop van zijn leven genoeg geschiedenis gemaakt – en hij is een heel „grote jongen” geworden zoals hem dat op jeugdige verjaardagen stellig dikwijls zal zijn toegewenst. En daarom – omdat hij met de grootheid van zijn persoon en van zijn werk zo onnoemelijk veel voor de natuur, de natuurstudie, de natuurbescherming en de natuurliefhebbers, maar in feite ook voor ons hele volk heeft gedaan – daarom vieren we dit jaar het feest van zijn geboorte, nu een eeuw geleden. 1865: Vader Jacobus Thijssse was een pittige en geestige

beroeps-sergeant van het 2e Regiment Infanterie, die prachtig kon schrijven, goed tekende, graag wandelde en viste, en een grote belangstelling voor allerlei culturele zaken (o.a. literatuur) aan de dag legde. Moeder Catharina Johanna Thijsse-Priester was een Zeeuwse met wie vader was getrouwd toen hij in Vlissingen lag. En Maastricht, waar de kleine Ko zijn eerste drie levensjaren doorbracht, moet toen wel een heel ander soort stad zijn geweest dan tegenwoordig. Voor veel mensen lang niet zo plezierig als vandaag de dag! Men beleefde er de naweeën van de Industriële Revolutie uit het begin van de negentiende eeuw in hevige mate. Daar kunnen alleen de oudsten onder ons zich misschien nog een vage voorstelling van maken. Met werktijden voor de arbeiders van twaalf tot veertien uur per dag onder de allerslechtste omstandigheden. En letterlijk tegen een hongerloon. Met kinderarbeid, waarbij stakkerdjes van zes, zeven jaar al lange dagen in de fabrieken maakten. Met armoe en krotwoningen en een sfeer van doffe ellende voor wie niet anders had aan te bieden dan zijn twee handen. Vader Thijsse had als beroepsmilitair dus wel een kluitje uit de pap gevonden; een vaste betrekking met een redelijk salaris, een rijkswoning in het aloude Tuighuis (de Thijsse's huisden hier in de voormalige commandantswoning) en dus naar omstandigheden een bestaan vrij van zorgen. In de taal van onze tijd zouden we kunnen zeggen dat Ko junior in een behoorlijk „beschutte” omgeving werd geboren. En in een Nederland dat niet was te vergelijken met dat van nu.

Tracht het u maar even voor te stellen: ons land zonder de IJsselmeerpolders, maar met niet meer dan $3\frac{1}{2}$ miljoen inwoners. Drieëneenhalf miljoen, dat is ruim een kwart van het aantal mensen dat op het ogenblik in Nederland woont! De betrekkelijk geringe industrie nog helemaal in het stoomstadium. De spoorwegen pas 25 jaar oud en het treinverkeer met een veel geringer frequentie dan nu. Op 21

november 1865 werd de lijn Venlo-Maastricht geopend, maar pas in 1875 was Maastricht van „Holland” uit per trein te bereiken. Geen auto's, geen telefoon, om van radio en televisie maar helemaal niet te spreken. Steden en dorpen nog scherp afgebakend. De weinige straatwegen verhard met „kinderhoofdjes” of klinkers. Veel grintwegen – als het mooi was met een stenen paardepad in het midden. Legio zand- en graswegen. Geen fietsen! Wie in het drukke westen van het land woont zal de grootste moeite hebben om het zich allemaal voor te stellen, om zich alleen al in te denken hoe het leven zou zijn zonder alle kunstmatig voortgebrachte geluiden van vandaag. Hoe langer men over dit alles doordenkt, hoe meer aspecten van de enorme veranderingen in de afgelopen honderd jaar er naar voren komen. De landbouw bijvoorbeeld, was nog altijd voorname-lijk een kwestie van zware lichamelijke arbeid zoals zij dat tientallen eeuwen lang was geweest. En de vrije natuur... nee, die was verre van onveranderd sedert de oudheid. Om uiteindelijk die simpele 3½ miljoen mensen te kunnen onderhouden, had men door de eeuwen heen al geleidelijk meer woeste gronden ontgonnen, venen vergraven en uitgebaggerd, meren en plassen drooggelegd. Hoe zou het ook anders hebben gekund in een wereld, waarin de mens van dag tot dag talrijker wordt?

In de verste verte geen „natuur in de oerstaat” dus anno 1865, maar wel véél meer woeste gronden en wijde wateren dan nu; met een natuurleven dat nagenoeg aan zichzelf werd overgelaten. De belangstelling voor die natuur zal – gezien de toestanden destijds – heel gering zijn geweest. Maar ze wás er wel hier en daar. De Haarlemmer F. W. van Eeden (de vader van Frederik) heeft ervan getuigd door het schrijven van zijn boekje „Onkruid”. Hieronder een en ander uit het hoofdstuk „De flora der Hollandsche duinen”, geschreven in 1866:

„...de frissche beekjes en watervallen van Leiduin her-

inneren ons aan de schoonste plekjes van Gelderland. Lagere heuvels strekken zich tusschen de boschjes uit en omsluiten de beekjes met steile oevers. Aan die oevers groeijen demoeras-spiraea, de heldergelesleutelbloemen de witte en roode koekoeksbloemen. In het water prijkt de eerste voorjaarsbode, de waterboterbloem met haar gladde bladeren en groote gele bloemen, de gele iris, de rozeroode zwanenbloem, die het voorkomen heeft van een plant uit warmer gewesten, en de prachtige witte waterlelie, de koningin onzer waterplanten, de *Victoria regia* van Nederland.

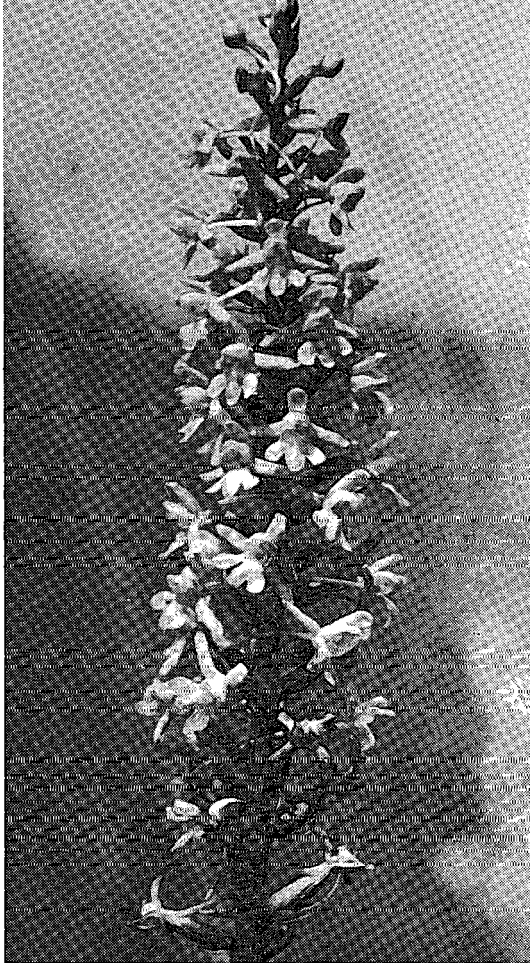

Groot is het aantal der bloemen, die hier in voorjaar en zomer den grond en het bosch bezielen. De meest karakteristieke zijn, behalve de reeds genoemde, de toortsplant met haar groote, viltige, witachtige bladeren, de wouw of gele reseda, de donker blaauwe slangenkop, de akker-kromhals met zijn blaauwe, spoedig afvallende bloempjes, het zacht-harig havergras met zijn edel gevormde, zilvergrauwe, blinkende pluimen, het sierlijke adelaarsvaren, dat in breede bogten over het water hangt, het St. Janskruid, het rozeroode zeepkruid, de vroolijk geelbloeiende wederik, de wijldgetakte hennepnetel, het muskuskruid en de zandwikke.

De groene strepen, die wij in de verte reeds aanschouwden, zijn de vochtigste plaatsen van het dal: dikwijls vindt men er water. Tusschen het blaauwgroene gras schitteren de *Parnassia's* en *Pyrola's* in ontzettende hoeveelheid als witte sterren; ginds in de boschjes was slechts hare voorhoede, hier zien wij hare hoofdkwartieren; hier is haar eigenlijke woonplaats. Nevens haar vinden wij talrijke vertegenwoordigers van de familie der Orchideeën, waarvan de langgespoorde orchis hier bijna bij uitsluiting groeit. Hare bloemen zijn als kleine hyacinten, rozerood, zeer welriekend en staan in zulk eene menigte bijeen, dat men binnen weinige minuten een ruiker daarvan verza-

*De muggenorchis
die Van Eeden
langgespoorde orchis
noemde*

melt. Van de Orchideeëngroeit hier verder nog een aantal soorten met roode, violette, witachtige en groene bloemen: *Orchis latifolia*, *O. incarnata*, *O. maculata*, *Epipactis latifolia* en *E. palustris*, *Herminium Monorchis*, *Listera ovata*. Behalve de Orchideeën zijn enkele planten uit andere familiën hier kenmerkend, waaronder de sierlijke roode borstelkrans, het kleverige kruiskruid, twee soorten van munt, de groote rozeroode, smalbladige bastaardwederik,

*Daslook in een
Zuid-Limburs
bos*

de meer algemeene, maar prachtige, hoogroode partyke, de zeezuring, de bloembiezen, de teedere oogentroost, een kleine vlassoort; maar vooral de liefelijke familie der Gentionen, waaronder de rozeroode *Erythraea*'s en in September de zachtblauwe Gentionen, ware dochters van het gebergte. Onder de minder algemeene planten dezer duinvlakten verdienen ook vermelding *Cladium Mariscus*, *Succisa pratensis*, *Sturmia Loeselii*, *Triodia decumbens*, *Campanula rotundifolia* en *Panicum glabrum*. In een beschouwing als deze is evenwel een volledige plantenlijst minder gepast. Ik heb mij daarom overal tot de meest voorkomende en kenmerkende planten bepaald.

Hier bij het ruischen der Noordzee prijken de teederste kinderen der Hollandsche duinflora."

Had van Eeden niet hoofdzakelijk in het Hollandse duin rondgekeken, maar ook de omstreken van Maastricht onder de loep genomen, zijn verslag daarvan zou zeker niet minder lyrisch zijn geweest – en hij zou moeite hebben gehad om niet nog veel langere lijsten van mooie planten te geven. Op de toen nog in volle glorie verkerende Sint-Pietersberg bijvoorbeeld, moet het vol gestaan hebben met heerlijkheden als gestippeld zonneroosje en grootbloemcentaurie, bruinrode wespenorchis en de karakteristieke kalk-orchideeën van velerlei soort. De engbloem groeide er en in de vroege morgenuren slopen de boommarters er over de takken van de zware eiken achter hun prooi aan. Alle graanvelden – waaronder veel spelt-akkers – waren gesierd met klapproos, korenbloem, bolderik, spiegelklokje, eenjarige ridderspoor, wilde weide, akkerviooltje en wat dies meer zij. Over de kale rotsen schoot af en toe een watervlugge muurhagedis en dat moet ook het geval zijn geweest bij Thijsse's geboortehuis, namelijk op de oude walmuren van Maastricht. Dit alleen maar even om aan te duiden hoe paradijselijke toestanden op het gebied van de natuur er een eeuw geleden in ons land hebben bestaan. Natuurlijk heeft de kleine Ko er nooit bewust van genoten. Hij heeft maar tot 1868 in Maastricht gewoond; in dat jaar werd vader overgeplaatst naar Grave. Afgaande op deze gang van zaken zou ik echter niet graag beweren dat de Zuidlimburgse natuur geen invloed heeft gehad op de allereerste „biologische vorming” van de dreumes. Goed, misschien overdrijft Huxley wanneer hij in zijn *Brave New World* kleuters van alles in hun slaap laat leren door zachtfluisterende luidsprekertjes onder hun kussen. Misschien! Psychologen zullen daar wel meer over kunnen vertellen. In ieder geval ben ik er echter van overtuigd dat juist de omgeving die we in onze eerste kinderjaren zien al een heel grote invloed op ons kan hebben. Ik ben geneigd te geloven dat het uit de kindervagen zien van niet anders dan stenen straten en torenflats

een kind een totaal andere instelling tegenover de natuur geeft dan het rondgereden worden door parken of de vrije natuur. En die vrije natuur is er stellig in Thijsses jongste jaren al geweest, want vader was er een groot liefhebber van en moeder was dol op bloemen. Wanneer u het bovenstaande dus wat al te fantastisch vindt, hou het er dan maar op dat de jonge Ko zijn latere grote natuurliefde als een degelijk stuk erfelijke aanleg heeft meegekregen. Daar klinkt trouwens nog heel wat van door in zijn Verkade-album „De bloemen in onzen tuin” dat hij veel later – in 1926 – heeft geschreven en waarin hij heerlijke herinneringen ophaalt aan de tijd in Grave.

Thijsses geboortehuis, het Tuighuis te Maastricht

Grave

„Het is nu al meer dan vijftig jaar geleden, dat wij allemaal ons eigen tuintje hadden, Willem, Jan, Karel en ik. De tuintjes waren elk een paar vierkante meter groot en lagen zij aan zij tegen de witgekalkte blinde oostmuur van ons huis. Een pad ging erlangs en aan de andere zij van dat pad was een meidoornhaag met een poort erin, een poort van houten latwerk, waar de dagbloem overheen groeide. Dat was de toegang tot moeders tuin, die natuurlijk groter was en veel mooier dan de onze. Altijd was het er vol van bloemen en nu, na zoveel jaren, zie ik ze nog allemaal en ik ruik hun geuren en voel het fluwelige of het wasachtige of papierachtige van de bloemblaadjes. Achter en rechts van moeders tuin was vaders tuin, daar groeiden aardappelen, tuinbonen en kool en ook grote gele komkommers. Wij vertelden elkaar met diep ontzag, dat die tuin wel zeshonderd vierkante meters groot was en dat leek ons destijds al een zeer grote uitgestrektheid. Daarachter kwam dan de fortwal met zijn meidoornhaag en de diepe gracht. Boven op die wal, als het gras niet al te hoog stond (ik was maar een heel klein jongetje), kon ik aan de ene kant de stad Grave zien, aan de andere kant de toren van Escharen en Schayk, waar de hei was en ook nog de weg naar 's-Hertogenbosch. We woonden daar heel afgelegen, er waren geen jongens om mee te spelen. We moesten het dus redden met ons viertjes, of liever met ons vijven, want vader deed graag met ons mee, met vliegers en stelten en knikkers en 't meest bewonderden wij hem wel als hij pijpekoppen met buskruit in de lucht liet springen en meer dergelijke stukjes, waar moeder van griezelde. Ook kon hij prachtig tekenen, vooral vogeltjes. Bij slecht weer waren we altijd bezig met prenten en boeken en kleuralbums, met een grote bouwdoos waar

'church to build' op stond en met loden soldaatjes. We verveelden ons nooit. Maar de liefste plaatsen waren toch altijd de tuin en de wal, de Maasoevers en de heide.

Nu kan ik mij moeders tuin veel beter herinneren dan mijn eigen. Dat er een poort was met 'dagbloemen' vertelde ik al. Die moesten ieder jaar gezaaid worden en in de nazomer zamelden wij dan ook de rijpe zaaddozen in, die er net zo uitzien als die van de witte hagewinde, die trouwens tot dezelfde familie behoort. In 't voorjaar zaaiden we de grote hoekige zwarte zaden dan uit in dezelfde bak, waar vader zijn komkommers zaaide, en als de plantjes groot waren, dan werden ze uitgeplant tegen die poort van latwerk. Hun snelle groei opwaarts herinnerde ons aan het verhaal van Jack in de bonstengels.

't Is merkwaardig zoveel Amerikanen als wij in ons boerentuintje hadden, want bij de reeds genoemde komen nu nog de Zonnebloem, de Oostindische Kers, de Reseda, de Dahlia en de Asters. Ieder jaar hadden we met die zonnebloemen hetzelfde grapje. Ze werden gezaaid in mei en dan ging het er om, wie harder zouden groeien, de zonnebloe-

men of wij. Eerst waren wij ze natuurlijk stukken voor en dat duurde ook een hele poos, want in onze gure voorzomertjes kunnen die planten, uit tropisch Amerika afkomstig, nog niet zo heel hard opschieten. Maar als dan na Sint Jan de warme zomerdagen kwamen, dan hadden ze ons gauw ingehaald. Eerst groeiden ze Karel boven 't hoofd, dan mij, dan Jan, dan Willem, dan moeder en eindelijk tot onze grote vreugde ook vader. Ja, wij hadden er wel, die tweemaal zo groot als vader werden, tot vier meter hoog. Daarvan bewaarden we de zwaarste zaden voor het volgend jaar, want we hielden van zulke reuzen. Gevulde zonnebloemen hadden we gelukkig niet. Ik herinner me nog goed, hoe ik in de pas bloeiende zonnebloem de mooie kringlijnen bewonderde, die door de afzonderlijke schijf-bloempjes gevormd worden en hoe de stralende randbloemen mij voorkwamen als grote vlammen. Dat het samengestelde bloemen waren en dat één zo'n grote bloem uit wel meer dan duizend afzonderlijke bloempjes bestond, daar hebben we destijds nog niet op gelet. Wel keken we ernaar, of die bloemen met de zon meedraaiden, en dat deden ze helemaal niet, de naam Zonnebloem duidt alleen op de vorm der bloemen.

De Akelei bekeken we met veel respect, want moeder had ons verteld, dat dit de bloem was, waarmee de koningin van Scheba de wijze koning Salomo had pogen te verschalen. Je weet wel, toen had ze een kunst-akelei gemaakt, ongelooflijk natuurgetrouw, die liet ze tegelijk met een echte aan Salomo zien, en die moest dan uitmaken wat kunst was en wat natuur. Een bij hielp hem uit de moeilijkheid, door op de echte bloem honing te gaan zoeken.

Wat hadden we nog meer? Natuurlijk vergeetmijnietjes en drickleurige viooltjes. De vergeetmijnietjes vonden we hier en daar in de tuin als zaailingetjes van het vorig jaar en we

plantten ze bij elkaar in randjes en bedjes. We hielden er alleen al van om de aardige naam en hadden trouwens allemaal een voorliefde voor blauwe bloempjes. Ik weet ook nog, dat er in 't wild aan een zijbeekje van de Raam (en dat is weer een zijrivier van de Maas) wilde vergeetmijnietjes groeiden, die groter en helderder waren dan die uit onze tuin. Ook onze viooltjes waren heel gewoon, eigenlijk dezelfde, die in het wild groeien in de graanstoppels van Drente en Twente en de Achterhoek.

Hadden wij geen bolgewassen? Jawel, de Crocussen, allebei: de gele en de paarse en Sneeuwklompjes ook en van januari af gingen we er al naar kijken, hoe ze gaandeweg uit de grond kwamen, in bloei raakten en dan bij guur weer en avond hun bloemen dadelijk sloten. Hetzelfde deden ook de prachtig blauwe leverbloempjes, die in dichte bosjes bijeen stonden, elk jaar weer op dezelfde plaats en telkens meer. Zo ook de sleutelbloemen; daar kregen we hoe langer hoe meer van en als we er nog meer wilden hebben, dan gingen we ze halen in de kleilanden langs de Maas, daar groeiden ze bij honderden, want die sleutelbloemen zijn eigenlijk wilde planten, evenals de vergeetmijnietjes, de driekleurige viooltjes en de akeleien."

Een ander stuk jeugdherinnering uit de tijd in Grave, opgeschreven voor het in 1938 verschenen Verkade-album „Onze groote rivieren”:

„Hoe goed herinner ik mij de oude Maasbochten uit mijn kinderjaren. Wij woonden destijds in Grave en gingen dan eens van tijd tot tijd op bezoek bij onze grootmoeder in Middelburg. Dat was een hele reis, want we gingen eerst met de stoomboot naar Rotterdam en dan weer met een andere, veel grotere boot naar de Zeeuwse hoofdstad.

Het was van het begin tot het eind een prachtig avontuur. Ons bootje heette 'De Prins van Oranje' en hij kwam van

Maasbocht bij Loevestein

Venlo, bleef ook wel eens weg, als de Maas te laag stond. Hij rook heel sterk naar teer en machine-olie en die geuren hebben voor mij sinds die tijd altijd meegeteld onder de aangenaamste ter wereld, want ze betekenden het heerlijk verblijf op de wijde wateren.

En dan ging het aan een varen. De 'Prins' pufte de Maas af door alle bochten heen. Wij wisten toen al, dat in de holte van de bocht de dijk altijd dicht aan het water lag en dan zag je aan de andere kant de wijde uiterwaarden en op warme zomerdagen stonden de koeien daar tot aan de buik in 't water.

Een wijd vergezicht over het water had je daar maar zelden, want er volgde altijd al spoedig een nieuwe bocht. Sommige van die bochten waren als lussen en we hadden er altijd plezier in om, als we Maasbommel aan de rechterhand voorbijgevaren waren, het na een kwartier stomens weer te ontmoeten in tegengestelde richting, dezelfde hoge kerk met forse toren. Met Alphen ondervonden we hetzelfde.

En dan kwam één van de belangrijkste momenten van de hele reis: het fort Sint-Andries en het aardige kleine sluisje, waar we doorheen moesten schutten, om in de Waal te komen. Daar kon ik iedere keer opnieuw naar verlangen. Die sluis was een poort, die ons toegang gaf tot een heel nieuwe

wereld, de wijde Waal, wel zesmaal zo breed als onze Maas. Het gebeurde wel, dat het water in de Maas hoger stond dan in de Waal, dus dat we naar beneden schutten. Maar altijd leek het toch, alsof die Waal veel voller was dan de Maas en dat we de hoogte op stoomden.

En als je dan voor op de boot stond, had je vrij uitzicht naar twee kanten, naar rechts in de richting van Tiel langs de dikke toren van Varik, naar links de bomen van Rossum in de richting naar Bommel. Maar Bommel zelf zag je nog niet; daarvoor moesten we eerst de bocht bij Opijnen om en dan lag de stad met zijn prachtige toren voor ons. En over de rivier sprongen de bogen van de grote, toen nog nieuwe spoorwegbrug.

Meteen werd het ook veel levendiger. Op de Maas was het maar stilletjes met een enkele tjalk, een paar vissertjes, een veerpont. Doch hier op de Waal was druk beweeg van allerlei vaartuigen in beide richtingen, diepgeladen steenschuiten, hooggestapelde schepen met hooi of rijshout, slepen van rijnaken, diep in het water of hol omhoog al naar hun lading en puffende stoomboten, die met hun rookpluimen en rooksluizen levendigheid en kracht gaven aan het landschap.

Dan kwam Loevestein en Gorkum en het werd avond. Overal kwamen lichtjes te voorschijn, licht aan de huizen, lichten hoog in de masten van de schepen en aan weerszijden van het boord, lichten op bakens en aan de aanlegplaatsen: witte lichten, oranje lichten, groene lichten, rode lichten, blauwe lichten, mooier dan enig vuurwerk.

Ik heb later nog veel lichten gezien op de wateren. Wij zijn de straat van Messina doorgevaren in de nacht en we zijn Budapest binnengekomen in de duistere avond onder de zang van nachtegalen. Maar dit alles, hoe overweldigend ook, kan de jeugdindruk niet overtreffen van de Merwede in de avond, de lichten van Gorkum en Dordrecht."

Is dit alles niet een kostelijk brok jeugdherinnering? En zou

het onbekommerd opgroeien in een dergelijke rustige en zeer harmonische landelijke omgeving niet alles – of bijna alles – zijn wat er nodig is voor de „evenwichtige vorming van het kind”?

Ja, lach maar; zo hard als u wilt! Ik sta er u borg voor dat de man die zo kostelijk beeldend over de tuintjes in Grave en zijn tochten over de rivieren kon schrijven, zou hebben geschaterd bij het lezen van een dergelijk regeltje.

Theoretisch zal het wel min of meer kloppen. Maar de praktijk was anders! Kleine Ko was in zijn jonge (en niet meer zó jonge) jaren een lekker levendige, ondernemende en fantasierijke woelwater en een extrovert kereltje bij uitnemendheid. Vol kwajongensstreken – en een lastig portret op school, zoals hij zelf wel eens heeft verteld. Een echte levensgenieter, toen al; en een, die zijn kwajongensstreken eigenlijk nooit helemaal heeft afgeleerd.

Menselijke bedrijvigheid aan de Maas voor Woudrichem

Voorbeelden? Bewijzen? Hier komt er één:

In de bedstee, waar hij in Grave sliep, kon hij precies verstaan wat er in de huiskamer werd gezegd. Op een winteravond was zijn vader bezig aan moeder een stuk uit de „Overbetuwsche Novellen” van Cremer (wie kent die nu nog?) voor te lezen. In een bepaalde passage kwam de uitdrukking „maor hij kost 'et nie gebètère” voor. Daar had vader Thijsse zo'n plezier om, dat hij het nog eens herhaalde. Ko hoorde het en had er ook danige pret om, maar al gauw sliep hij in.

De volgende dag op school ging zijn klas een half uurtje eerder uit dan die van broer Willem. Toen hij door de gang langs Willems klas moest, trok hij daar pardoes de deur open en schreeuwde op volle kracht naar binnen: „maor hij kost 'et nie gebèèètère!” Resultaat: een rake oorvijg van meester, die zei dat hij hem wel zou leren te gebètère en die hem vervolgens voor de rest van de middag in het kolenhok opsloot.

Zo is er natuurlijk van alles en nog wat geweest in de jeugd van het jongetje vol streken en met het hart op de tong. Op school, maar ook thuis. En dat vader Thijsse de roede niet spaarde wanneer hem dat nodig en nuttig voorkwam, vertelt de man geworden Jac. P. heel gezellig in „Het Vogeljaar”, in zijn kleurige verhaal over de spreeuwen, zijn lievelingsvogels:

„De jonge spreeuwjes zijn grote hongerlijders en zodra zij geluid kunnen geven, schreeuwen ze de ganse dag om eten. Daardoor trekken ze natuurlijk de aandacht van de jongens; in sommige streken van ons land halen die nog wel de kale jonge diertjes uit 't nest, om ze door de lucht te slaan, wat in hun ogen een allerkoddigste vertoning oplevert. Ik herinner mij nog wel, dat ik van mijn vader een allerongenadigst pak slaag heb gehad, omdat ik er naar had staan kijken; dat was in Brabant.”

Intussen heeft de zaligheid van het wonen in de oude vesting Grave maar krap drie jaar geduurd. Want de oorlog van '70 brak uit, het Nederlandse leger werd gemobiliseerd en het wachthuis van het fort moest voor andere doeleinden worden gebruikt. Dus zat er niets anders op dan in het stadje zelf te gaan wonen.

Harlekijntje

Woerden

In 1874 werd vader echter overgeplaatst naar Woerden en bij die gelegenheid beleefden de jongens een groots en kostelijk avontuur: verhuizen per schip! Dat moet in die vrachtautoloze dagen nog een heel praktische methode zijn geweest – en voor de jeugd natuurlijk een grandioos feest. Maar het was voorgoed gedaan met het bewonderen van de prachtige Maasbochten op reis naar grootmoeder in Middelburg.

Ondanks het feit dat alles in die tijd nog lang niet met de stormachtige snelheden van tegenwoordig verliep, gebeurde er omstreeks Ko's tiende jaar toch het een en ander dat van zeer ver strekkende invloed op het Nederlandse landschap en de vaderlandse natuur zou worden.

Tot ongeveer 1875 had de landbouw „op rozen gezeten”. Alles ging daar even florissant en dat duurde al sedert 1850. Eigenlijk een heel gevaarlijke toestand! Vele boeren dachten dat het voorlopig wel zo zou blijven en nagenoeg niemand kwam op het idee om zijn werkmethoden gaandeweg te verbeteren. Uiteindelijk werd het duidelijk dat sommige andere landen in landbouwkundig opzicht kwamen voor te liggen; hetgeen nog eens extra bleek op de grote internationale tentoonstelling in Amsterdam in 1884. Maar toen was in Wageningen al lang een Rijkslandbouwschool opgericht – in 1876. In 1917 werd dat onze welbekende en nu wereldberoemde Landbouwhogeschool.

In deze zelfde tijd valt het meer en meer in gebruik komen van kunstmest, in het begin hoofdzakelijk aangevoerd als chilisalpeter of guano uit Peru (en dus in dit laatste geval eigenlijk natuurmest, want bestaande uit oude, in de loop der eeuwen samengekoekte vogeluitwerpselen). Onvoor-

stelbare mogelijkheden bood de kunstmest – later groten-deels kunstmatig en in velerlei soorten gemaakt – voor de ontginning van woeste gronden. Immers, menige boer of boerengemeenschap had die niet op grote schaal ter hand kunnen nemen wegens de altijd betrekkelijk moeilijke natuurmestpositie.

Door de nu ontstane veel grotere mogelijkheden lag het helemaal in de lijn dat in 1888 de Nederlandsche Heide-maatschappij werd opgericht, een „vereniging ten algeme-ne nutte” die zich o.a. tot doel stelde de ontginning van woeste gronden te bevorderen en de kennis van de juiste ontginningsmethoden te verbreiden. Na de grote vervenin-gen en droogmakerijen uit vroeger tijd was dit een belang-rijke stap op de weg naar het winnen van meer cultuur-grond voor een gestadig groeiende bevolking, die inmiddels de 4,5 miljoen had bereikt.

Maar er gebeurde nog meer in die dagen. Misschien als ge-volg van – en stellig parallel lopend met – de voort-schrijdende industrialisatie kreeg men enig gevoel voor snelheid, voor tijdwinst. Uit een aantal bizarre voorgangers kwam de fiets tot ontwikkeling. In 1883 werd de Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond, onze hedendaagse glorieu-ze Kon. Ned. Toeristenbond A.N.W.B. opgericht.

In het rustige Woerden is de familie Thijsse ook niet al te lang gebleven. Ko ging er op de christelijke school en naar zijn aard flapte hij er vrolijk altijd meteen uit wat hem voor de mond kwam. Dat leverde dan dikwijls een paar honderd strafregels op. Altijd dezelfde: „O, Heer, zet een wachter voor mijne lippen.” In totaal moet hij dat wel enkele duizenden malen hebben geschreven, vertelde hij veel later eens lachend.

Maar als er geen school was en er geen regels te schrijven vielen, zwierven de jongens Thijsse natuurlijk buiten rond. Ko leerde het Zuidhollands-Utrechtse polderland waar-

deren en, schrijft hij later, „daar verkenden wij vlijtig alle viswateren, met een oude kreupele visser tot raadsman en onnavolgbaar voorbeeld.”

Onderwijl kwam het oude lied voor een volgende – en heel belangrijke – verandering zorgen. Vader Thijssse, die inmiddels S.M.A. (sergeant-majoor administrateur) was geworden, werd in 1878 overgeplaatst naar Amsterdam.

Weidelandschap bij Woerden

Amsterdam

Hadden zijn chefs toen in de toekomst kunnen kijken, ze hadden de oude heer Thijssse misschien wel rustigjes in Woerden de pensioengerechtigde leeftijd laten halen. Want in de hoofdstad greep de zo mooi schrijvende onder-officier al gauw een hem geboden kans: hij verliet de militaire dienst en werd notarisklerk. Een sierlijk handschrift was in die dagen nog veel waard, want pas in 1874 had Remington de schrijfmachine tot een bruikbaar werktuig gemaakt en de zegetocht ervan in de Nederlandse kantoren moest nog volledig beginnen.

Maar niet alleen voor de vader, ook voor de zoon waren er in Amsterdam grote mogelijkheden! Eén daarvan was: onderwijzer worden. En dus ging Ko in 1879 naar de kweekschool, waar hij niet alleen zijn kwajongensstreken uithaalde, maar waar hij ook een puike leerling was. „Ik kon vlug leren,” vertelde hij me eens langs zijn neus weg toen we het over die jonge jaren hadden. Och, en als je vlug kunt leren en een aardige, altijd vrolijke en hartelijke jongen bent, wat geeft het dan eigenlijk of je eens wegens nogal verregaand kattenkwaad voor vier dagen van school wordt gestuurd? Of het thuis ook niets gegeven heeft, vermeldt de historie niet, maar al te gerust ben ik daar niet op; want u weet het al: vader Thijssse was van het ouderwetse slag.

Op die kweekschool had Thijssse het inmiddels best getroffen inzake zijn liefhebberij voor de levende natuur. Dr. C. Kerbert was zijn leraar. Over diens manier van lesgeven heeft hij later geschreven:

„Toen kon de veldbiologie, wat de plantkunde betreft, eerst goed beginnen. De Amsterdamse professoren Oudemans en Hugo de Vries leidden hun studenten rond in de zo merkwaardige en rijke omstreken van de hoofdstad, vooral

naar de Oosteinder Poel en naar de oevers van de Zuiderzee, in het bijzonder naar het Nieuwe Diep, waar zij een stuk bestudeerden, dat heette 'het Eiland'. Een van die studenten, goed en wel gedoktoreerd en leraar geworden aan de Amsterdamse Kweekschool voor Onderwijzers, Dr. C. Kerbert, bracht sommige van zijn leerlingen ook naar die Zuiderzee en dat Nieuwe Diep, en zo geviel het, dat ik in 1880 ook een perceel betrok aan het Diep, juist tegenover 'het Eiland', een berkenbosje en een veenmoeras met orchideeën en slangen, een trilveen-overgangsveen op zijn mooist: moerasvaren, kamvaren, stekelvaren, koningsvaren, addertong, zonnedauw, enz. In 1883 is dit paradijsje tegelijk met 'het Eiland' verdwenen terwille van het Rijnkanaal. Gelukkig zijn zelfs thans nog hier en daar zulke plekken te vinden. maar wij moeten ons haasten, ze te behouden."

Koningsvaren

Op 31 oktober 1883 behaalde Thijssse zijn onderwijzersakte. Met vlag en wimpel. Het leek wel alsof alles wat er te leren viel hem zomaar was aangewaaid. En natuurlijk wekte zijn opvallende „kennis der natuur” niet alleen de *verwondering*, maar ook de grote *bewondering* van zijn examinatoren.

In snel tempo ging hij toen verder: '85 akte Frans, '86 hoofdakke, '87 Engels, '88 Duits. Elk jaar één. Echt iets voor Thijssse: vlot doorwerken. Daar is trouwens zijn hele leven door gekenmerkt geweest, dat vlugge en gemakkelijke, maar nooit haastige werken. Altijd met een benijdenswaardige opgewektheid en volmaakt onbekommerd – tenminste uiterlijk.

De carrière in het onderwijs van deze ras-optimist is buitengewoon plezierig en vlot verlopen. Om te beginnen werd hij op 21 november 1883 benoemd tot derde onderwijzer aan de Amsterdamse tweedeklasschool letter C. Jaarwedde: F 600,—.

Intussen dreigde er even een wolkje aan de horizon in de vorm van de militaire dienstplicht. Maar... men leefde nog in de periode van het remplaçantenstelsel. Dat is pas in 1898 afgeschaft. Welnu, Thijssse vond zo'n plaatsvervanger en die heeft dus voor hem gediend.

Op 1 juni 1887 werd de derde onderwijzer bevorderd tot tweede. Op 19 december 1888 kreeg hij echter een aanstelling als onderwijzer op de leerschool van zijn eigen oude kweekschool. Precies een jaar later trok hij evenwel wegens belangrijke promotie, weg uit de grote stad. Op 28 december 1889 was hij namelijk benoemd tot Hoofd van de Franse School (tegenwoordig zou die ulo heten) in Den Burg op Texel.

Texel

Toen openden zich in de letterlijke zin van het woord wijde perspectieven voor de jongeman, die al talloze verkenningen in de parken van Amsterdam en in de omgeving van de stad achter de rug had! Hier kon hij wandelen naar harte-lust en eindeloos genieten van een overdadig rijk natuur-leven. Achteraf beschouwd kunnen we dan ook wel zeggen dat Texel één van zijn grote plechtankers is geworden. Lees maar hoe hij er zelf van vertelt in zijn Verkade-album „Texel” dat in 1927 is verschenen:

„Toen ik, nu zevenendertig jaar geleden, op Texel ging wonen werd ik oprecht beklaagd door mijn Amsterdamse vrienden en collega's. Wat was er nu op zo'n schapeëiland te beleven? Maar ik wilde spoedig een 'positie' hebben, en nu kon ik kiezen tussen Wormerveer, Texel en Sint Petersburg. Mijn leven lang zal ik er mij over blijven verheugen, dat ik Texel heb gekozen, en – al heb ik er maar tweeëneen-half jaar gewoond, Texelaar zal ik blijven tot het eind.

Het zou wel meevallen, dacht ik. Texel is even groot als Walcheren en er is meer verscheidenheid van grond dan op de parel der Zeeuwse eilanden. Ook kreeg ik van mijn goede vriend en leermeester Kerbert een aardig boekje cadeau, dat handelde over de Flora der Noordzee-eilanden. Dit proefschrift van de helaas jong gestorven botanicus Holkema was toen al een jaar of twintig oud, maar nog vol-maakt bruikbaar, want destijds waren de veranderingen op Texel van generlei betekenis. Onder het lezen van dat boekje werden mijn ogen al groter en groter, want wat daarin staat van duinen en duinvalleien, van stranden en slikken, van heuvels en heiden is wel geschikt om een vierentwintigjarig natuurvriend in geestdrift te doen ontsteken en te vervullen met ongeduld. Ik weet niet wat er gebeurd zou

zijn, als er een dergelijk werkje over de vogelwereld van het eiland had bestaan, want die is nog feestelijker dan de flora. De meeste voor het ongewapend oog zichtbare planten en dieren van Nederland kende ik al. Die had ik gevonden in de omgeving van Amsterdam, in de vierhoek Monnikendam, Muiderberg, Abcoude, Zandvoort. In de laatste veertig jaar is in die vierhoek al veel natuurschoon verloren gegaan, maar nog groeit en leeft er genoeg, om rijke voldoening te schenken aan ieder, die genoeg vindt in het aanschouwen van het leven van planten en dieren. Ja, op het bevoorrechte Texel komen niet eens zo heel veel planten en dieren voor, die ook niet in die vierhoek zijn te vinden. Toch bestaat er hemelsbreed verschil.

Na een kil zeereisje op de ranke 'Ada van Holland' zette ik voet aan wal in de haven van Oude Schild op een druilerige namiddag in januari 1890. Het kwakkelde wat, de wegen waren modderig. Het was drie kwartier lopen naar de hoofdplaats van het eiland. Het weer was niet slecht genoeg, om de gele diligence nodig te maken en ik kuierde welgemoed langs de grote weg, want de bijwegen moest ik nog ontdekken. Trouwens die grote weg was nog smal genoeg. Eerst ging het over en langs de Zuiderzeedijk en toen landwaarts in langs een paar vervallen schansen, die vroeger de Texelse ree moesten verdedigen. De weg ging nu eerst langs lage hooilanden, toen tussen hoger grond waar schapen, dicht in hun vacht, knabbelenden aan het korte gras of lagen te herkauwen in de luwte van een walletje. Hier in het hoge land zijn geen sloten, maar de weiden worden begrensd door walletjes van meterhoog tot manshoog, al naar de gesteldheid van de grond. Die 'tuunwoaltjes' worden opgebouwd van dikke graszoden. Een nieuwe wal kan er keurig uitzien, maar na een paar jaar gaat hij aardig verzakken en vallen er hier en daar gaten in tot groot genoeg van de tapuiten die er hun nesten in maken. Soms is de wal nog versterkt met een prikkeldraad

Pioniervegetatie in het jonge duin

op korte paaltjes. Ik herinner mij nu nog goed, dat de eerste tuunwoaltjes die ik ontmoette dicht begroeid waren met grote rozetten van reigersbek en properige pollen van Engels gras. Meer was er op 't ogenblik niet te ontdekken.

De weg ging tegen de Hoge Berg op langs een boerderij, die zeer terecht de naam voerde van Panorama. Hier kijk je over de hele zuidhelft van het eiland heen, merendeels golvend hoogland, rechthoekig ingedeeld door tuunwoaltjes, links een lage polder, de Prins Hendrik, recht vooruit de slanke toren van Den Hoorn en in een wijde boog daarachter de duinen langs Marsdiep en Noordzee. Dichterbij naar rechts lag Den Burg in hoog geboomte en daar stapte ik na een kwartiertje binnen, gastvrij ontvangen door mijn nieuwe collega, het hoofd van de dorpsschool. Mijn 'positie' was namelijk die van hoofd van de school met uitgebreid leerplan, kortweg ook wel genoemd de Franse school.

Bonte bessenvlinder op een vlierblad

De volgende morgen ging ik naar die school toe en kwam net aan op het ogenblik dat de grootste jongen, een zestienjarige reus, een van de kleineren in de dakgoot zette, zo lang was die jongen en zo laag die dakgoot. Het was maar een klein schooltje en ik verdenk de muren ervan, dat ze maar halfsteens waren. Er was een luchtige zoldering en de grote ramen keken deels uit op het kerkhof, deels op het park en in de zomer zat daar een Spotvogel, die zong de hele dag. De jongens noemden hem Bastaardnachttegaal en wisten dat hij de mooiste eitjes heeft van alle zangvogeltjes, behalve van de Wielewaals, maar dat was weer niet de Wielewaal, doch de grauwe Klauwier. Ze hadden eigenlijk onder elkaar zo maar die namen bedacht. Met de waadvogels en zwemvogels vergisten ze zich nooit en ze konden weergaas goed een abnormaal dof en groenig tureluurei onderscheiden van een abnormaal glanzig kievitsei. Velen

van hen waren bezig om eierverzamelingen aan te leggen, wel een beetje al te hevig en dat heb ik toen trachten te temperen, door met elkaar een schoolverzameling te maken. Dat ging uitmuntend en door die gemeenschappelijke bemoeiingen werden we heel goede vrienden, temeer daar ik onvermoeid in 't lopen was en met een aanloop over bredere sloten kon springen dan de beste van hen. Met de polsstok waren ze me de baas.

Dat polsstokspringen ligt in de natuur van de Texelse en Friese jongens. In de steden volgt op het schaatsenrijden de knikkertijd; daar op Texel komt in februari de polsstok voor de dag en dat polsstokspringen is de natuurlijke voorbereiding voor het eieren zoeken, dat al vroeg in maart begint, want dan zijn er al 'eenseier'. Het eerste kievitseï wordt omstreeks 15 maart gevonden en dan volgen zes weken van wettig eizoeken. Sommigen doen dat om den brode en allemaal doen ze het als een bijzonder soort van sport. Ik heb wel oude heren van vijfenzeventig jaar een stuk land zien afstappen, om toch nog eens het genoegen te hebben van een legsel eieren van kievit of marel of tureluur te vinden. De jongens namen mij graag mee 'te eizook' en dat was heel goed, want nu kon ik ze beter begrijpen en beoordelen.

'Och, meneer,' zei er een, toen zijn Duitse thema krioelde van de fouten 'als ik de marels en tjerken zo boven de school hoor roepen, dan moet ik wel eens minder goed opletten.' Nu, met dat Duits is dat wel in orde gekomen en de vent is later nog miljonair geworden ook. Ze hadden heldere koppen, die Texelse jongens en ze zijn haast allemaal goed terechtgekomen. Ze hadden een bijzonder goed gevoel voor mooi weer, zowel in de winter als in de zomer en waardeerden het altijd, wanneer ik (op hun milde aandrang) met hen het luchtig schooltje verliet om buiten te gaan tekenen, om waterwerken te maken aan de Fonteinsnol of aan het strand, of op de schaats heen en terug naar Cocksdoorp te

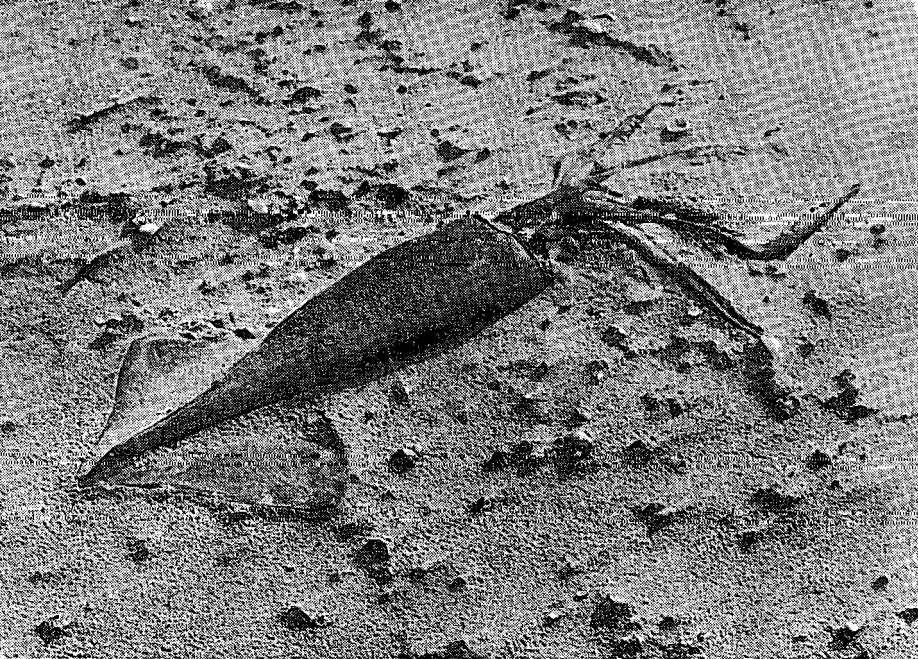
rijden. We genoten samen de strenge winter van 1890 op 1891 en als we elkaar nu nog in de wereld ontmoeten, dan hebben we het nog wel over de grote sneeuwvesting, waar we vier dagen aan gewerkt hebben met zowat de hele jeugd van het dorp en dat eindigde met een bestorming, die me nog in verbeelding de handen naar de oren doet brengen. De ouders vonden mij wel een rare Franse meester, want de vorige mesjeus waren nogal mannen van gewicht geweest. Ze hadden echter goed vertrouwen en slechts éénmaal heeft er een ingezonden stuk in de Texelsche Courant gestaan over de ruwe bende van mijnheer Thijssse. En dat over jongens en meisjes, die op school zo mak waren als lammetjes, waaraan het eiland zijn welvaart te danken heeft.

Al mijn vrije tijd besteedde ik aan de ontdekking van het eiland en het duurde niet lang of ik zette mij er aan, om het eens helemaal rond te lopen. Als je wilt dan kun je dat wel op één, maar dan ook heel lange dag klaarspelen, want de omtrek langs de hoogwaterlijn en de zeedijken bedroeg toen ± 60 km. Tegenwoordig, nu Onrust aan Texel is vastgegroeid, is de afstand iets groter.

Ik heb het in tweeën gedaan, op een paar dagen in 't laatst van april. De eerste dag ging ik van Den Burg naar De Koog en toen noordwaarts om en over Oude Schild weer naar huis, de tweede dag over Oude Schild zuidwaarts om en over De Koog weer naar Den Burg. Zulke dingen doe ik uit een soort van aardrijkskundige stijfhoofdigheid en om eens iets compleets te verrichten.

Beide dagen had ik prachtig weer. De weg van Den Burg naar Koog was toen iets mooier dan nu, want je had tegenover het kerkhof toen nog de mooie oude hoeve De Bogaart met aardig geboomte. Daar is nu natuurlijk een nieuwe wijk gekomen. Bij Buitenlust nam ik natuurlijk het landpad. Dat is het aardige van de wandelingen op Texel, dat je op heel veel plaatsen korte paden door de weiden vindt met

Aangespoelde pijlinktvis

stapstenen om over de hekken te komen. De schapen en lammeren zijn al lang aan de wandelaars gewend en je loopt daar dan heel prettig. Uit een drinkkolk vliegt af en toe onverwacht de een of andere vogel op, leeuweriken en piepers zijn niet van de lucht af. Bij Hermanshoeve komen we weer op de grote weg en die gaat dan vrijwel recht op De Koog af. Hermanshoeve met zijn grote schuur is eigenlijk geen typisch Texelse boerenplaats. De echte, dat zijn de vierkante stolpen met hun hoge piramidale daken. Die stolpen hebben haast geen bijgebouwen: het hoofdgebouw bevat woonhuis, stal en hooizolder tegelijk. Halfweg De Koog ontdekte ik tot mijn vreugde een paar bosjes en verder naar rechts, achter een paar boerderijen, nog een tamelijk groot bosje, de Nieuwe Aanleg, in die tijd het voornaamste bos op Texel. Menigeen meende destijds dat de zeewind op

het eiland de bebossing onmogelijk zou maken, een mening, waarin je wel versterkt werd, als je de scheefgewaaide, dakvormig plat gegroeide meidoornhagen zag bij sommige boerderijen. Vijf jaar later zouden we wel andere dingen daarvan beleven.

Een klein half uurtje voor De Koog begon de hei, daar zijn nog een paar brokjes van over. Het aardig dorpje met zijn uithoeks aandoend kerkje ligt vlak tegen het hoge duin, dat in strijd met de boeken aan de landzijde lang zo steil niet is als aan de zee kant. De duinen zijn hier maar smal, na een ploeterpartijtje door het rulle zand van enkele minuten bereiken we het brede strand en de grote zee en nu hebben we nog precies dertien kilometer te wandelen langs de branding. Wie van strand en zee houdt beschouwt dat als een groot genoegen en heeft niet eens de afwisseling nodig van de dieren of van de verrassingen van het aanspoelsel. Toen, op mijn eerste ontdekkingstocht was er zelfs een zeer levendige stoffering; er zat bij de kleine Slufter een grote katoenboot op het strand, nog al hoog en die was men druk bezig te lossen. Strandingen en strandvonderij, strandroof en al wat daar bij hoort zijn vroeger op de eilanden heel gewone dingen geweest, maar sinds de vermeerdering en versterking van vuurtorens en bebakening is daar de klad in gekomen. Toch kun je geen week op Texel zijn, of je wordt weer strandjutter en ik kon de jongens (en meisjes) van de school geen groter feest aanbieden dan een gemeenschappelijke jutpartij, al vonden wij meestal niet anders dan kurken en bamboestokken.

Al heel in de verte zag ik het wrak liggen, duidelijk weerspiegeld in het heldere water. Maar dat was in het geheel geen water, maar wat je noemt een luchtverheveling of fata morgana. Op deze brede stranden krijg je dezelfde uitwerkingen van licht en warmte als in de woestijn. Het is helemaal geen zeldzaamheid om aan de voet van het verre duin een spiegelende plas te zien, die er niet is. Ook kringen

De Slufter op Texel

om de zon, bijzonnen en lichtzuilen zijn op onze eilanden vrij gewone verschijnselen.

Bij 't wrak moest ik landwaarts in, want de Slufter was toen nog een vrij belangrijke geul, die hier de duinenrij afsneed. De strandlijn bleef dezelfde, maar de duinenrij week bijna twee kilometer binnenwaarts en zo sta je hier dan voor een zandvlakte van dezelfde uitgestrektheid als een heide in Drente of op de Veluwe. Maar 't is effen zand, hier en daar een plasje, rechts de rechte duinenrij van de Eijerlandse zanddijk en vooruit kleinere en grotere duingroepjes, die zich eindelijk aaneensluiten tot de vuurtorenduinen. Al uitwijkend voor de Slufter kwam ik al heel dicht bij de Zanddijk en daar vond ik een zoetwaterplas aan een dwarsdam met een duiker. Door die duiker stroomde de afwatering van de ontginning De Nederlanden, destijds de enige in het duin. De omgeving van de plas was begroeid en ook de lage duintjes in de onmiddellijke omgeving hadden een dicht kleed van gras en kruiden.

Hier kreeg ik een van mijn voornaamste vogelkundige nieuwtjes te genieten. Langs het water liep een aantal vogels zo groot als een kievit, maar met langere poten en ze hielden hun hals hoger. Het leken dieren uit een andere

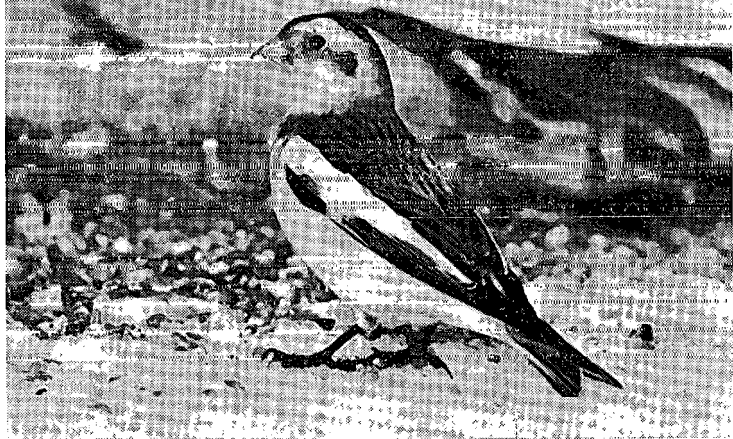
wereld. Hun onderkant en keel en wangen waren pikzwart en daar ging een spierwitte streep omheen. Nek en rug zilvergrijs met donkere vlekken. Zulke vogels had ik bij Amsterdam nog nooit gezien en ik was dus met deze 'goudkieviten' niet weinig in mijn schik. In de boeken heetten ze zo, maar we zijn bezig deze naam te vergeten en hem te vervangen door zilverplevier, een naam die een beter begrip geeft van het uiterlijk en de verwantschap van die mooie vogels. Ze broeden in de Poolgewesten en we zien ze hier ieder jaar in groot aantal op de doortocht, zowel op de voorjaars- als op de herfsttrek. Enkele blijven zelfs de hele zomer hier en bij dat dammetje achter de Slufter mis ik ze zelden.

Nu begon de dijkwandeling. Eerst een stukje Eijerlandse dijk en dan de dijk van de polder de Eendracht, die hier tegen Eijerland is aangeplakt. Buiten de dijk ligt hier een uitgestrekte kwelder, doorsneden met krekens en die gaat weer over in een onmetelijke zand- en slibbank, de vlakte van Kerken. Eventjes van de dijk af de kwelder op en daar had je het lieve leven gaande. Daar vlogen honderden witte vogeltjes op, zo groot als mussen. Ze hadden gele snavels en waren niet helemaal spierwit, maar hadden nog wat rossig en gelig en bruin aan kop en vleugels en staart. Ook alweer reizigers naar Noorwegen. Misschien ook naar Schotland of Lapland, deze aardige Sneeuwgorzen. Ik kende ze goed, want ze overwinteren ook aan de kusten van de Zuiderzee bij Amsterdam. Die slikken achter de Eendracht, daar heb ik later nog wel miljoenen vogels gezien van allerlei soorten, maar nooit vergeet ik die prachtige vlucht van sneeuwgorzen op mijn eerste ontdekkingsreis.

En dan de Westen, de Fonteinsnol, de Mient en de grote duinvalleien, die ik genoemd vond in het boekje van Holkema: de Bollekamer, de Biesbosch, het Piet-Rozenvlak, het

Sneeuwgorzen

Groote Vlak. De Fonteinsnol was een wonder, een hoog duin, dat uit de grote duinenreeks bij wijze van schiereiland in de vlakte vooruitsprong. Een eindje tegen de helling op, aan de noordoostzij ontsprong een bron, een echte bron, een holte in het witte zand, waaruit het klare water opwelde en dat stroomde omlaag, zich telkens vertakkend door kussens van veenmos en kwam eindelijk terecht in de vlakte van de Mient, die uit andere duinen nog meer water kreeg en zo een allermerkwaardigst landschap was, half heide, half moeras en vol van de mooiste bloemen en de aardigste vogels. Maar het allermooist en rijkst was toch de bron aan de Fonteinsnol en zijn onmiddellijke omgeving. Daar groeiden grote blauwe Klokjesgentianen en alle schakeringen van wit of bijna wit tot het diepste donkerblauw. Daar stonden dicht opeen de geurige witte Nachtorchissen, het Rondbladig Wintergroen, Parnassia en Duizendguldenkruid en lagen aan de beek de ongelooflijk mooie bloempjes van de tengere Bastaardmuur Anagallis Tenella. En als je dan om die nol heen ging of eroverheen en weer omlaag, dan kwam je in die valleien en daar groeiden al die planten weer, met nog mooie Jeneverbesstruiken ('fakkel' zegt de Texelaar) en op de moerassige plaatsen het hoge stekelige

Klokjesgentiaan

Galigaan. Daar broedden de Wulpen en de Duinpiepers en daar had ook de grote asgrauwe Kiekendief zijn nest. Vroeger is het daar nog veel rijker geweest, maar reeds na 1839 door het graven van de Moksloot zijn die valleien ontwaterd, zodat de Roerdompen en Rode Reigers en Lepelaars, die er broedden, moesten verdwijnen.

Ook ben ik helaas een der laatsten geweest, die genoten hebben van de heerlijkheid van de Fonteinsnol en de Mient, want reeds in 1895 of nog eerder zijn bron en beek vergraven en vergreppeld, als eerste maatregel voor de bebossingen op Texel. Nu groeien daar Zwarte Dennen en Witte Elzen en dat is allemaal in sommige opzichten heel goed en nuttig, maar er is een landschap verdwenen, zo mooi en leerzaam als er geen tweede in ons land was te vinden. Ongelukkig was in die tijd Texel maar bitter weinig bekend en de plantenkenners dachten meer aan de afzonderlijke plantjes dan aan het samenstel van een merkwaar-

dig geheel. Tegenwoordig zou men stellig zo iets moois op alle mogelijke manieren trachten te behouden.

... Iedereen zal op deze plek moeten erkennen, dat er door de Staatsbebossing toch een zeer goed werk is verricht en dat Texel als woonplaats er heel wat aan heeft gewonnen. Bij alle goede dingen, waarop ons eiland trots kan zijn, ontbreekt er toch dikwijls één begerenswaardig iets en dat is luwte. Het waait er haast altijd en de wind strijkt vrolijk over het boomloze land. En nu is het werkelijk een heel nieuwtje voor ons, oude Texelaars, om hier in het weliswaar nog niet zeer hoge dennenbos schuilplaats te vinden en intimiteit. Om dit goed te beseffen moet iemand, die Texel voor het eerst bezoekt, juist zoals wij deden, eerst enige dagen ronddolen over het eiland en eens flink tegen de wind in fietsen door Eijerland en Waal en Burg. Dat helpt prachtig, om dan de derde dag de bebossing te leren waarderen. Toen ik in 1890 en 1891 op Texel woonde, werd over de mogelijkheid van bebossing ook al heel druk gesproken. Vooruitstrevende Texelaars van die dagen hadden hun zinnen gezet voornamelijk op vijf dingen: een eigen stoombootdienst, een tram, een kanaal van Oude Schild naar Cocksdorp, een gasfabriek en de bebossing en ontginning van de Mient. Nu, de meeste van die wensen zijn in vervulling gegaan of zelfs door betere dingen vervangen. Praktische mannen hadden ook al de bebossing zelf ter hand genomen, hoofdzakelijk met loofhout en daarvan getuigt nog het bosje van de Nieuwe Aanleg tegen de Mient aan. In mijn tijd meende men nog, dat naaldhout niet op Texel kon tieren. Van de velerlei deugden van de Oostenrijkse of Zwarte Den begon men pas enig besef te krijgen. Eerst na 1895 kwam er schot in de zaak en thans in 1927 zijn al honderden hectaren beplant.

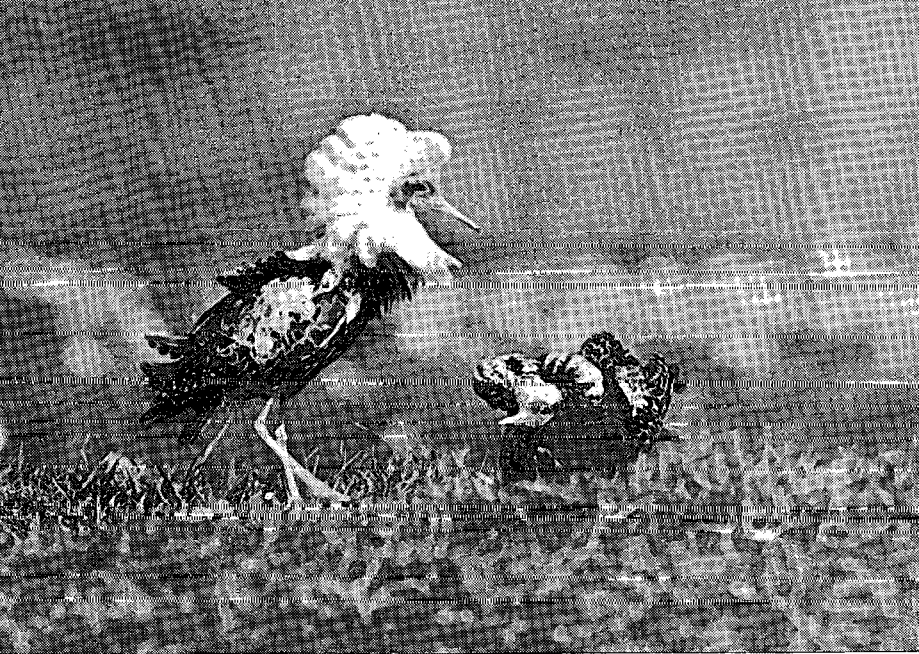
Die Zwarte Den komt in hoofdzaak voor in twee verscheidenheden: de Oostenrijkse en de Corsicaanse Den. Vooral

Teer guichelheil

de laatste is zeer goed bestand tegen de zee-wind en 't is een lust, om te zien hoe sommige perceeltjes prachtig gegd zijn. Het is nu al zo ver, dat een groot deel van deze bossen al bloeien en dennekegels voortbrengen. Nog staan de stammetjes dicht opeen en is er geen sprake van dat we buiten de paden door het bos kunnen dolen. Doch geduld maar, over een jaar of tien wordt dat al anders en dan krijgt Texel een bos, dat nog eens zal kunnen wedijveren met de beroemde Manteling van Walcheren. Natuurlijk blijf ik betreuren, dat in het begin de onovertreffelijke Fonteinsnol zo verknoeid is en dat men heeft nagelaten, om sommige daarvoor zeer geschikte plekjes van de Mient in hun oorspronkelijke staat van bloemenweelde te behouden. Ook zou ik het betreuren, als de nu nog bestaande valleien van de zuidwesthoek van 't duin in ontginning worden gebracht. Maar dit alles neemt niet weg, dat ik met genoegen

Kemphaantjes

in 't Mientebos vertoeft, vooral nu ook de Nachtegaal er zijn tentje heeft willen opslaan.”

Kijk, een stukje proza als dit is nu heel belangrijk voor uw aanvullingen op het portret van Thijssse. Het is geschreven in 1927 maar hij geniet nog met volle teugen van de toestand zoals die was in 1890 en hij beschrijft die zoals alleen iemand met een grote liefde het kan. Wie helemaal niets van de natuur af weet, voelt toch dat die omgeving van de voormalige Fonteinsnol iets heel bijzonders moet zijn geweest. Hij zou er best eens hebben willen kijken. En wie wél iets (of veel) van de natuur kent, die zit spijtig te water-tanden naar het verloren paradijs. Misschien zelfs is hij geneigd tot het afsteken van een weinig welwillende tirade op die voortvarende Texelaars van weleer en – veel grijpbaarder, want nog bestaand – op het Staatsbosbeheer.

Bij de Meester echter niets van dit alles! Hij *zoekt* de zonzijde van de dingen niet eens, nee, hij *ziet* die met één oogopslag. Het bos brengt de luwte en de beslotenheid, die er vroeger op het eiland niet waren. En wat geeft het om te blijven treuren over dat wat voorgoed is verdwenen? Ongelooflijk jammer heeft hij het gevonden dat „zijn” paradijsje werd vergraven en bebost, maar hij is er de man niet naar om dit de mensen, die het deden, levenslang kwalijk te blijven nemen. Hij weet te goed dat zij destijds hebben gehandeld naar beste weten en kunnen en dat de grote men in het laatst van de vorige eeuw dergelijke terreinen nog niet als wetenschappelijk van groot belang zag. De wetenschap zag het zélf nauwelijks of helemaal niet. Wie kwam er nu op dat verre en winderige Texel – behalve Holkema, F. W. van Eeden en Thijsse? Nuchter en strikt rechtvaardig in zijn oordeel – en dat is hij altijd gebleven – *veroordeelt* hij zelden; en als hij het eens doet, wikt en weegt hij zijn woorden die nooit scherp of kwetsend uitvallen. Bewonderenswaardig. Maar vooral: heerlijk om zo te zijn! Met een geringe variatie zouden we de beroemde strafregel van de kleine Ko wel kunnen opgeven aan sommige in bepaalde gevallen niet al te rechtvaardig beschuldigende natuurliefhebbers van vandaag: „O, Heer, zet wachter Thijsse voor mijne lippen!”

Tijdens zijn verblijf op Texel heeft er een grote gebeurtenis in Thijsse's leven plaatsgehad. *De* grote gebeurtenis. Hij is getrouwd, op 30 juli 1891. Met het Amsterdamse meisje Helena Christina Petronella Bosch, destijds een medeleerlinge op de kweekschool. Dat zal voor beiden wel grote veranderingen met zich meegebracht hebben!

Het valt natuurlijk niet mee als je zelf erg netjes van aard bent om dag in, dag uit te moeten optrekken met een man die „ietwat” aan de slordige kant is, zich niet altijd even veel om zijn uiterlijk bekommert, plantenbussen vol „rommel” in huis sleept en die dan dikwijls dagen- of

wekenlang wil bewaren. Omdat hij er nog iets aan moet zien of determineren of wat dan ook. En als die man dan (behalve van jou) bovendien nog helemaal wég is van dat onmogelijk ver van de bewoonde wereld liggende waai-eiland, ja dan wordt het voor een jonge echtgenote wel een beetje moeilijk...

Anderzijds is het voor de jongeman natuurlijk een buitensporig zware opgaaf om zomaar van de ene dag op de andere een brave, niet meer slootje springende Franse meester te worden. Een toonbeeld van netheid en wat daar also mee in verband mag staan. En het allermoeilijkste is voor hem om nu óók terug te willen naar de grote stad.

Ja, waarschijnlijk wilde hij diep in zijn hart helemaal niet, maar gesolliciteerd hééft hij. Naar Amsterdam. Op aandringen van zijn Leen. En hij kreeg de benoeming! Hoofd van school no. 32 aan de Passeerdersgracht. Een school van de eerste klasse zoals dat destijds heette; aan de rand van de Jordaan.

Terug in Amsterdam

Op 1 september 1892 begon meester Thijssse er zijn werkzaamheden. Met een zuur gezicht en mokkend over het verlies van zijn Texelse paradijs? Welnee! Met grote opgewektheid en meteen alweer allerlei initiatieven voor zijn jongens (en meisjes) ontwikkelend. Zo wist hij bijvoorbeeld al gauw een stuk braakliggend land ergens tegenover de school min of meer officieel tot speelplaats verklaard te krijgen. En wat hij op Texel deed, dat zette hij doodgewoon voort in Amsterdam: hij trok lustig met de jeugd de wei (of toch tenminste het Vondelpark) in. Voor die dagen buitengewoon revolutionaire dingen! De school, dat was een instelling waar de kinderen van alles en nog wat ingehamerd moesten krijgen, een mufte en duffe bedoening waaruit om twaalf en om vier uur zeer terecht een oorverdovend gejoel losbarstte. Waar je – erlangs komend – altijd wel de een of andere klas bezig hoorde met het opdreunen van tafels (maar nu even eerlijk blijven: wat kwamen die dingen er zo al stampend lekker in!). Die zelfde school was echter ook een instituut waar meester of juffrouw op de viool speelde bij de zangles en waar je nog een ouderwetse training in sierlijk schoonschrift kreeg, compleet met dik en dun en fraaie hoofdletters en krullen. Als je jarig was kreeg je thuis onder andere een lei met een doos griffels; en op het spanen deksel van dat doosje stond 'Voor het vlijtige kind' of (nog erger) 'Voor het deugdzame kind'. Die dingen zijn in de mode gebleven tot na de eerste wereldoorlog.

De school aan de Passeerdersgracht moet onder Thijssse's bewind geleidelijk aan een heerlijkheid voor de jeugd zijn geworden. En meester zelf had omgekeerd zoveel plezier in de Jordaanse jonkheid dat hij voor geen geld weg wilde van wat men in die dagen wel eens 'een van de mindere scholen'

In Guaderland Nov 96. in een week
80.000. Lyster groenen

Twee regels dagboek

noemde, Allemaal heel begrijpelijk. Dat lekkere, spontane Jordaangoed paste precies bij de jeugdige natuurvriend-plannenmaker-raspedagoog Thijssse – die overigens later wel heeft bewezen ook met jeugd van totaal ander slag puik overweg. te kunnen. Jammer eigenlijk, dat Jordaanjongens en -meisjes later, toen daar uitstekende gelegenheden voor waren, niet eens naar de pen hebben gegrepen. Dan zouden er stellig mooie herinneringen aan de bovenmeester en zijn school 32 bewaard zijn gebleven.

Smeerwortel

Contact met E. Heimans

Grotere tegenstellingen dan die in de karakters van Heimans en Thijssse zijn misschien nauwelijks denkbaar. Maar grotere overeenkomsten evenmin. Heimans de oerserieuze, altijd volijverige werkmier, de man die alles tot op de bodem wilde doorgronden; en dan het liefst door eigen onderzoek. Uitermate bescheiden en altijd bereid om naar de achtergrond te treden. Niet gauw tevreden over eigen werk. Steeds klaarstaand voor anderen. Geestig. Groot wandelaar en natuurliefhebber. Onderwijsvernieuwer. Plannenmaker en initiatiefnemer. Een lijstje, zomaar neergeschreven en niet gerangschikt in volgorde van belangrijkheid. Vergelijk het even met de ruweschets van Thijssse en u zult zowel de overeenkomsten als de verschillen ontdekken. Misschien zou je een en ander heel kort en generaliserend (maar dat heeft zijn bezwaren!) zó kunnen zeggen: Heimans was meer de man van de arbeidsvreugde, Thijssse bovendien die van de levensvreugde.

Maar tegengestelde polen trekken elkaar aan, heviger naarmate hun magnetische veld krachtiger is, sterker geladen. Wel, en 'lading' hadden beide mannen in hoge mate. Vandaar dat hun eerste ontmoeting meteen raak was en uitliep op een trouwe samenwerking, waaraan pas een eind werd gemaakt door de plotselinge dood van Heimans in de nacht van 21 op 22 juli 1914.

Over die eerste kennismaking en wat erop volgde schrijft Thijssse uitvoerig in zijn 'Levensbericht van E. Heimans' (E. J. Brill, Leiden, 1929):

"...In 1893 was Heimans benoemd tot hoofd aan de Hendrik-Westerschool te Amsterdam.

In dat zelfde jaar had ik hem leren kennen. Ik kwam van Texel, waar ik een kleine drie jaar werkzaam was geweest

Thijssse's trouwe vriend en naaste medewerker uit zijn jonge jaren, E. Heimans

als Hoofd der School met uitgebreid leerplan en waar ik, vrijwel onkundig van wat er in de wereld der pedagogie gebeurde, uit aangeboren zwerfzin bij voorkeur met mijn leerlingen werkte buiten de schoolmuren. Dat ging met zo'n klein schooltje voortreffelijk en het eiland bood in alle opzichten een overrijk onderwijsmateriaal. Evenals Heimans was ik opgegroeid in het vrije veld, op de Brabantse hei, langs de oevers van Maas en Rijn. Toen ik op mijn twaalfde jaar in Amsterdam kwam wonen, was ik al genoeg buitenjongen, om de oevers van de Zuiderzee en de destijds nog woest liggende rietlanden te verkiezen boven de drukte van de stad. Wij huisden trouwens gelukkig aan het zelfkantje. Onze leraar in de Natuurlijke Historie Dr. C. Kerbert merkte mij op en moedigde mij aan en gaf mij, toen ik op Texel benoemd werd Holkema's *Flora der Noordzee-eilanden* ten geschenke. Schlegel's *Vogels*, Callwers *Käfer-*

Een slakje van 4 mm
Fruticicola hispida

buch, Berge's Schmetterlingsbuch, Schoedlers Buch der Natur, het aardige Engelse tijdschriftje Science Gossip en nog wat andere boeken hielpen mij, om op het onvergetelijke eiland op te groeien tot een genoeglijk dilettaant met een volkomen objectieve belangstelling, die wel zeer onproductief verlopen zou zijn, indien mijn carrière mij niet naar Amsterdam had gebracht, waar ik benoemd werd tot Hoofd ener O.L.School. Daar sloeg ik natuurlijk ook onmiddellijk aan het schoolwandelen, schafte Heimans Levende Natuur (nog het beknopte werkje) aan, ontmoette hem op een pedagogische vergadering en stelde hem dadelijk de vraag: 'waarom laat je op dat parkboekje geen boekjes van buiten volgen'. Zijn antwoord was: 'laat ons dat samen doen' en zo begon voor ons een trouwe en vertrouwelijke samenwerking, die meer dan twintig jaren heeft geduurd en pas met zijn dood is geëindigd."

Boeken schrijven

Daar had je het nu: boeken schrijven, of toch tenminste boekjes. In het Nederlands en – zo was het tenminste de bedoeling – voor jonge Nederlanders. Een goed jaar tevoren durfde de Texelse bovenmeester nog niet eens een krante- of tijdschrift-artikeltje in zijn eigen taal te publiceren! Hij schreef al wel eens iets, maar in het Engels en dat kwam dan in zijn geliefde Science Gossip. Met als gevolg dat er al heel spoedig Engelse vogelvrienden naar Thijsse's Treasure Island kwamen om er de lepelaars en de kluten en al die andere heerlijkheden in levenden lijve en grote hoeveelheden te bewonderen.

Natuurlijk leverden die stukjes in Science Gossip ook nog enig honorarium op. Een sigarecentje dat niet aan sigaren werd besteed omdat meester niet rookte. Dus kwam het in de huishoudportemonnaie. Gevolg: Thijsse's vrouw moedigde haar man aan op het stuk van de schrijverij. Maar die man was nog helemaal vervuld van zijn eindeloze zwerftochten door de Texelse natuur. En op een keer zei hij een tikje kriegel, toen het weer over schrijven ging; „Ja, en jij zou zeker wel willen dat ik nog boeken ging schrijven ook!” In later jaren, toen hij er al een hele rij op zijn naam had staan, hebben ze daar samen nog wel hartelijk om gelachen.

Om u intussen enig idee van dat eerste begin te geven kan ik weer niet beter doen dan er Thijsse zelf over laten vertellen:

„Al spoedig gevoelden we, dat we onze boekjes niet moesten schrijven alleen voor onderwijsmannen, maar liever voor het grote publiek, liefst voor de opgroeiende jeugd, boekjes, zoals we die graag zelf gehad zouden hebben, toen we erg in de dingen begonnen te krijgen. Maar zal men zulke

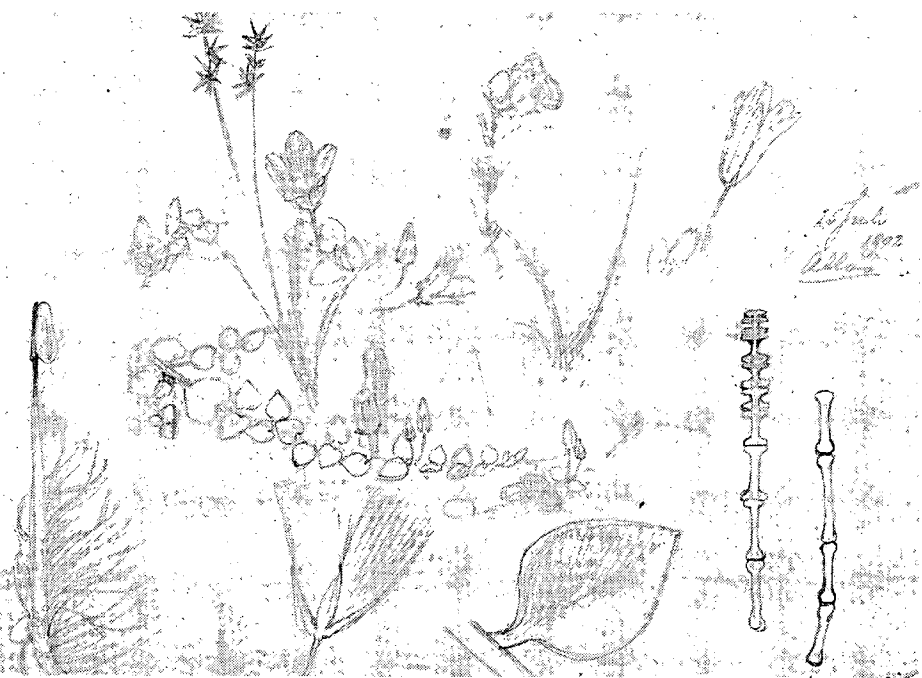
Duinroosjes

boekjes willen lezen? 'Het komt maar op het begin aan,' zei Heimans. We hadden afgesproken om te beginnen met de dijken en wegen en wel met twee heel gewone planten, brandnetel en distel en alles van planten en dieren, dat daarmee in betrekking staat. En toen kwam hij op een goede dag aan met het eerste hoofdstuk: het sprookje van Atalanta. We mogen wel zeggen, dat dit werkte als een goede captatio benevolentiae. Het boekje werd gelezen, gunstig beoordeeld, goed ontvangen en hetzelfde lot ondervonden de vijf andere werkjes, die de serie voltooiden. Ook hierin gaf Heimans bijzonder aantrekkelijk literair werk in de begin-hoofdstukken: Swammerdam voor In Sloot en Plas, Kruiden Marie voor Hei en Dennen, het vermakelijke vergelijkend examen voor In de Duinen. De natuurwetenschappelijke inhoud van die boekjes berustte op eigen ervaring, ondersteund door lectuur van standaardwerken. Dr. Kerbert gaf ons de beschikking over de bibliotheek en de verzamelingen van Artis. Prof. Hugo de Vries heette ons welkom in de Hortus en had evenals prof. Max Weber een bijzondere hoogachting voor Heimans. Ook genoten wij veel van de omgang met de heer Steenhuizen, preparateur van Artis, een der beste vogelkenners van ons land. En zo

dikwijls als het maar kon, gingen wij er op uit, hetzij in de onmiddellijke omgeving van Amsterdam, zo rijk aan natuurschoon, hetzij naar het Gooi of de duinen of naar de heide van Oud-Leusden bij Amersfoort en het Soesterveen, beide destijds nog in oorspronkelijke staat. In het Bosch maakten wij hoofdzakelijk in Apeldoorn, waar ons beider gezinnen in 1900 tijdelijk woonden, Hei en Dennen ontstond in Overijssel en in de Gelderse Achterhoek. Door het Rietland speelt hoofdzakelijk in de Vechtplassen maar ook in de Amstelveense en Oosteinder Poelen.

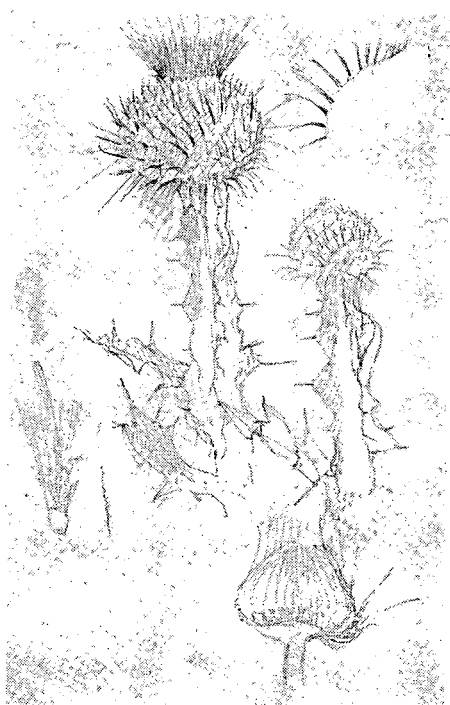
Weldra gingen velen onze wegen en toen kwamen wij met medewerking van onze collega J. Jaspers jr. tot de oprichting van het Tijdschrift *De Levende Natuur* in het voorjaar van 1896, dat inderdaad bleek te voorzien in een lang gevoelde behoefte. Hierin kon Heimans zich nu ten volle ontplooien. In de eerste jaren behandelde hij bij voorkeur de Nederlandse reptielen en amfibieën en had daarmede het aardige praktische resultaat, dat we veel beter dan tot nu toe ingelicht werden over de verspreiding van die dieren in ons

Schets voor hei en dennen

land. De heikikker bleek een veel groter gebied te bewonen dan men eerst meende en ook omtrent knoflookpad, alpen-salamander, vuursalamander, kwamen nieuwe feiten aan het licht. Heimans was het ook, die *Ramischia secunda*, een verwant van het Wintergroen, bekend maakte als nieuwe indigeen en nog in menig ander opzicht kon door hem het dilettanten-tijdschrift de wetenschap dienen. Het tijdschrift veroorzaakte hem veel correspondentie en aanloop. Niemand wees hij terug en menigeen gedenkt thans nog met grote dankbaarheid de hulp en steun, in zijn jonge jaren van Heimans ondervonden.

Het was ook ter wille van beginnelingen en jongeren, dat hij er toe kwam, om een Geïllustreerde Flora van Nederland te ontwerpen. Iedere plant moest vertegenwoordigd zijn door minstens één figuur en de determinatie moest in hoofdzaak berusten op gemakkelijk waarneembare kenmerken, liefst van belang voor het leven van de plant zelve. Als gewoonlijk hadden wij weer te werken zonder voorbeeld, maar daar was Heimans nooit bang voor. Gelukkig tekenden wij beiden heel graag en dat kwam ons goed te pas, want voor de

Uit een oud schetsboek

Flora hadden we duizenden figuurtjes te maken, liefst naar de natuur. Die Flora verscheen in 1899 en werd ondanks de gebreken aan zo'n eerste poging eigen, goed ontvangen. Voor de tweede en verdere drukken genoten wij de onwaardeerbare medewerking van dr. Heinsius en zo kon dat boek tot een volksboek en schoolboek worden, een van de beste gaven, die Heimans heeft nagelaten. Na zijn dood werd in de redactie van dat boek en van De Levende Natuur zijn plaats ingenomen door zijn begaafde zoon J. Heimans."

In 1901 schreef hij samen met Thijssse op verzoek van het Bestuur van het Vondelpark een boekje over dat Park. De aankondiging van dat boekje in Het Handelsblad gaf aan Charles Boissevain aanleiding, om aan Thijssse te vragen voorlopig wekelijks in dat blad een feuilleton te schrijven over het Vondelpark en de wandeloorden om Amsterdam. Dit was het begin van het verschijnen van populair wetenschappelijke lectuur in onze dag- en weekbladen, een vorm van literatuur die zich tot op deze tijd voorspoedig heeft ontwikkeld, zodat thans ieder blad van betekenis zijn rubriek heeft over Natuurleven of In de Natuur, etc. Het weekblad De Groene Amsterdammer had het geluk, om Heimans aan zich te verbinden. Van 1903 tot zijn dood in 1914 heeft Heimans wekelijks zijn feuilleton aan de Groene geleverd. Slechts éénmaal heeft hij overgeslagen: het vijfhonderdste feuilleton werd op verzoek van de redactie door Thijssse geschreven en gewijd aan de wakkere medewerker.

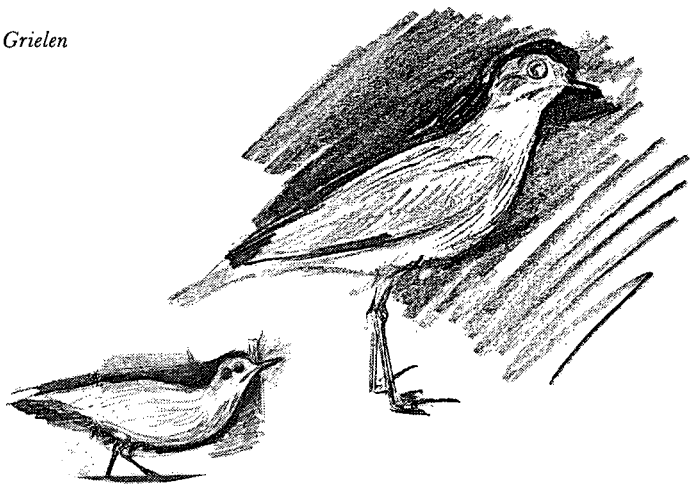
Het staat er zo rustig en kalm neergeschreven in Thijssse's gezellige trant. Alles lijkt bijna vanzelfsprekend. Maar wat hebben die twee een werk verzet! Met wandelen en waarnemen, schrijven én tekenen. En de vier jaar oudere Heimans zal hierbij zijn jongere collega, de spring-in-het-veld, wel eens zachtmoedig tot de orde hebben groepen. Zijn herinneringen aan Heimans ophalend zegt die jongere

collega daar zelf wel het een en ander over. Bijvoorbeeld dit:

„Maar 't was geen gemakkelijk werkje. Want die Heimans is nooit tevreden en staat voor niets. Die boekjes moesten geïllustreerd worden en liefst zo rijk mogelijk. Oudbakken prentjes uit andere boeken, die ge tien – twintig keer herhaald vindt in allerhande werken, waren hem een gruwel. We moesten zelf aan 't tekenen en elk procedé moest geprobeerd worden, pentekening, gewassen tekening, aquarel, tekening op schaafpapier of hoe het heten mag, aan alles moest ik geloven en we ploeterden net zo lang tot het ging. Hij sleepte mij zelfs mee naar Lion Cachet en daar hebben we een poosje op steen zitten tekenen voor 't geval dat we ook dat zelf zouden moeten doen. Die zes boekjes geven een getrouw overzicht van al onze tekentribulaties; als ge u de moeite wilt getroosten ze even door te zien, zult ge merken, dat Heimans altijd haantje de voorste was bij 't toepassen van een nieuwe illustratie.”

Bij het aanschouwen van alles wat die twee hebben tot stand gebracht mogen wij, twintigste-eeuwers, wel eens heel deemoedig overdenken met hoe geringe middelen het allemaal ging. Misschien, dat we er dan helemáál niets meer van begrijpen... Want noem maar voor de vuist weg op: Heimans en Thijsse hadden geen auto om vlug even

Grielen

mee naar het Gooi of naar de duinen te rijden. Geen motorboot om zich snel over hun geliefde plassen te kunnen verplaatsen. En zelfs een doodgewone fiets behoorde nog niet tot hun uitrustingsstukken. Plantenbus, kijker, schetsboek en een stel potloden namen ze mee en ze wandelden of roeiden.

Vergelijk eens met het normale leven van vandaag en vraag u dan maar af hoe het mogelijk is geweest. Wat een rust was er in dat leven van vroeger – ondanks zijn drukte. Wat een heerlijkheid: zomaar te voet op pad gaan. Op het ogenblik lukt dat in de druk bevolkte streken van ons land nauwelijks meer. Want daar zijn vele wegen voor voetgangers onbruikbaar geworden en bijna allemaal zijn ze toch op hun minst levensgevaarlijk. Wie haalt het nog in zijn hoofd om eens van Amsterdam naar Haarlem te wandelen langs de „straatweg”? Toch is het nog maar enkele tientallen jaren geleden dat sommige mensen het louter voor hun genoegen af en toe deden! Van vier- (of nog meer) baans asfaltwegen had niemand ooit gehoord. De straatweg Amsterdam-Haarlem was bestraat met klinkers of kinderhoofdjes en pal erlangs liep een smal grijs fietspaadje van carbid-afval. Geconcentreerd werken was in die rustige tijden misschien gemakkelijker dan tegenwoordig.

Thijsse heeft dat altijd vol vreugde gedaan, samen met zijn vriend Heimans. En snelle werkers als zij beiden waren, hebben ze hun serie boekjes en de Flora in een bewonderenswaardig tempo doen verschijnen. Onderstaand lijstje illustreert dat afdoend:

1894 Van vlinders, bloemen en vogels

1895 In sloot en plas

1896 Door het rietland

1897 Hei en dennen

1899 In de duinen

Geïllustreerde Flora van Nederland (de eerste druk was nog maar heel dun)

1900 Wandelboekje voor natuurvrienden

1901 In het bosch

In het Vondelpark

Al deze boeken waren behalve geestelijke prestaties ook nog stukken „handwerk” van de eerste orde. Alle kopij met de hand geschreven (noch Thijsse, noch Heimans heeft ooit in zijn leven een schrijfmachine gebruikt) en op enkele gekleurde platen na alle illustraties zelf getekend. Alleen voor de flora waren het er al duizenden! En bij dit alles hielden de vrienden elkaar voortdurend met kritisch oog in de gaten. Thijsse heeft het daar nog over in het Heimans-nummer van Amoeba (1926): „We waren allebei zeer gevoelig voor elkanders lof en zeiden elkaar ook altijd zonder omwegen de waarheid, zelfs als die minder aangenaam mocht uitvallen. Onenigheid hebben we nooit gekend.”

En wat hebben de beide vrienden van al dat werk genoten! Misschien nog wel het meest van de voorbereidingen buiten. Lees maar:

„Ik zie Heimans daar nog ronddwalen, vief, onvermoeid en met nimmer verflauwende aandacht. Een bijzondere plantengroepering, een ongewone kleur in het gras, een rimpeling in het water, dadelijk had hij het in de gaten en terwijl hij er op los stevende, somde hij al op, wat er wel te verwachten zou zijn. Met zijn zeldzame geheugen en talent van vlug opnemen, kostte het hem weinig moeite om altijd klaar te staan het onverwachte te ontvangen. Echter was hij in het geheel geen nieuwtjesjager of zeldzaamhedenmaniak en het mooiste heeft hij dan ook geschreven over de gewone dingen. Tegen zijn vlijt kon ik nooit op. Als een stuk van zijn werk hem niet beviel, dan legde hij het opzij en begon getroost opnieuw.”

Wie intussen mocht veronderstellen dat boeken en boekjes schrijven het enige was wat de beide vrienden in hun vrije

tijd deden, heeft het wel zeer bij het verkeerde eind. Zij hielden ook nog talrijke lezingen en hun techniek was daarbij noodgedwongen wel iets anders dan die van de heden-daagse lezingenhouder. In het begin kwamen er helemaal geen foto's aan te pas, maar, zoals we in ieder geval van Heimans zeker weten, wel grote zelf gemaakte platen. Thijssse schrijft: „Ik zie Heimans nog zwoegen, aan het maken van grote prenten voor zijn voordracht over mimicry. En dan stond dat kleine kereltje te praten in die grote zaal (dat was de grote zaal van Artis, KH). Van een microfoon was natuurlijk geen sprake, maar wij stonden heel achter in de zaal en als hij te zacht sprak of niet goed articuleerde, dan snoot ik mijn welbekende neus!”

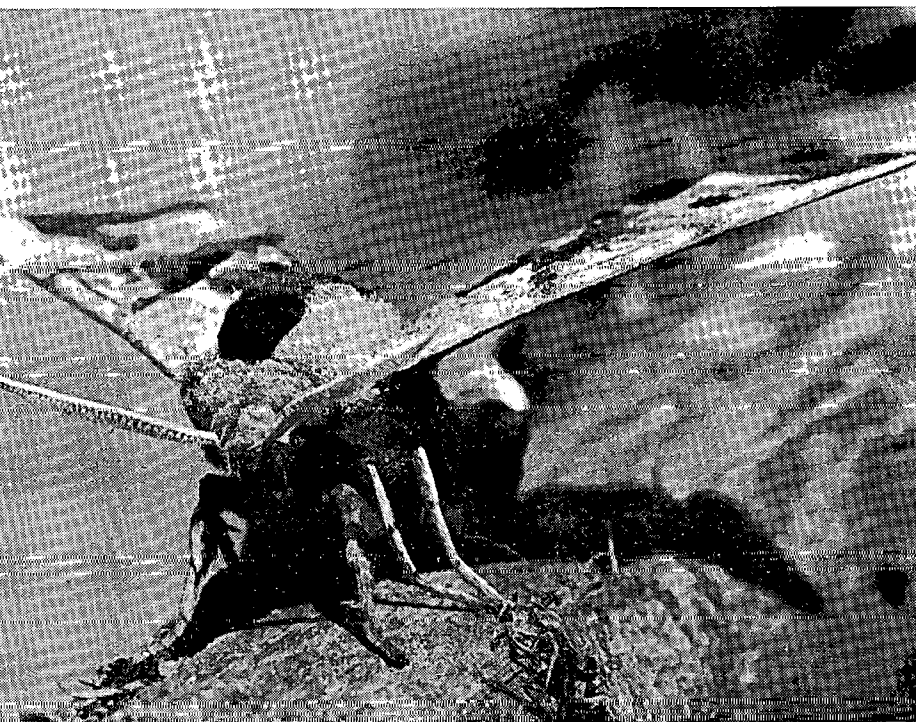
Thijssse hield zijn eerste lezing op 4 maart 1896 in „Ons Huis” in de Amsterdamse Rozenstraat. Tussen zijn betrekkelijk weinige bewaard gebleven archiefstukken (maar misschien had hij wel ternauwernood enig archief, want hij was voorzover ik hem heb gekend een groot weggooier en -gever van hetgeen hij niet meer nodig meende te hebben!) zit nog de brief van de toenmalige directeur van „Ons Huis”, gedateerd 14 september 1895 en vermeldende dat het publiek bestaat uit „ontwikkelde arbeiders en personen van ietwat hogere stand, die 5 cent voor de toegang betalen”. En voorts staat er nog: „Mocht u lichtbeelden willen doen zien, een goede toverlantaarn is beschikbaar. Platen zouden kunnen worden bewerkt naar fotografieën of op een of andere wijze worden verkregen.” Boven deze brief heeft Thijssse's vrouw geschreven: „Dit werd de eerste voordracht.”

Nadien heeft hij nog talloze lezingen en voordrachten gehouden. Echte Thijssse-lezingen! Van A tot Z tintelend en geestig. Vaak met heel korte zinnen; en dan nog in hoge mate verlevendigd door zijn mimiek en gebaren. Want hij was een spreker uit duizenden.

Zegt u opnieuw: „Hoe kreeg hij het allemaal voor elkaar?”

Gelukkig maar, dat ik u daar geen antwoord op hoef te geven, want zelf begrijp ik het evenmin. Ik moet er alleen nog bij vermelden dat hij behalve aan de boeken ook gaandeweg veel schrijverij aan artikelen begon te krijgen. Denk maar aan de uitnodiging om wekelijks een stukje in het Handelsblad te schrijven. Dit betekende in feite veel meer dan wat Thijse zelf er zo nuchter over heeft opgemerkt, namelijk dat het Handelsblad de eerste krant was die populair-wetenschappelijke lectuur over het natuurleven publiceerde. Want dat natuurleven had nu (evenals zijn be-

Pauwoogpijlstaart (mannetje)

schrijver) een prachtige spreektrumpet gekregen bij het grote publiek. En dat had grote belangstelling voor de stukjes van Thijsse. Weinige jaren nadien zou dit van enorme betekenis worden voor de bescherming van die natuur. Een graag gevolgde tactiek van de schrijver was, zijn publiek gewoon mee te nemen op de wandeling, door een bepaalde route heel nauwkeurig te beschrijven. Hij stippelede als het ware uit wat wij tegenwoordig hier en daar kennen als „natuurpaden”. Alleen stonden er toen nog geen bordjes met namen langs. En hij beging ook wel eens een onnauwkeurigheidje, getuige een brief van de veerman aan de Nieuwemeer, die o.a. schrijft: „Met deze mijn Compliment over uw schrijven in het Handelsblad van 12 juli jl. over het stuk het Slooter jaagpad vele Amsterdammers hebben reeds zondag hiervan gebruik gemaakt en ik kan u de verzekering geven dat alle met genoeg uwe nieuw aangewezen wandelweg hebben gewandeld en ben verzekerd dat ze u dankbaar zijn voor uw aangewezen weg, waaraan niets mankeerde als alleen de ongeregelde afvaart der Boten velen waren daar niet mee bekend en moesten tot hun spijt wel eens wat lang wagten...” Maar ja, wie bekommert zich nu over een boot als hij zo kostelijk buiten is? Jacobus Pieter Thijsse zeker niet! Die tippelde gemoedereerd terug wanneer het niet meezat met de reisgelegenheid, of hij maakte nog een blokje om. Zijn waterbouwkundige zoon heeft me zelfs verteld, dat vader tot op zijn 68ste jaar in staat was hem er uit te lopen. En het deed ook!

Intussen wilde ik nog wel even terugkomen op dat rijtje boekjes en boeken. Want het staat er zo gewoontjes: 1895 In sloot en plas; 1896 Door het rietland. Maar in diezelfde jaren hebben ze ook nog het tijdschrift De Levende Natuur (ook op het ogenblik nog in natuurliefde bloeiende) opgericht. Dat was dus eigenlijk de eerste spreektrumpet, maar die bereikte natuurlijk hoofdzakelijk liefhebbers en vaklieden.

Een „Tijdschrift voor Natuursport”

Het plan is uitgegaan van Heimans, die vond dat hij in de boekjes niet genoeg armslag had om wat meer gespecialiseerde onderwerpen uitvoerig te behandelen en om vragen van lezers te beantwoorden. In Thijssse's postuum uitgegeven „Natuurbescherming en Landschapsverzorging in Nederland” staat dan ook te lezen:

„Intussen kregen wij zoveel vragen te beantwoorden en voelden wij, dat wij nog zoveel te vertellen hadden, dat de rusteloze Heimans ons dreef tot het stichten van een 'Tijdschrift voor Natuursport' met J. Jaspers als derde man.”

Uitgever W. Versluys, al een goede bekende van Heimans en Thijssse, voelde wel voor zo'n tijdschrift en het gevolg was dat in maart 1896 het eerste nummer van De Levende Natuur verscheen. Met een door Thijssse getekend omslag, waarop de namen van de redacteuren in alfabetische volgorde prijkten: Heimans, Jaspers, Thijssse. En al is het nooit uitgesproken, die eerste plaats van Heimans was ook zijn plaats want de anderen beschouwden hem als hoofdredacteur.

De inleiding bij het eerste nummer mag ook in onze dagen nog wel eens worden gelezen, want alles wat erin staat geldt ook nog, nu vele van onze steden onwaarschijnlijk grote afmetingen beginnen aan te nemen en er voortdurend meer grond nodig is voor industrieën, wegen, vliegvelden en wat niet al.

„De levende natuur wordt nog niet bemind en gezocht, zoals zij dat verdient. Ieder, die bij ervaring weet, hoeveel genoeg en lering zij heeft aan te bieden, ook zelfs aan degene, die slechts enkele uurtjes per week aan haar kan wijden, moet zich verwonderen, dat de natuursport zo weinig in trek is, terwijl het publiek toch ruime verscheidenheid van genoegens op prijs schijnt te stellen.

Vraagt men, hoe het komt, dat de liefde zo weinig algemeen is? Wel, vooreerst is de natuur te weinig bekend. Men weet niet, hoeveel er te vinden en te zien is en hoe nabij dat is – nabij, ook voor de stedeling, die doorgaans geneigd is, zich te beschouwen als een uit de schone schepping verstotene... Maar in onze grote en dichtbevolkte steden wonen valken! En uilen ook! En men kan er mooie vlinders en andere insekten vinden. Fraaie waterplanten in stadsgrachten! Plantjes met fijne bloempjes en keurige zaaddoosjes in menigte tussen de straatstenen! – Buiten is natuurlijk nog veel meer, honderden soorten van bloemdragende planten, duizenden soorten van insekten bewonen ons land, een rijkdom van vogels en vissen, mossen, zwammen en wat niet al! Er is onder dat alles zoveel schoons, zoveel belangrijks... Ja waarlijk, als de levende natuur meer bekend was, zij zou om het genot, dat zij verschaft, om de lering, die zij aanbiedt, meer gezocht worden.

Ook, en dit is een tweede oorzaak van de mindere algemeenheid der belangstelling, de natuur is niet te allen tijde aanmoedigend voor haar vrienden. Zij is tamelijk preuts, zij verbergt haar schoonheden, zij houdt er niet van, dat men al te dringend is. Dat schrikt menigeen, die misschien met veel goede wil begonnen is, af, om door te zetten.

Wij richten ons tot allen, die vermoeden, dat kennismaking met de dieren- en plantenwereld genoegzaam belooft, en willen trachten, hun ontmoediging te besparen en hen zoveel mogelijk voort te helpen. Wij zullen beproeven iets te zijn voor de huismoeders die haar vogeltjes en haar kamerplanten willen verzorgen en voor de knapen, die voor hun zakgeld wat natuurgenoet willen kopen; voor de houder van een tuintje en voor de wandelaar door bos en veld; voor de vriend der natuur, die hoofdzakelijk voor zijn eigen plezier er flessen en bakken op na houdt, en voor de vader of onderwijzer, die wil weten, hoe hij zijn jongens genoegzaam kan doen. Onze stof is rijk! Wij willen de gestes van de spin in

haar web gadeslaan, en de levenswijze – ja, lezer, de levenswijze! – der veldbloemen nagaan. Wij willen de vogels bespieden in het kreupelhout en de najaarskleuren van het bos op het paneel trachten te brengen. Wij willen het hebben over de manier om de natuur waar te nemen, de voorwerpen uit te tekenen en te bewaren. Kortom, de huiskamer en de school, zo goed als beemd, bos, zeestrand en heide, het is alles ons arbeidsveld.

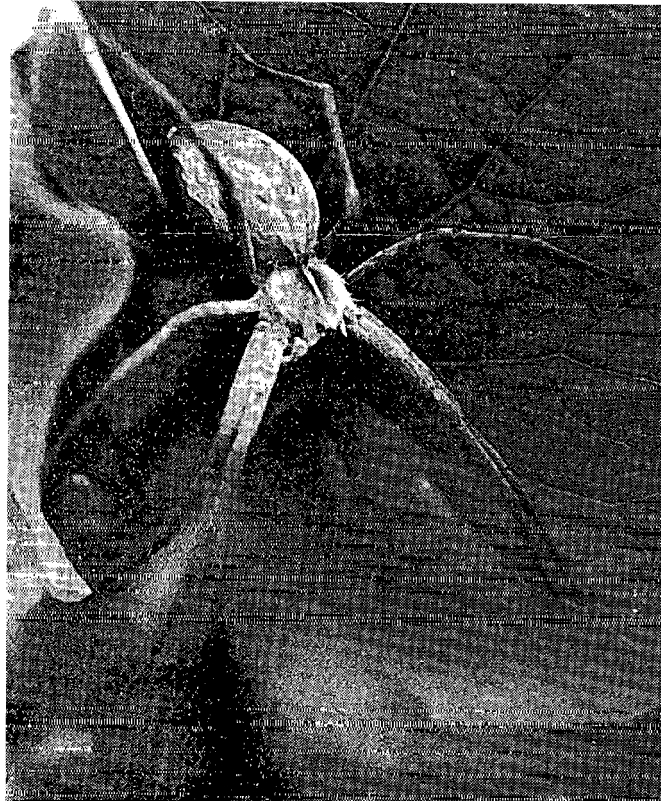
Het kan niet van ons verwacht worden, dat wij hier verder in bijzonderheden vermelden, wat wij alzo ons voorstellen te doen. Gedeeltelijk volgt het uit het bovenstaande, gedeeltelijk kan de verdere inhoud dezer aflevering op deze vraag een antwoord geven. Laat ons hier alleen mogen zeggen, dat wij reeds aan de meest verschillende middelen gedacht hebben; dat wij ons bereid verklaren, vragen door de lezers te doen, naar vermogen te beantwoorden; dat wij, ook met hulp van vakgeleerden, in staat hopen te zijn, van ons toegezonden voorwerpen de naam op te geven; dat wij adressen hopen te noemen, waar de nodige stoffen en gereedschappen te verkrijgen zijn.

Wij rekenen daarbij op de steun van medewerkers. Het ligt in onze bedoeling, onze kolommen open te stellen voor ieder liefhebber, die een aardig wandeltochtje, een waarneming of iets dergelijks, met of zonder tekeningen, te onzer beschikking wil stellen. Wij achten van dergelijke steun zelfs het voortbestaan van ons blad afhankelijk, want niet de redactie, maar het publiek moet voor de nieuwe sport – als wij ons zo mogen uitdrukken – gewonnen worden; eerst dan is de zaak gezond.

Toen wij zoëven optelden, voor wie wij iets hopen te zijn, hebben wij een klasse van mensen niet genoemd: de dier- en plantkundigen. Zij zelf zullen dat billijken, daar zij wel weten, dat hun belangen en die der liefhebbers uiteenlopen, buitendien kennen zij de weg, die tot bevrediging hunner behoeften leidt, of weten, waar en bij wie zij inlich-

Grote wolfspin

tingen kunnen bekomen. Wij hebben hun dan ook niets aan te bieden, maar wel te vragen; hun steun – en soms wellicht: hun verschoning.

Hun verschoning, indien wij ons somtijds genoodzaakt mochten zien, het materiële doel aan het formele ondergeschikt te maken, dier- en plantkunde een weinig op te offeren aan de *belangstelling* voor dieren en planten.

Ieder van hen, die wel eens voor het publiek gewerkt heeft, zal moeten erkennen, dat die keus soms gedaan moet worden.

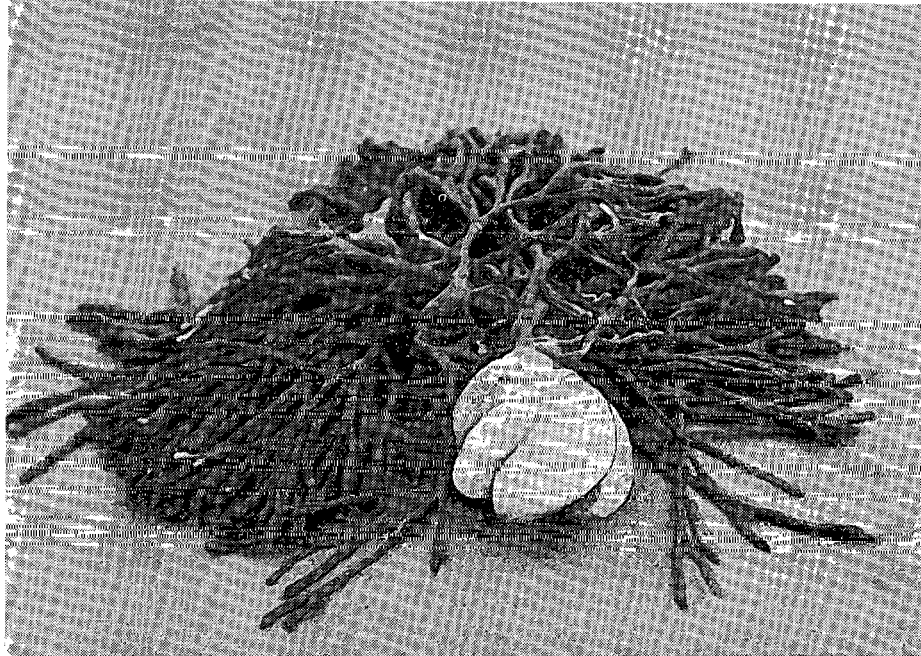
Rechtstreeks zullen wij derhalve de wetenschap niet kunnen dienen. Zijdelings waarschijnlijk. Want dit staat vast: als de belangstelling van het publiek toeneemt, zal aan de vakge-

leerden meer materiaal toevloeien, – zullen er meer jongelui hun gelederen komen versterken, – zullen hun werken een ruimer debiet vinden, – zullen hun adviezen voor het publiek meer betekenis krijgen, en zal de *nervus rerum*, waar het subsidiën aan geleerde genootschappen, het oprichten en onderhouden van levende en dode verzamelingen betreft, niet zo menigmaal ontbreken, want in dit opzicht, men vergeete het niet, is de wetenschap meer van het publiek en de regering, dan van haar *eigen* priesters afhankelijk.”

Stimuleren, vooral van jongeren, dat heeft De Levende Natuur altijd in belangrijke mate gedaan en de resultaten daarvan zijn zo talrijk dat er met de beste wil geen overzicht van is te geven (wat ook hier niet op zijn plaats zou zijn). Als schooljongens in de jaren twintig verslonden wij de oude jaargangen en de beroemde boekjes. En ik zou niet durven zeggen wat nu de „hoofdschotel” vormde en wat het „bijvoer”. Alles vonden we even belangrijk en we wilden allemaal biologie gaan studeren later – maar dat was toen misschien eenzelfde slag wens als het treinmachinist of

Bosanemonen

Slippers met viltwier

tramconducateur worden op nog jeugdiger leeftijd. Achteraf bekeken zijn er tenminste vrij veel geroepen en toch betrekkelijk weinig uitverkorenen geweest. Maar die hebben het dan ook ver gebracht (en dat is de grootste glorie voor oud-onderwijzers en dito leraren).

Overigens: er is een tijd geweest waarin de mannen van de wetenschap zich wel enige zorgen maakten over de „stroom” van aankomende studenten in de biologie als gevolg van de activiteiten van Heimans en Thijse. Prof. Hugo de Vries schreef daar zelfs over in *De Levende Natuur* (juni 1900): „Over 4-5 jaren zal de markt overvoerd zijn en de concurrentie hevig worden. Mogen vele jongeren, die de natuur liefhebben, bij de keuze van een studierichting niet alleen met hun neiging, maar ook met de feitelijk bestaande vooruitzichten rekening houden.” En bij de-

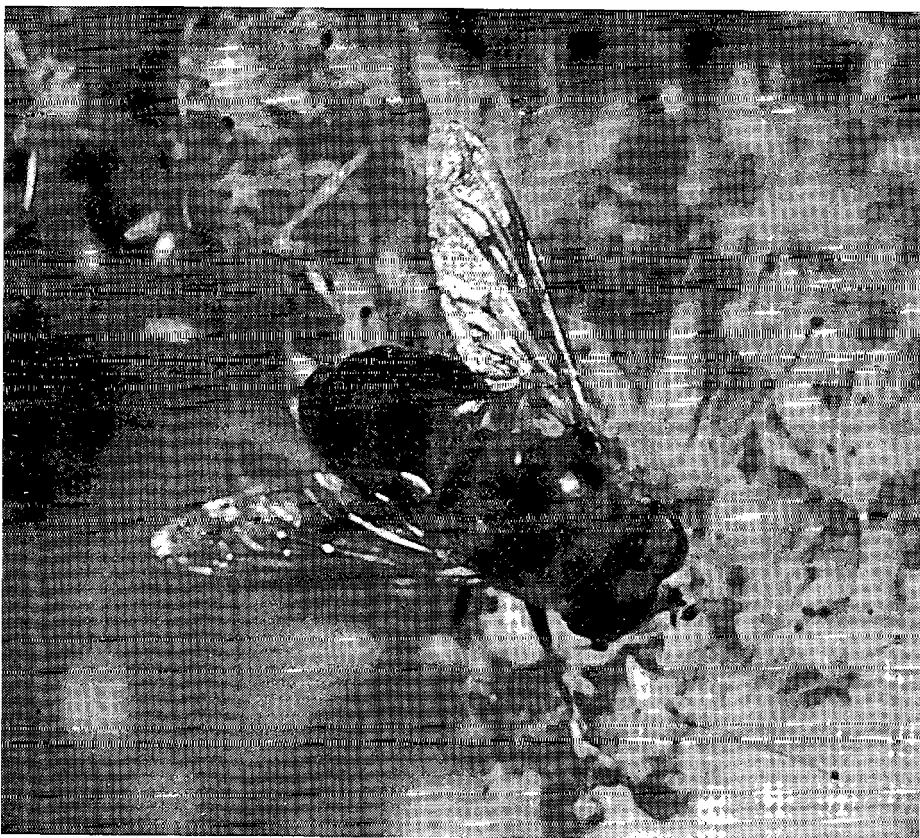
ze wijze – en zo te zien wel wat bekommerde – woorden voegde hij een staatje, waaruit bleek dat Amsterdam, Leiden, Utrecht en Groningen samen toen 44 biologische studenten hadden en 14 mensen die een opleiding voor de Middelbare Akte volgden. Hij kon ook niet weten dat er nog eens zo uiteenlopende mogelijkheden voor biologen zouden ontstaan. Thijsse evenmin natuurlijk. Maar de man, die als devies voerde „*Onbekommerd*”, is altijd maar gewoon voortgegaan met zijn geestdrift onder de jongeren te verspreiden en zodoende te fungeren als „aanbrengertje voor de wetenschap” zoals hij het zelf eens uitdrukte.

Ontspanningslectuur

Onder al deze bedrijven zijn we nog maar steeds aan het kijken naar de hoeveelheden werk die Thijse met zijn vriend Heimans verzette. Denk echter niet dat er nu helemaal geen tijd voor andere ontspanningen dan het kijken naar vlinders, bloemen en vogels overbleef! Het staat al in de schets van het portret, veel te ruw aangegeven natuurlijk: gretig lezer, zelfs van detectives. Ja, ja, maar zo'n in de gauwigheid neergezette „lijn" kan gemakkelijk een verkeerde indruk wekken. Even preciseren dus door wat rond te snuffelen in het restant van zijn boekenkast; en daar dan meteen bij opmerken dat er vroeger heel wat minder als detective aan te merken boeken bestonden dan tegenwoordig. Om te beginnen volgde Thijse heel ijverig de in zijn dagen nog niet in zó overstelpende hoeveelheden verschijnende vakliteratuur. Naar mijn gevoel las hij altijd verrassend snel en overzichtelijk, waardoor hij binnen zeer korte tijd een helder beeld had van de hoofdzaken uit een bepaalde publikatie. En dan was er verder de ontspanningslectuur, dikwijls over historische onderwerpen. Nu even een vlugge greep in die oude boekenkast: Hooft's Nederlandsche Histories, Frederik van Eeden, Guido Gezelle, Busken Huet (Land van Rembrandt), Vondel, De Genestet, Divina Comedia, Caesar, Nibelungen, Goethe, Mommsen (Geschichte des Römischen Reiches), Carlisle, Mémoires van Cardinal de Retz, Alexandre Dumas, Milton, Byron, Ruskin, Wordsworth, Kipling, Tyndal, Darwin (Journey of the Beagle), veel verhalen uit de oorlog 1914-1918, avonturenverhalen, o.a. van R. L. Stephenson, talloze Engelse en Franse novelletjes, detectives. Zo, nu is er wat meer recht gedaan aan wat je wel als een omnivore leeslust zou kunnen betitelen. Zijn zoon, Prof. Ir. J. Th. Thijse

(“de natte Thijssse” zoals hij zichzelf pleegt te noemen) zegt er nog over: „In al die boeken heb ik hem vaak zien lezen. Eigenlijk was geschiedenis een van de belangrijkste onderwerpen.”

Blinde bij (een zweefvlieg)

Thijssse zwaar ziek

Temidden van al die vreugdevolle activiteiten is er helaas een onaangename onderbreking geweest en daarvan getuigen twee briefjes van de toenmalige Directeur van de Kweekschool. Laat die hier maar voor zichzelf spreken:

Amsterdam, de 19 febr. 1900

Waarde Heer Thijssse,

Het spijt me zeer voor u en de uwen dat uw ongesteldheid ernstig genoeg is om u te verplichten enige weken uw lessen te staken. Van harte hoop ik dat ge na niet al te lange tijd uw werk met nieuwe kracht kunt hervatten. Tobben over 't geen niet te veranderen valt helpt niets, ook niet al betreft het de lessen aan de Kweekschool. Als ge hersteld zijt is het nog vroeg genoeg om over inhalen van lessen te spreken. Ik zal de zaak eens met de heer Heukels overleggen en u nader berichten.

Met de beste wensen voor uw welzijn en vriendelijke groeten aan uw vrouw,

Uw toegenegen
G. Meyer.

Amsterdam, de 2 juli 1900

Waarde Heer Thijssse,

't Speet mij dat uw gezondheid nog niet toeliet de uitreiking van de Bouman-prijs bij te wonen. Ik had gehoopt u gisteren nog even op te zoeken maar ben daarin verhinderd en vóór uw vertrek zie ik ook geen kans. Daarom wens ik u en uw vrouw schriftelijk een genoeglijke rust en volledig herstel in Apeldoorn. De heer Garjeane is misschien al bij u geweest. Ik zal hem voordragen om voor een jaar uw taak op

zich te nemen. Ge ziet ik houd de plaats voor u open. Zorg dus maar geheel op te knappen.

Met vr. gr. aan de uwen,
Uw toegenegen
G. Meyer.

Jā, Thijsse is op zijn 35ste jaar ernstig ziek geweest. Pleuritis. Hij is er – gelukkig! – van hersteld, maar hij heeft sedertdien niet meer de beschikking gehad over zijn linker long. Misschien ligt hierin wel de verklaring voor het feit dat geen enkele van zijn thans nog levende vrienden hem ooit heeft zien haasten of jagen. Hij móést kalm aan doen, maar door dit heel consequent vol te houden heeft hij toch eigenlijk net zoveel kunnen wandelen en buiten genieten als hij wilde.

We weten nu dan ook de oorzaak van dat al door hem genoemde verblijf in Apeldoorn, waar hij ijverig werkte aan „In het bosch”. En in De Levende Natuur van augustus 1900 staat te lezen hoe hij zijn „volledig herstel” meende te moeten bevorderen. Zou de medische wetenschap van vandaag érg enthousiast geweest zijn over de „Thijsse-therapie”?

„Ik heb altijd graag in de zon gelopen en nu na mijn pleuris doe ik het met nog meer plezier dan vroeger. Als de zon zo lekker door je heen bakt, dan krijg je vanzelf het genoeglijk bijgeloof, dat die stroom van licht- en warmtestralen, en de hemel weet wat voor andere stralen nog meer, alle kwalen en gebreken uit je lichaam meevoert en vernietigt. Hetzelfde gevoel krijg je ook bij het baden in de branding of in een koud snelstromend beekje; dan moet je languit gaan liggen in de richting van de stroom.

Maar nu wil ik in het zonnetje blijven, langzaam slenteren in de zonneschijn of ergens gaan liggen, waar de hitte terugslaat van het gele zand en de klokjes van de heidebloem zo wijd opengaan als maar mogelijk is. En hier ont-

Veluwe heide

moet ik dan als goede vrienden nog zonnevereerders van allerlei slag: praalzieke vlinders, vlijtige bijen en vrolijke hommels, de zorgeloze vliegen en de vlugge graafwespen. Hoe feller de zon schijnt, hoe meer ze van 't leven genieten; hun werkzaamheid wordt letterlijk geregeld door de hoeveelheid zonnelicht en zonnewarmte, die ze ontvangen.”

Of het nu helemaal goed was of niet, dat vele in de zon lopen en zitten en liggen heeft blijkbaar toch geholpen – of nee, het is misschien beter om te zeggen dat het niet al teveel kwaad heeft gedaan.

Intussen verliep het herstel van de patiënt, ook na verblijf in Apeldoorn, toch niet zo snel als hij gehoopt en verwacht had. In een officiële brief van 23 juni 1901 wordt hem tenminste tot verder herstel van gezondheid nog verlof verleend tot eind augustus van dat jaar, dus tot na de grote vakantie.

Op zijn 36ste verjaardag was de eigenlijke ziekte over, zoals blijkt uit een liedje dat zijn zoons voor hem leerden.

*Leraar in de kennis der
natuur aan de kweekschool*

Maar wel had hij toen nog last van achterafkomende bijverschijnselen. Die kwam hij te boven door veel zwemmen in de branding op Texel, waar de familie in de zomer van 1901 logeerde.

Tegen het einde van 1901, om precies te zijn op 11 december, wordt Thijssse blijkens een Extract uit de Notulen van de Gemeenteraad van Amsterdam benoemd tot Leraar in de Kennis der Natuur aan de Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen bij het lager onderwijs.

De vreugd die hierover in het gezin van de nieuwe leraar heerste, werd echter al spoedig overschaduwd door een weinig opwekkende mededeling van de huisdokter. Eén van de beide zoontjes – een teer ventje – had veel last van bronchitis en de kans dat het in stad (aan de Vondelkade; die heet tegenwoordig na de demping Overtoom) erger zou worden was verre van denkbeeldig. Het met klem gegeven advies was dan ook: buiten wonen!

Buiten wonen? Uitstekend, maar dan niet al te ver van de stad waar vader net leraar was geworden natuurlijk. Officieel mocht zoiets alleen met speciale toestemming, maar die werd op 28 oktober 1902 door Burgemeester en Wethouders verleend „onder bepaling dat gij alhier domicilie blijft houden”.

Buiten wonen dus! En wel in Bloemendaal. Om te beginnen

in het dorp en op een bovenhuis, Bloemendaalseweg 223d (voor oud-dorpsgenoten: dat was boven de winkel van Cassee), maar met vrije beschikking over de tuin achter het benedenhuis.

Daar moet Thijssse toen onmiddellijk zijn begonnen met het ontwikkelen van zijn bekende grote activiteiten. Het bos – toen nog met heerlijke rulle paadjes en particulier eigendom (van mej. Crommelin) gaf hem vele genietingen op zijn dagelijkse vroege-morgen-wandelingen. Maar met de hem eigen voortvarendheid klampte hij ook meteen allerlei eigenaren van bos- en duinterreinen in de naaste omgeving aan om wandelvergunningen op hun bezittingen te krijgen. Dat lukte allemaal prachtig en zo was er in letterlijke zin al spoedig een ruim arbeidsveld geschapen.

Alleen dat huis daar vlakbij het postkantoor, dat was het nog niet helemaal. Hij zou liever iets met een eigen tuin hebben en dan als het kon even buiten de kom. Zoeken dus. In die tijden lang niet zo moeilijk als nu. Weldra twee mogelijkheden: een huis-met-tuin aan een achterafwegje waar ook een blekerij was (Thijssse noemde het weggetje spottend de Zeepsteeg), en verder de „Villa Josephina” met omringende tuin aan de Parkweg. Dit tweede aanbod was hoogst verleidelijk. Maar feitelijk véél te duur voor een leraarssalaris. Dat werd vrij lang dubben over het een of het ander. Totdat Thijssse op een middag extra vrolijk thuiskwam, luidkeels zingend: „We gaan naar de Zeepsteeg, we gaan naar de Zeepsteeg!” En toen wisten moeder en de kinderen wel dat ze naar de Parkweg zouden gaan. Hij had het gewoon gehoord. Onbekommerd, want dat was hij. En toen zijn eega financiële bedenkingen maakte, wuifde hij die luchtig weg met een „Dat schrijf ik wel bij elkaar”. Natuurlijk is dat gelukt, en later heeft hij het – onmiddellijk na het betrekken tot „Binnenduyn” herdoopte – huis nog gekocht ook. Hij heeft er zielsgelukkig gewoond tot zijn gedwongen evacuatie in de herfst van 1944 – en wat

Doddegras

hebben alle nog levende vrienden een kostelijke herinneringen aan het piepkleine werkkamertje naast de voordeur! Vol boeken. En vol Thijsses!

Natuurbescherming

Hoe zag ons Nederland er zo om en nabij 1900 uit? Och, nog altijd heel kalm en rustig, naar onze hedendaagse smaak misschien wel wat al te kalm en nogal suffig, met een zekere mate van zelfgenoegzaamheid en een onwankelbaar geloof aan de Vooruitgang, stoelend op de materialistische filosofieën van de 19de eeuw. Er was in het dagelijks leven een grote mate van stabiliteit. Een pond rijst van vijf cent kostte over tien jaar nóg een stuiver. Er waren armen en rijken en daar scheen niets aan te veranderen. Een in die dagen nog veel gebruikt gezegde: „Als 't Godē behaagt, is 't beter benijd dan beklaagd.” Sociale voorzieningen: nauwelijks of niet. Gemiddelde levensduur van de Nederlander ongeveer 50 jaar, van de Nederlandse een paar jaar minder. Totale bevolking van ons land: ruim vijf miljoen. Vooral op het platteland nog grote gemoedelijkheid. Naar tegenwoordige begrippen onvoorstelbare hoeveelheden „woeste grond” waar het voor de natuurliefhebber heerlijk rondstruinen was.

Gaandeweg begonnen zich toch veranderingen aan te kondigen. De bevolkingsgroei ging voort. Ontginnen en bebossen was in vele gevallen een lucratieve bezigheid. Grote sociale hervormingen lagen in het nabije verschiët. Steden breidden zich uit. Vuilafvoer werd hier en daar al een probleem. Stap voor stap werd de natuur veroverd door de cultuur. „En als het om voordeel te doen is, dan wordt in vele gevallen de mooie natuur heel blijmoedig opgeofferd” zegt Thijssé in zijn Verkade-album „Het Naardermeer”.

Juist met dat Naardermeer dreigde het helemaal verkeerd te zullen gaan. Want in november 1904 dienden B. en W. van Amsterdam bij de gemeenteraad een voordracht in om deze „waardeloze plas” te gaan gebruiken als stortplaats

voor huisvuil en andere afvalstoffen. Deze zeer rationele en voor echte stadsmensen misschien wel min of meer voor de hand liggende voordracht was precies wat er nodig was om bij Thijssse en zijn vriend Heimans een heftige reactie te verwekken. Want Thijssse kende het meer al door en door. Als jongeling had hij het al binnen zijn „invloedssfeer” getrokken toen hij met een vriend bezig was een uiterst gedetailleerde kaart van de omstreken van Amsterdam te maken. Hij heeft daarover verteld in zijn beroemde Verkadé-album „Het Naardermeer”.

„Nu lag in ons gebied ook het Naardermeer. Vanuit Muiderberg en Ankeveen hadden we reeds enige malen de ringdijk ervan bereikt, maar we wilden zo graag een duidelijk beeld hebben van de plassen en moerassen zelf, die door die ringdijk worden omgeven, en waartoe de toegang overal streng verboden bleek te zijn. Toen namen we een kloek besluit en richtten tot de toenmalige eigenaar, een heel beroemd Tweede-Kamerlid, het verzoek of wij enige malen het meer mochten rondvaren.

Op zeer gulle wijze werd ons dat toegestaan. De opzichter zou ons inlichtingen, de visser een bootje verschaffen en zelfs kregen we inzage van het dagboek, dat een uitvoerig relaas bevatte van de laatste mislukte poging tot drooglegging van het meer. En zo begonnen mijn talrijke omzwervingen door dit wonderland.”

Nú kwam de medewerking van Thijssse aan het Algemeen Handelsblad en die van Heimans aan de Groene Amsterdammer goed van pas! Zij konden aan de grote klok hangen wat er allemaal aan schoons en belangrijks onder het Amsterdamse stadsvuil bedolven dreigde te raken wanneer het onzalige plan van B. en W. zou doorgaan. En vooral Thijssse wist overal contacten te leggen die tot gevolg hadden, dat steeds meer landgenoten werden doordrongen van het feit, dat hier iets verschrikkelijks stond te gebeuren. Buitendien bleek men toen toch al zoveel notie van lande-

lijke hygiëne te hebben dat er van medische zijde ook ernstige bezwaren naar voren kwamen. Weldra schreven alle kranten van betekenis over de voorgenomen volstorting van het Naardermeer. Allemaal tegen. Ja, ja, Thijsse wist wel hoe je de publieke opinie kon bespelen! Ietwat statig gezegd mag hij dan ook zeker *de* grote pleitbezorger voor natuurbeschermingszaken worden genoemd. Wat huise-lijker zou je kunnen zeggen, dat hij het glorieuze hoofd was van de natuurbeschermings-reclame-afdeling! Hij ging zelfs veel verder dan alleen maar trachten het Amsterdamse gemeentebestuur van die nare plannen af te brengen, hij stelde rechtuit voor gelden in te zamelen om het Naardermeer te kopen. Welke rechtspersoon de koop zou moeten sluiten, daar maakte hij zich geen al te grote zorgen over. Daar kon de Natuurhistorische Vereniging zich verdienste-lijk voor maken wanneer er maar eenmaal geld kwam; als die hele prachtige en onmetelijke levensgemeenschap van het Naardermeer maar een goede kans kreeg om behouden te worden.

De Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (opgericht in 1901), die zich volgens haar statuten de natuurbescher-ming al meteen tot doel stelde, zond in december 1904 een adres aan de gemeenteraad om de vernietiging te voor-komen. Maar er kwamen ook brieven en toezeggingen van financiële steun van allerlei kanten – sommige vurig en-thousiast, andere in mineur en defaitistisch. Zo schreef dr. C. Easton, redacteur van Het Nieuws van de Dag:

„Mag ik u mijn hartelijke instemming betuigen met uw streven om het Naardermeer te verdedigen tegen de Am-sterdamse modderspuiters? En nog meer met uw plan om de zaak hoger op te nemen en de strijd tegen natuur-verknoeiing in het algemeen te aanvaarden? 't Wordt waarlijk tijd, dat er bij ons eens iets (stelselmatigs) gedaan wordt tot bescherming van de Natur-Denkmäler. 't Begint langzamerhand zo te materialiseren, dat men gevaar loopt

zich belachelijk te maken als men wetenschap en natuurschoon als een ernstig argument tegenover de ingenieurs- en bouwmeesters-onverschilligheid, en, erger; de parkjes-aanleggers, opwerpt. Dat is m.i. niets minder dan geestelijke zelfmoord voor een volk."

Veel minder geestdriftig echter, was Thijssse's oude leermeester, dr. C. Kerbert, directeur van Artis. Hij zag het niet dat er mogelijkheden geschapen konden worden om het Naardermeer te behouden en hij meende dat Thijssse de moeilijkheden om aan (veel!) geld te komen danig onderschatte – maar Thijssse was begenadigd met een geloof dat bergen verzette en daar had Kerbert geen oog voor. Hij schreef dan ook:

„Ik acht uw idealisme zeer hoog en heb daarvoor grote achting, – doch, wezenlijk, waarde vriend, – de werkelijkheid is anders! Uit ervaring weet ik helaas maar al te goed, dat het enorm veel moeite kost, buitengewone inspanning vordert, om te trachten slechts weinige duizenden guldens bij elkaar te krijgen – voor doeleinden, wier nut in veel wijder kring zou werken dan bij de aankoop van het Naardermeer ooit het geval zou zijn."

Nóg erger: het bestuur van de Nederlandse Ornithologische Vereniging wilde zelfs niet eens een request aan de Amsterdamse raad zenden. En wat had nu voor een dergelijk gezelschap van vogelkundigen en vogelliefhebbers meer voor de hand gelegen? In november 1904 schreef de voorzitter aan Thijssse:

„Ik voor mij betreur natuurlijk zeer elke verdwijning van mooie natuurplaatsen, maar in dit geval vrees ik, dat er niet veel tegen te doen zal zijn."

Een Amsterdammer, de heer A. Donker, schreef:

„Wanneer er geen Nederlandse Carnegie opstaat om voor het voortreffelijke plan van u en uw vrienden de benodigde gelden beschikbaar te stellen – en de kans daarop is waarschijnlijk niet groot – dan zou ik toch willen vragen: Zijn er

dan in geheel Nederland geen 25.000 personen te vinden, die voor dit schone doel dooréengenomen f 20,— per hoofd over hebben?”

In zijn lijfblad *De Levende Natuur* (januari 1905) wijdde Thijse een groot artikel aan het Naardermeer en daar staat o.a. het volgende in:

„Zo zou het meer een waar openluchtmuseum en laboratorium worden en zo ge even op de kaart van Nederland kijkt, zult ge zien, dat voor zoiets moeilijk een betere gelegenheid zou kunnen worden gevonden, want het vierde deel van Nederlands bevolking kan in een uurtje tijd die plaats bereiken en in twee uur tijds de helft.

En de andere Nederlanders? Wel, die hebben het nog niet zo hard nodig als de Amsterdammers, Zaankanters en Rotterdammers. Maar hun uurtje slaat ook eenmaal, want ge zult binnenkort eens wat beleven van landontginning. En dan wordt het nodig, dat overal in ons land dergelijke

sanctuaria behouden blijven. Het lijkt mij niet waarschijnlijk, dat Staat en Gemeenten bijtijds het belang van deze dingen zullen inzien en erkennen en de zorg ervoor op zich zullen nemen. Daarom is het wenselijk dat de Natuurhistorische Vereniging te beschikken krije over een sterk fonds, om overal waar dit zonder grote schade voor de maatschappij geschieden kan, krachtig op te treden voor het behoud der Natuur.

De beheerders van het fonds krijgen een moeilijke taak. Zij mogen zich niet alleen bepalen tot het aankopen en 'exploiteren' van mooie plekjes, maar zij moeten immer waakzaam gadeslaan wat Rijk, Provincie, Gemeente, Polderbestuur, Spoorwegmaatschappij, Bouwmaatschappij met onze dierbare vaderlandse bodem uithalen, om te redden, wat gered kan worden, of het een of ander voordeel te bedingen."

Zo ontwikkelde Thijssse in 1905 zijn natuurbeschermingsgedachte, die waarschijnlijk wel grotendeels was voortgekomen uit zijn innige liefde voor een prachtig gebied als het Naardermeer. Maar hij zag óók reeds duidelijk voor zich het openluchtmuseum en dito laboratorium, of met andere woorden het grote wetenschappelijke belang van een goede natuurbescherming! En het was volmaakt vanzelfsprekend voor hem dat zijn medestanders tot in lengte van jaren altijd op hun qui-vive zouden moeten blijven om geen overbodige natuurvernieling te laten plaatsvinden. Daar heeft hij wel heel groot gelijk in gehad...

Wat nu verder het Naardermeer betreft, het voorstel kwam op 14 december 1904 in de Amsterdamse gemeenteraad in behandeling. De bezwaren van „de heer Thijssse en zijn vrienden" werden hierbij nauwelijks genoemd. Maar het voorstel van B. en W. werd verworpen – met 20 tegen 18 stemmen. Dat was op het kantje af. Maar het Naardermeer was voorlopig veilig.

Fuut met jong op het nest

Voorlopig! Want de eigenaar kon er nog van alles mee gaan doen. Deze toestand deed Thijsse's onbekommerde enthousiasme pas in volle gloed oplaaien. Nu kon hij zijn oude plan verder uitwerken; er moest en zou geld komen, veel geld om dat Naardermeer te kopen en op die manier alle verdere kwade kansen buiten te sluiten. De jonge Nederlandse Natuurhistorische Vereniging zou hierbij *de* grote rol moeten spelen. En dat deed ze ook.

In februari 1905 werd er een circulaire voor een vergadering aan verschillende verenigingen en openbare lichamen en de natuur een goed hart toedragende particulieren verzonden. Op 22 april kwam de vergadering bijeen in de Kleine Restauratie van Artis. En daar sprak Thijsse zijn gedenkwaardige en voor de Nederlandse natuurbescherming als het ware fundamentele woorden: „Er moet worden gevormd een lichaam, gesteund door de sympathie van

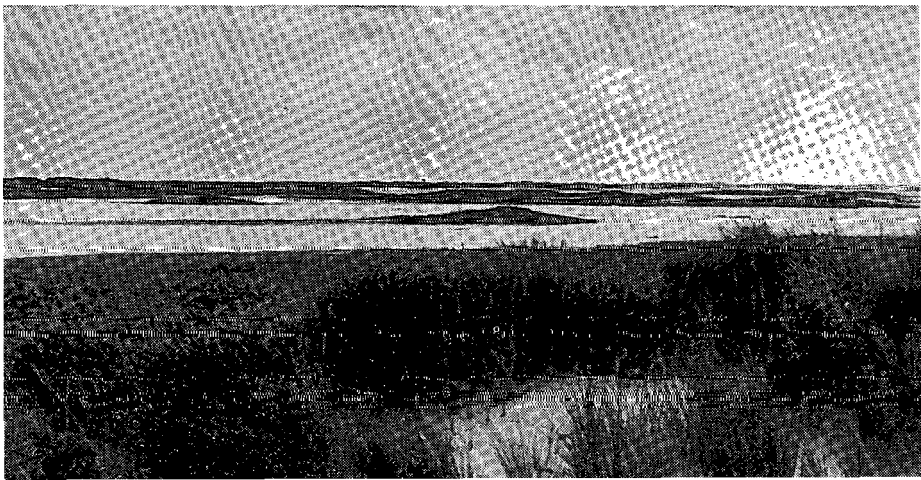
talloze natuurvrienden en dat de beschikking dient te hebben over zeer belangrijke sommen, waarvan zowel verenigingen als personen lid kunnen zijn.”

In verband met de veelheid van belangen en ook met het oog op de te verwachten botsingen met „verenigingen tot ontginning van woeste gronden” stelde prof. dr. J. Ritzema Bos voor om „een geheel nieuwe vereniging te stichten, onafhankelijk van alle bestaande lichamen”. Daar was men het algemeen mee eens en de vergadering werd gesloten. Maar onmiddellijk daarna heropend om over te gaan tot oprichting van een Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Er werd een commissie ingesteld om doel en werking van de vereniging nader te omschrijven – en natuurlijk maakte Thijsse deel hiervan uit. Ritzema Bos werd tot voorzitter van de commissie gekozen. Thijsse werd er in december 1905 secretaris van.

Onderwijl waren er al duizend exemplaren van voorlopige statuten en huishoudelijk reglement gedrukt en die werden – mét een circulaire – zo effectief mogelijk verspreid. Hóé het effect was, vertelt Thijsse later zelf:

„In die dagen leken de woorden ideëel en onmogelijk vrijwel synoniem. Onze eerste oproep om leden en steun had een tamelijk pover resultaat gehad. Heel goede mensen noemden onze opzet hersenschimmig. Van de circulaires

Bosplaat, Terschelling

die we gestuurd hadden aan de leden van de Tweede en Eerste Kamer en aan verschillende hooggeplaatste overheidspersonen kwamen er nog geen half dozijn terug met een aanmelding voor lidmaatschap of donateurschap. Maar wij wanhoopten niet."

Op 23 december 1905 werd er een algemene vergadering van de vereniging gehouden. Aanwezig: 18 personen. Maar de secretaris deelde glunderend mee dat de vereniging al één donateur en 86 leden had en dat er aan schenkingen al f 122,- was binnengekomen. Vindt u dat allemaal een beetje schrieletjes? De oprichters misschien ook wel, maar zij repten er met geen woord over en gingen vol goede moed verder. Er werd een bestuur gekozen. Voorzitter: dr. J. Th. Oudemans, een groot en geestdriftig entomoloog. Secretaris: Jac. P. Thijsse. En helemaal achteraan in het (alfabetische) bestuurslijstje stond een zekere mr. P. G. van Tienhoven vermeld. Die was niet lang tevoren met Thijsse in contact gekomen. En blijkbaar „aangestoken".

Twee weken later hield het bestuur zijn eerste vergadering, om een Dagelijks Bestuur te kiezen en de Naardermeerzaken verder te bespreken. De heren Oudemans, Van Tienhoven en Thijsse werden toen aangewezen om nader te onderzoeken in hoeverre het Naardermeer „in de werkingsfeer der Vereniging getrokken kon worden". En dr. Oudemans zegde toe een propagandabrochure te zullen schrijven.

In een algemene ledenvergadering op 21 februari 1906 werd het Huishoudelijk Reglement vastgesteld. Op 31 maart d.a.v. kwam de Koninklijke goedkeuring op de statuten en toen was de nieuwe vereniging stevig gefundeerd. Oudemans schrijft er in zijn brochure over:

„Zo was dan de grondslag gelegd voor het lichaam, welks aspiratiën door velen wellicht stout genoemd zullen worden, doch waarvan anderen zich in de toekomst een allengs groter wordende macht ten goede voorstellen, iets, waaraan

niet getwijfeld behoeft te worden, als de aanvankelijk reeds betoonde sympathie bestendig wordt en zich meer en meer uitbreidt tot een groot deel van ons volk."

Wat een moed en vertrouwen hadden die mannen! Wat een geloof in hun goede zaak! Toen Oudemans – eenentwintig jaar later – aftrad als voorzitter haalde Thijssse herinneringen op aan die moeilijke begindagen:

„Inderdaad, Oudemans werd bereid gevonden, onttrok zich voor een wijle aan de betovering van zijn insekten en aan de velerlei andere bekoringen, die hem lokten in dit leven en wijdde zich dag en nacht aan de belangen der Vereniging. Hij schreef onze eerste propaganda-brochure en – daar wij hevig op de dubbeltjes moesten passen, nam hij de moeite om het boekje te distribueren langs Heren- en Keizersgracht. Ik vertel deze bijzonderheid om te doen zien, dat hij zelfs in de kleinigheden zich niet te groot achtte als het er op aankwam, de belangen van de Vereniging te dienen. Wij mogen wel zeggen, dat hij in die tijd het ontstaan der Vereniging mogelijk heeft gemaakt en haar bestaan verzekerd."

Onder al deze bedrijven lag het grote natuurmonument van het Naardermeer er nog onder steeds dezelfde omstandigheden bij: eigendom van de familie Rutgers van Rozenburg. Of nee, toch niet helemaal dezelfde omstandigheden. Al dat roeren van de grote trom had meer aspirant-kopers op de been gebracht dan alleen „de heer Thijssse en zijn vrienden". Dat was de eigenaren natuurlijk zeer welgevalig. Nu kon de prijs wellicht hoger worden dan het destijds voor Amsterdam geboden bedrag. Publiek veilen dus, ondanks alle smeekbeden en argumentaties van de „Naardermeercommissie". Maar het geluk was met de natuurbeschermers: de biedingen bleven zo ver beneden de verwachting, dat het meer niet werd verkocht.

Prachtig! Maar... het gevaar bleef dreigen. Nu *moesten* de heren van „Natuurmonumenten" het nodige geld toch zien

te vinden. Optimistische Thijsse zag het al op tafel liggen... Financier Van Tienhoven dacht liever aan een lening. Het meer bracht in die dagen ongeveer f 5.000,- per jaar op en daarmee zou je de rente van 155.000 geleende guldens (à 3%) kunnen dekken, plus nog een kleine jaarlijkse aflossing. Kort tevoren had de Naardermeercommissie een belangrijk gesprek gehad met de oude visser Jan Hoetmer, de „broodvisser” van het meer. Thijsse heeft over die dingen uit de beginperiode veel later nog geschreven in een brief aan zijn vriend Van Tienhoven:

„De stichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten geschiedde zeer zeker onder de druk van het Naardermeergeval. Inmiddels had ik jou en de Burdets leren kennen en kon met mijn bekend en te weinig gewaardeerd optimisme in een vergadering meedelen dat er geen vrees gekoesterd behoefde te worden omtrent de geldmiddelen.

Hieromtrent is nog wel een en ander te vinden in de Notulen van de Vereniging, ook het besluit dat aan Oudemans, Van Tienhoven en Thijsse werd opgedragen de aankoop te

bewerkstelligen. De rest weet je. De wandeling rondom het Naardermeer in gezelschap van Hoetmer en de destijds al onvermijdelijke Heidemaatschappij met tot slot de afzonderlijke conferentie met Hoetmer bij het schuurtje op zijn erf en zijn eenvoudig en ernstig advies voor de aankoop. Doe het gerust, heren, u zult er geen spijt van hebben. Ik zie zijn trouw en ernstig gezicht nog voor mij.

In die jaren vallen ook de 'propagandatochten' waarvan je natuurlijk wel tal van foto's bezit. Dat waren wel heerlijke dagen van jeugd en jolijt. Hoe velen zijn reeds heengegaan."

In april 1906 kreeg „Natuurmonumenten" het Naardermeer tot 1 september in handen tegen een koopsom van f 150.000,-. Op 25 april werd besloten tot het uitgeven van een obligatielening, groot f 160.000,- tegen 3% om aankoopsom en bijkomende kosten te kunnen dekken. Deze lening werd meer dan voltekend! Waaruit blijkt dat Thijsse's optimisme misschien wel zoals hij het zelf noemt te weinig gewaardeerd, maar ook stellig gerechtvaardigd was. Zelfs uit het toenmalige Nederlands-Indië kwamen aanbiedingen voor steun binnen en de jonge vereniging ontving ook een Engelse aanvraag voor „Shares Naardermeer". Dat was een puik begin: het Naardermeer natuurmonument en „Natuurmonumenten" stevig in het zadel! Het heel voorzichtig boven de grond gekomen kiemplantje had nu zijn eerste echte blad. En bovendien een allergelukkigste hoeveelheid „groeistoffen", belichaamd in de drie bestuursleden Oudemans, Thijsse en Van Tienhoven. Oudemans was de grote wetenschapsman. Thijsse de laaiend enthousiaste popularisator en meesterlijke bespeler van openbare mening en volksziel, Van Tienhoven (in het dagelijks leven assuradeur) de knappe en voorzichtige financier, de man van de zeer vele goede relaties die tot zijn dood toe uit de voor het goede doel losgekregen penningen zou weten te halen wat er nauwelijks in leek te zitten.

Op de fiets

Onder alle beslommeringen en drukte voor de eerste verwezenlijking van de natuurbeschermingsgedachte – een heel bijzondere dienstverlening aan het Nederlandse volk! – vond Thijsse óók nog tijd voor andere dingen. Dat was voor hem eigenlijk vanzelfsprekend. Hij was nu eenmaal een man met bijna onbegrensde mogelijkheden en met enthousiasme voor telkens weer nieuwe dingen en gezichtspunten.

Zoiets nieuws kwam er in het gezin toen de oudste zoon zijn eerste fiets kreeg. Geheel volgens de regelen der kunst in die tijd (1905): een herenfiets met het zadel op de frame-stang en een stel formidabele houten blokken aan de trappers. Ineens zag vader ook voor zichzelf wel iets in de fiets. „Ik ga het ook leren,” zei hij op een goede dag, „dan kunnen we

leuk samen tochtjes maken.” Maar nu had hij toch buiten moeder Leen gerekend! Want die zei: „Nee, eerst kijken of ik het wel kan leren en als dat niet lukt, mag jij ook niet.” Enfin, het is allemaal in orde gekomen. Maar een echt vlotte fietser, die bij het opstappen met sierlijk gebaar zijn been over het zadel zwaaide, is de heer des huizes toch nooit geworden (voor die techniek moet je blijkbaar vóór je veertigste beginnen). En tot de kunst van banden plakken heeft hij het nimmer gebracht; daar had hij ook niet de geringste belangstelling voor.

Thijssse en Burdet

Leraar ontmoet leraar

...waarna laatstgenoemde levenslang „hangt”, zou je erbij kunnen zetten. En achteraf gezien moest het ook wel bijna zo lopen. Dat „het” is dan de grote vriendschap tussen Thijssse en een zekere heer Adolphe Burdet, wonend in Bloemendaal.

Burdet was een Frans-Zwitserse leraar, die na zijn huwelijk met de Nederlandse mej. Van der Vliet in Bloemendaal was komen wonen. De heer en mevrouw Burdet-van der Vliet woonden op „Lindenheuvel”. De Kennemer Duinen tussen Amsterdamse waterleiding en Duin en Kruidberg waren het eigendom van mevr. Van der Vliet, de moeder van mevr. Burdet. En dus kon het bijna niet missen, dat ze met Thijssse in contact kwamen!

Ja, en hoe het allemaal precies is gegaan, dat zullen we nooit te weten komen, maar vast staat dat Burdet al veel voor de natuur voelde en dat hij uit liefhebberij fotografeerde. Daar is Thijssse toen onmiddellijk op gaan voortborduren en binnen zeer korte tijd stond Burdet's camera voor het eerst bij een vogelnest. Ergens in de bosjes van Lindenheuvel. Maar het heeft niet lang geduurd of Thijssse sleepte hem – mét vrouw en foto-affaire – naar het Naardermeer. En zo maar verder, van het ene mooie plekje naar het andere, jaar in, jaar uit. Waarmee Burdet zijn grote roeping had gevonden: hij werd één van de weinige goede vogelfotografen in zijn tijd. En hij spaarde kosten noch moeite, sjouwde en zeulde niet zelden met zijn 18 × 24 (centimeter!) ateliercamera naar de broedplaatsen en maakte daar de foto's, waarvoor wij als kwajongens in eerbiedige aanbidding lagen. Die liefde van Burdet voor de natuur en de innige vriendschap tussen de families Thijssse en Burdet zijn levenslang geweest.

Levensgenieter en industrieel

Weer een heel andere ontmoeting kort na 1900, maar nu niet uitgegaan van de wandelvergunningen najagende en uitbundig van het leven genietende Thijssse, maar van de heer Verkade uit Zaandam, de man van de ontbijtkoek, de beschuit en de biskwietjes. Die heeft aanvankelijk een grote verlegenheid in den huize Thijssse teweeg gebracht, zij het ook met de beste bedoelingen. In het eerste Thijssse-album, Lente, staat over die bedoelingen wél het een en ander te lezen (in het Woord vooraf van Verkade & Comp.), over Thijssse's verlegenheid met het geval niet.

„Dan wilden wij zo gaarne, dat de plaatjes niet alleen de verzamellust der kinderen zouden bevredigen, maar ook, dat ouders en anderen er vreugde van zouden kunnen hebben, — dat er voor allen wat uit te leren zou zijn, wat hun lust tot opmerken zou prikkelen, hun liefde voor de natuur zou vergroten. En toen stond het plan ons spoedig geheel voor de geest: wij zouden een vertelling trachten te geven van het jaar, van de verschillende jaargetijden, van bloemen, vogels, vlinders, kevers, die overal te vinden zijn in ons kleine land, doch die maar door enkelen worden gekend, Natuurlijk kwamen ons toen dadelijk in de gedachte de aardige boekjes van Heimans en Thijssse: In Sloot en Plas, Hei en Dennen, enz. en de artikelen van Thijssse in het 'Alg. Handelsblad', en wij namen ons voor, een dier heren te vragen, of hij ons helpen wilde in ons streven, om het geld, dat wij nu eenmaal moeten uitgeven, om aan onze produkten die bekendheid te geven, die voor de bloei onzer zaken nodig is, nuttig te besteden, ten bate van een brede schare van lezers en lezeressen, zo oud als jong, in het belang van verbreiding van kennis onder hen en het aankweken van liefde voor alles wat groeit en bloeit in onze zo mooie natuur.

Schets van Thijsse....

Wij waren in onze schik met deze vondst, en togen aan de arbeid, of juister nog de heer Vlaanderen, die onze afdeling reclame beheert. De heer Thijsse verklaarde zich bereid het boek te schrijven.”

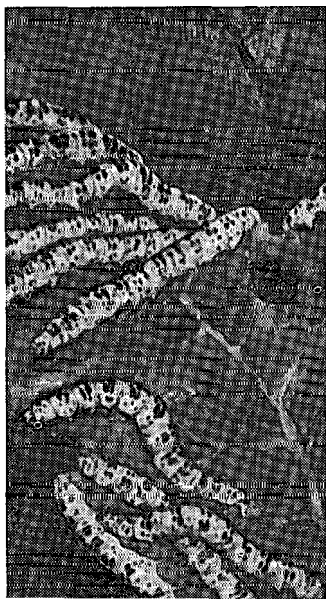
Ja, „de heer Thijsse verklaarde zich bereid het boek te schrijven”... maar wat hééft hij met het verzoek van de firma Verkade ingezet en voordat hij tot dit besluit kwam. Zoiets was nog nooit vertoond: een te goeder naam en faam bekend staand schrijver en spreker die nu maar zó zijn krachten ging wijden aan op financieel gewin uit zijnde reclame. Kón dat eigenlijk wel? Zou je je naam op zo'n manier niet te grabbel gooien? Hoezeer Thijsse ook steeds toegankelijk was voor iets nieuws, hij heeft over het verzoek van Verkade gepiekerd en gedubd. Het was een ernstige principiële kwestie – alleen wie wel eens in hetzelfde schuitje heeft gezeten, kan er zich enigszins een voorstelling van maken hóe ernstig.

Maar op een goede morgen klonk een bevrijdende kreet door het huis: „Leen, ik doe het!” Wát hij deed, was zonder meer duidelijk, schrijven voor Verkade. Opeens zag hij de

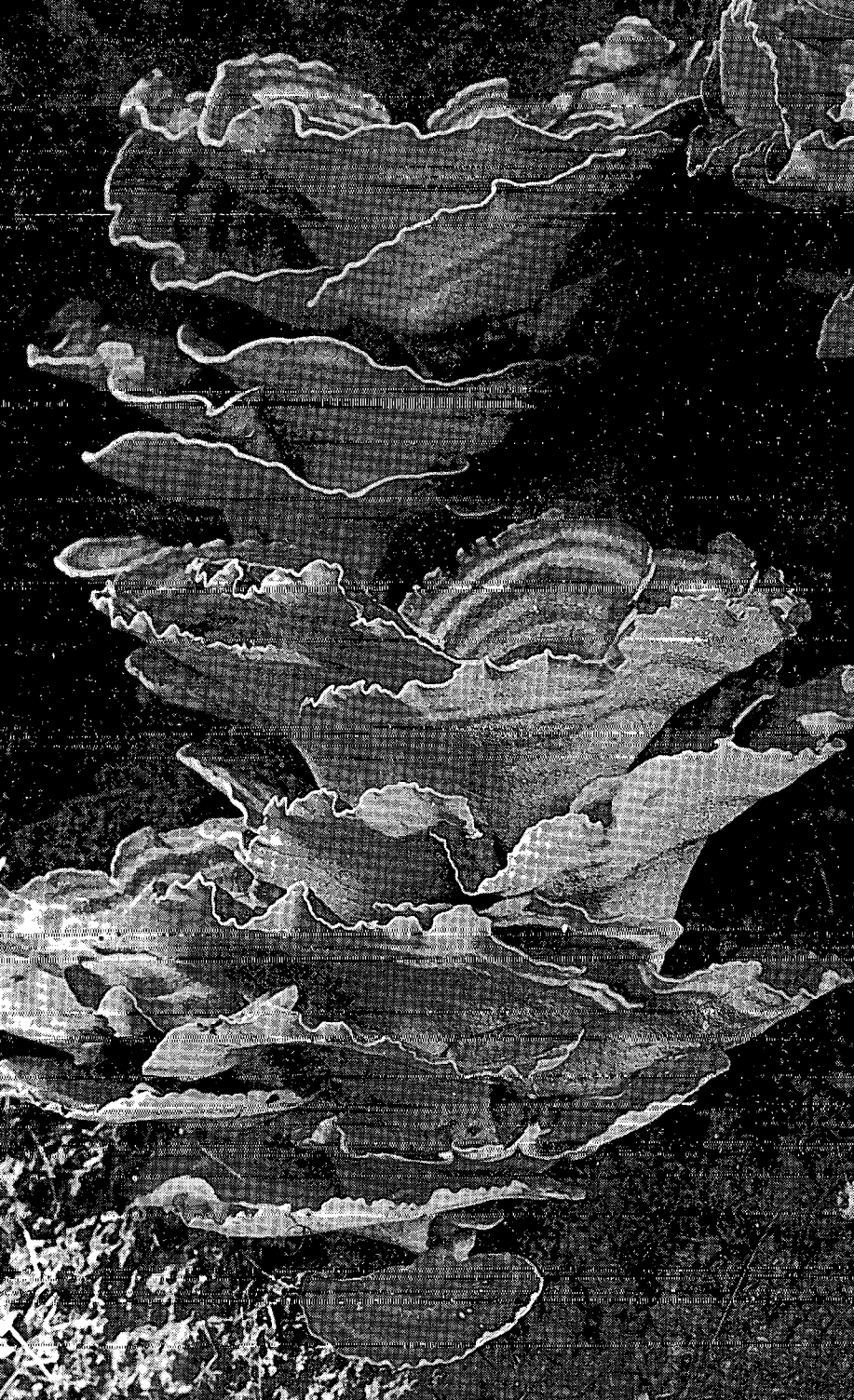
enorme mogelijkheden, niet in de eerste plaats om reclame te maken voor de aan zo'n album onverbrekkelijk verbonden eetwaren, maar om belangstelling voor de levende natuur in zeer brede kring te wekken, om medestanders te winnen, discipelen te forméren. En wat wás dat goed gezien!

Hij deed het dus. Op de hem eigen manier. Eenvoudig, degelijk, zonder overhaasting (maar wel vlùg) en van regel tot regel doortrokken met zijn eigen grote liefde voor alles wat groeit en bloeit. En bovendien nog met een zeer welwillende belangstelling voor alle mensenwerk – zelfs wanneer dat de natuur niet ten goede kwam. In het vroege voorjaar van 1906 verscheen het eerste album, *Lente*. Over de belangstelling ervoor gesproken, het is enige malen herdrukt moeten worden. En toen was natuurlijk het hek van de dam. Een jaar later verscheen het vervolg: *Zomer*. In 1908 kwam *Herfst* en in 1909 *Winter*. Daarna hadden ze alle drie – Thijssen en Verkade en het Nederlandse publiek – zó de smaak te pakken dat er van ophouden geen sprake meer kon zijn. Volkomen onbelangrijk dat er geen jaargetijden meer in voorraad waren; onderwerpen genoeg! *Blonde Duinen*, *De bonte Wei*, *Het Naardermeer*, *Bosch en Heide*, *Langs de Zuiderzee*, *De Vecht*, *De IJssel*, *Friesland*,

*...en het Verkade-plaatje
dat Wenckebach ernaar heeft gemaakt*

De Bloemen in onze Tuin, Texel, Paddestoelen, De bloemen en haar Vrienden, Waar wij wonen, Onze groote Rivieren – ziehier het lijstje van wat Thijsse tot 1939 voor Verkade schreef. Maar – vreugdevolle verrassing! – het is niet compleet. Onvermoeibaar ijverige Thijsse heeft er in de laatste jaren van zijn leven nog één aan toegevoegd. Dat is op tijd, nog voor de chaotische gedwongen evacuatie uit Bloemendaal, in de kluis van de firma Verkade terechtgekomen. En nu, ter gelegenheid van het grote feest in de natuur, verschijnt het, zij het ook niet in de traditionele vorm met losse plaatjes, omdat het personeel voor een ruilafdeling eenvoudig niet meer is te vinden.

Onbekommerd

Het moet in de jaren van allergrootste activiteit, kort na het begin van de 20ste eeuw, zijn geweest dat B. W. Wierink, reeds in zijn kweekschooljaren Thijsses tekenleraar, het onder insiders beroemd geworden ex-libris voor zijn oud-leerling ontwierp. Een groepje verwaaide spreuwen, hun levensvreugd uitjubelend op een paar zwiepende takken in een maartse bui – en daaronder dat ene woord: *onbekommerd*. Karakteristieker, korter en krachtiger was de eigenaar van het ex-libris niet te tekenen. Want dát is zijn grote kracht geweest, dat door dik en dun onbekommerd zijn waardoor hij alles wat hij deed ook helemáál deed; met zijn hele hart en zijn vaste geloof in de goede uitkomst.

Onbekommerd was hij in zijn werk en ook tegenover de mensen, tegenover alle mensen, zelfs zijn lijnrechte tegenstanders die wilden ontginnen of op een andere manier vernietigen wat hij juist als natuurmonument trachtte te behouden. Onbekommerd en altijd het goede veronderstellend – soms helaas ten onrechte. En steeds waarderend voor andermans standpunt, maar dit ook bijzonder graag met kracht van zijn argumenten bestrijdend wanneer het zo te pas kwam.

Onbekommerd was, nee leek zijn leven ons, jongeren. Maar tegen zo'n jonge vriend die eens met grote moeilijkheden bij hem kwam aankloppen, heeft hij gezegd: „Wat dacht je eigenlijk? Dat ik alleen maar buiteland en koppeltje duikelend door het leven ging? Nee, ook bij mij zijn er wel moeilijkheden geweest en zelfs heel grote. Maar daar kom je overheen! Ga maar eens lekker lang slapen en je zult zien, dat je de zaken morgenochtend alweer heel anders – en veel opgewekter – bekijkt.” Hij onderschatte de moeilijkheden nooit, maar hij was er allerm minst de man naar om bij

De familie Thijse in 1917

de pakken te gaan neerzitten. Hij kende de genezende kracht van werken, gewoon ijverig en hard werken. En hij wist hoe grote voldoening er te vinden was in behoorlijk gedrag. In een brief aan zijn vriend Van Tienhoven heeft hij daar eens over geschreven: „Vroeger deden wij dat nog eenvoudiger en zeiden: doe nooit iets, waarover je tegenover je moeder of je vrouw je zoudt moeten schamen en tracht de achting te verwerven en te behouden van alle flinke en brave mensen. Daarmee zijn we op Binnenduin een heel eind opgeschoten.”

In dezelfde brief een onbekommerd ontvouwen van plannen voor nieuwe natuurmonumenten her en der. En dan ineens: „Jouw positie is zowat gelijk aan die van Frederik de Groote in het eerste jaar van de zevenjarige oorlog.” Weet ú nog precies hoe dat zat? Thijse wel!

En nu nog even over dat ijverige werken. Zo'n brief – van een kantje of vijf, zes – kon hij heel laconiek besluiten met: „Ziezo, dit is mijn 'morgenwake'. Nu ga ik deze brief even posten, hij moet vóór kwart voor acht in de bus.” De ochtendmens in optima forma.

Het kiemplantje „Natuurmonumenten” krijgt blad na blad

Om het maar eens populair te zeggen: dat geval van het Naardermeer met de eraan gekoppelde oprichting van „Natuurmonumenten” was een reclamestunt van jewelste. Een kreet die de misschien wel wat gezapige Nederlanders abrupt wakker schudde, die hen deed zien welke evenwichtsverschuivingen er op til waren in een maatschappij met een voortdurend groter wordende bevolking en van dag tot dag voortschrijdende techniek (en landbouwtechniek). Maar wat koop je uiteindelijk voor één kreet, één groot gebaar? Als er geen herhaling, geen voortgang, geen opvolging is, raakt hij toch vroeg of laat in het vergeetboek. Het Franse spreekwoord zegt niet voor niets: *Frappez, frappez fort, mais surtout: frappez toujours!*

Deze dingen hebben de jeugdige kopstukken van „Natuurmonumenten” al meteen begrepen. De zaak van het Naardermeer was bij wijze van spreken nauwelijks rond of zij liepen alweer met nieuwe plannen. Thijsse wist mooie en biologische waardevolle plekjes genoeg en in zijn rijke fantasie zag hij al het ene natuurmonument na het andere verrijzen. Van Tienhoven kwam naar voren met het originele idee om niet uitsluitend terreinen van biologisch belang te gaan kopen, maar vooral ook natuurgebieden te gaan behouden die van betekenis waren (of konden worden) als wandeloord. Dat zou het grote publiek sterk aanspreken. En hij zag heel goed dat de jonge vereniging steun uit alle hoeken en gaten zou moeten krijgen, een nationaal begrip zou moeten worden om tot in lengte van dagen effectief te kunnen werken. „Natuurmonumenten” moest niet iets zijn van een betrekkelijk beperkt gezelschap biologen en natuurliehebbers, doch een vereniging van het hele Nederlandse volk.

Kampina, van Tienhoven's meest geliefde wandelgebied

Gelukkig is dat voor elkaar gekomen, maar vooral in het begin zijn er door deze instelling wel eens conflicten gerezen binnen het bestuur. Strengere wetenschapsmensen tegen gewone wandelaars. Dan kon je Thijsse zien in één van zijn glansrollen: die van vredestitcher. Met zijn blijmoedige aard en zijn begrip voor beide partijen wist hij altijd weer het gemeenschappelijke enthousiasme voor de goede zaak centraal te stellen. De goede zaak, die er bij hem niet alleen een was van natuurliefde, doch ook van mensenliefde! En bovendien nog van vaderlandsliefde. Want hij was een groot Nederlander (die bijgevolg met genoeg zijn belasting betaalde).

De financieel-technische kant van de uitbouw was bij Van Tienhoven in uitstekende handen. Hij stelde het logische schema op, dat aan alle aankopen ten grondslag zou kunnen liggen. Ongeveer als volgt: Zijn er van een terrein

redelijke opbrengsten te verwachten, dan kan er een lening voor worden gesloten, natuurlijk tegen zo laag mogelijke rente. Brengt een gebied weinig op, dan zullen we moeten trachten het geld bij elkaar te krijgen door middel van een renteloze lening. De geringe opbrengsten kunnen dan voor de (bescheiden) aflossing dienen. En liggen ergens de zaken zo, dat er zelfs van aflossing geen sprake kan zijn, dan zullen giften en gaven de aankoop mogelijk moeten maken. U ziet het, een volmaakt logisch en simpel systeem. Maar... zouden wel genoeg mensen hun geld tegen zo ongunstige voorwaarden willen uitlenen, of zelfs cadeau geven? Nuchter bezien lijkt die kans misschien klein. De praktijk heeft echter uitgewezen dat Oudemans, Thijsse en Van Tienhoven c.s. het bij het rechte eind hadden. Nagenoeg zonder steun van de overheid heeft „Natuurmonumenten” in de loop der jaren ongeveer 6 miljoen kunnen besteden voor nieuwe aankopen. Er is nu een indrukwekkende lijst van bezittingen – allemaal bladeren aan de tot wasdom gekomen kiemplant uit 1906.

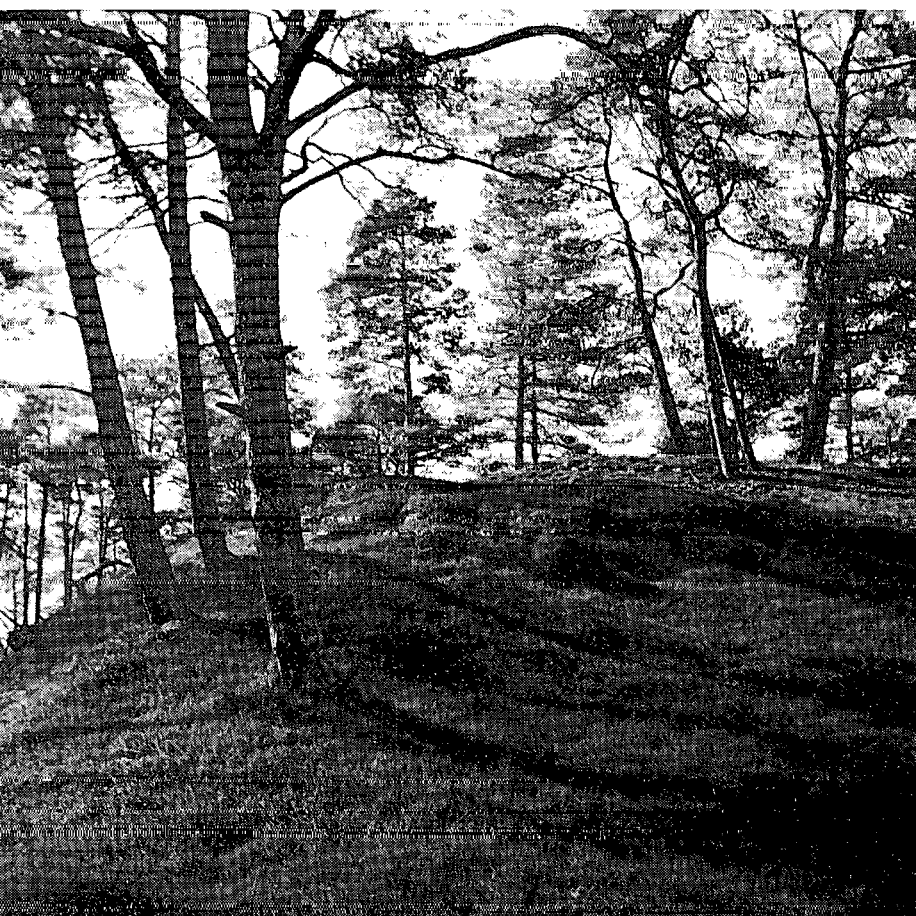
Op deze inventarislijst van „Natuurmonumenten” komen beroemde namen voor, zowel van uit wetenschappelijk oogpunt belangrijke (en dan noodzakelijkerwijs dikwijls zeer streng bewaakte) terreinen, alswel van enorme recreatiegebieden-voor-iedereen, zomaar zonder plichtplegingen toegankelijk voor de tienduizenden leden die de vereniging nu telt, maar ook dikwijls voor mensen die helemaal (nog) geen lid zijn. En de „verovering” van die grote wandelgebieden dateert heus niet van vandaag of gisteren. Nee, de voorvechters uit de begintagen, werkend volgens wat je het principe-Van Tienhoven zou kunnen noemen, hebben al heel vroeg die algemeen toegankelijke natuurmonumenten in hun activiteiten betrokken.

Zo kreeg Oudemans er bijvoorbeeld in 1910 de lucht van dat het Leuvenumse Bos bij Ermelo niet alleen publiek te koop werd aangeboden, maar waarschijnlijk na verkoop

meteen voor de bijl zou gaan. Hij er op af! Het bos nog eens terdege bekeken. Inlichtingen gevraagd bij de notaris. Tot de slotsom gekomen dat dit bos van 600 ha jaarlijks genoeg zou kunnen opbrengen om een 3% lening van f 250.000,- te rechtvaardigen. Zo snel mogelijk een bestuursvergadering. Besloten de lening uit te schrijven. Tien dagen later: de lening al met f 90.000,- overtekend! En Leuvenum behouden.

Maar de koop was nog niet gesloten of er kwam alweer een ander dreigend gevaar aan de orde. De Nieuwe Dierense Plantage en Essop – tegenwoordig bekend als landgoed

Leuvenumse bos

Hagenau – werd mét het overvloedige houtgewas te koop aangeboden. Tien tegen één dat de volkomen kaalslag van een der mooiste grote bossen aan de Veluwezoom voor de deur stond. Er kwamen roerende noodkreten uit Dieren, samen met een aanbod tot grote medewerking. Als gevolg hiervan opnieuw snelle actie. Optie op het landgoed tot 18 november 12 uur 's middags tegen een koopprijs van f 405.000,—. Maar op 31 oktober was alle hout al verkocht – echter met dien verstande dat de koper van de ondergrond

het hout zou mogen naasten. Die overgeschoten f 90.000,— van het Leuvenumse Bos konden hier mooi worden gebruikt. In een minimum van tijd kon de „Hagenau-commissie” voor f 140.000,— obligaties in Dieren en De Steeg plaatsen. Dr. R. F. Baron van Heeckeren van Wasse-naer wilde de Carolinaberg wel overnemen en voor het onderhoud ervan zorgen. De opmars was niet te stuiten. Op die gedenkwaardige 18de november ging Van Tienhoven naar de notaris in Arnhem, samen met de eigenaar mr. F.J.M.A. Reekers die na enige discussie over onderdelen van de akte „zenuwachtig” door de kamer van de notaris rondliep en plotseling om 12 uur precies zijn horloge voor de dag haalde en de verwonderde aanwezigen mededeelde, dat hij niet bereid was de akte te tekenen en dat de optie, die onze Vereniging verkregen had, was afgelopen.” Zo staat het in Van Tienhoven’s dagboek.

Maar Vogelepiet — zoals hij later veelal zou worden genoemd — was niet voor één gaatje te vangen! Hij voelde dat de verkoper alleen maar zo vreemd handelde omdat hij zo zeer gehecht was aan zijn bezit en hij bang was dat het er in de toekomst niet goed mee zou gaan. En dus... ging de grote vasthouder van „Natuurmonumenten” de volgende dag in Amsterdam bij de heer Reekers op bezoek. Hij zette er alle zeilen van zijn overredingskracht bij. Met succes! De koop werd alsnog gesloten. En nu een regeltje uit hetzelfde dagboek, jaren later, nadat mr. Reekers onze Van Tienhoven bij een ontmoeting op straat had staande gehouden: „...mij uit de grond van zijn hart mededeelde, dat hij de dag, waarop Hagenau aan onze Vereniging was overgedragen, achteraf zegende, want mijn bewering, die hij eerst in twijfel had getrokken, was ten volle uitgekomen en hij genoot dagelijks van het eigendom, dat thans veilig was gesteld in handen van onze Vereniging.”

In deze trant is het grote werk van Natuurmonumenten blijven voortgaan. Van stilzitten en afwachten kon een-

voudig nooit sprake zijn. Ook in de jaren rond 1910 al niet. Nederland had inmiddels 6.000.000. inwoners (bij Thijsse's geboorte 3.500.000) en die moesten wonen, eten, leven, werken. Daar vielen heel vanzelfsprekend grote oppervlakten woeste grond aan ten offer en dus wilden de natuurbeschermers behouden wat maar enigszins mogelijk was. Aan planbureaus en bevolkingsprognoses (die tóch altijd anders uitkomen) deed men nog niet, maar de intuïtie van die werkers van het eerste uur zei hun dat er grote gevaren dreigden door het verloren gaan van al te veel – voor de wetenschap, maar vooral ook voor de gewone

Het Hol, Kortenhoeft

burgers van het land. Immers, de hervormingen op sociaal gebied begonnen door te zetten. Men ging de bekoring van de vrije tijd ontdekken, heel voorzichtigjes eerst met een vrije zaterdagmiddag (maar alle winkels waren tot 's avonds 10 of 11 uur open, arbeiders hadden nauwelijks vakantie, lager kantoorpersoneel hooguit een week...). Deze vrije tijd zou betrekkelijk snel gaan uitgroeien en om hem plezierig door te brengen zouden steeds meer mensen naar buiten trekken. Dus waren er „wandeloorden” nodig. Tegenwoordig zouden we zeggen recreatiegebieden.

Het is hier stellig niet de plaats voor een nauwkeurige lijst van alle „natuurmonumentale” bezittingen, die in de jaren sedert 1906 zijn verworven. Om echter een paar grote namen te noemen: het gebied van de Oisterwijkse vennen, het Korenburgerveen, de Oosteinder Poel bij Aalsmeer, de Loonse en Drunense Duinen, Thijsse's Fienweid, Burdet's Hop en Drijvers Vogelweid De Bol op Texel, de Kralose Hei, het Heilooër Bos, Kampina bij Boxtel, Voorne's Duin, Buskersbos bij Winterswijk, grote gedeelten van het plassen- en moerasgebied in de kop van Overijssel, het Nationale Park „Veluwezoom”. Stuk voor stuk indrukwekkende verschijningen, dikwijls van zeer royale afmetingen, maar soms ook heel bescheiden van oppervlak. En behouden om redenen die variëren tussen massarecreatie en strikt wetenschappelijk onderzoek. Ergens tussen deze beide uitersten ligt dan het veel voorkomende geval van bijzondere planten of dieren of gezelschappen daarvan, die van de ondergang werden gered.

Wat is zo'n rijtje natuurmonumenten vlug en gemakkelijk neergeschreven – en wat zou het gemakkelijk nog een heel stuk zijn uit te breiden. Maar wat is het dikwijls moeilijk geweest al deze bezittingen te verwerven! Daar kan een buitenstaander zich nooit een goede voorstelling van vormen. Denk u alleen maar eens even in dat de onderhandelaars lang niet steeds met één enkele eigenaar te maken

Het Gerendal

hadden (en hebben, want het werk gaat voort). En het komt voor dat er in een bepaald gebied nog stukken onverdeeld gemeenschappelijk boereneigendom liggen. Trek er onder zulke omstandigheden maar blijmoedig op uit om de zaak te gaan kopen! Dat wordt een werk van jaren en vaak moeten alle onderhandelingen onder geheimhouding worden gevoerd. En ze duren jaren. Hetgeen betekent dat „Natuurmonumenten” in dergelijke gevallen geen schijn van kans krijgt om op wat voor spectaculaire wijze dan ook

min of meer ineens een formidabele som geld bij elkaar te lenen of cadeau te krijgen. Er is geen „streefdatum” en er kan – vanwege die geheimhouding – niet de geringste propaganda worden gemaakt. Onderwijl moet de onderhandelaar dan maar tot goede afspraken zien te komen met vriendelijke of stugge, goedmoedige of sluwe, behoorlijk ontwikkelde of benepen-kortzichtige boeren die allemaal hun vaak allerverwardst door elkaar liggende brokjes van het grote gebied in eigendom hebben. Een voorbeeld van zoiets supermoeizaams is wel het gebied van de Loonse en Drunense duinen. Daar heeft voornamelijk Van Tienhoven een jaar of tien hard aan gewerkt en er zijn vele tientallen verkoopakten voor getekend. Over vasthouden en doorzetten gesproken. Maar dat kon hij als geen ander! Pingelen en bedelen trouwens ook, als het maar voor de goede zaak was. Daar kon hij dan bijzonder originele technieken bij gebruiken. Bijvoorbeeld plotseling tegen zijn metgezel fluisteren: „Misschien geeft-ie het ons wel cadeau!” En dan nét zo hard dat de tegenpartij het goed kon verstaan...

Noordwest-Overijssel

Bloemendaalse activiteiten

„Natuurmonumenten” liep dus. Maar als er één overtuigd was van het gezegde „Drijf uw zaak, anders drijft ze u”, was dat wel Thijsse. Vandaar dat hij als ijverig secretaris ten minste eens in de week een meestal uitgebreid bezoek aan het Amsterdamse verenigingskantoor bracht. Hij kwam tóch in stad om les te geven. En bijna bij elk bezoek kwam hij met weer nieuwe en verdere plannen op de prop-pen. Soms wel eens zo fantastische dat Van Tienhoven er een beetje kriegel om werd, maar dergelijke kleinigheden hebben hun grote vriendschap nooit geschaad. Zij streefden immers hetzelfde doel na? En het was allemaal even goed bedoeld.

Drukte gaf het helpen leiden van de steeds meer omvattende vereniging natuurlijk genoeg in Bloemendaal. Maar dat heeft niet verhinderd dat de kopij voor de Verkade-albums altijd keurig op tijd in Zaandam arriveerde, dat er artikelen werden geschreven, lezingen gehouden én dat er op ongeregelde tijden nog wel eens een gewoon boek verscheen, dat als auteur vermeldde Jac. P. Thijsse. Het Vogelboekje was er daar één van, en Omgang met Planten (geïllustreerd met natuurfoto's van R. Tepe) een ander. Vooral het laatste is nog altijd beroemd.

Waar haalde hij de tijd vandaan? Voor de zoveelste keer dezelfde vraag. Een vraag die des te dringender wordt wanneer je er even bij stilstaat dat het niet om schrijven alleen ging. Want het boek zit boordevol feiten die Thijsse zelf buiten had waargenomen. Als voorbeeld citeer ik hier een stukje van het verhaal over de heggerank.

„Altijd blijft hun groei ongelijkmatig en geheel afhankelijk van het weer, vooral van de temperatuur. De Bryonia is onze enige wilde plant uit de komkommerfamilie en al die

Cucurbitaceeën zijn koukleumen, kinderen van de zon. Soms vorderen ze dagen achtereen geen enkele centimeter, dan weer schuiven ze in een enkele voormiddag drie stengelden voorwaarts met een snelheid, groter dan die van de kruipende braamuitloper.

De richting van de groei is ook van invloed op de snelheid: over een horizontale bodem vorderen de takken slechts langzaam, steile wanden zijn ook niet welkom, maar laat een heggerankloot in zijn eerste tijd – voor hij ranken te voorschijn brengt – kruipen tegen een helling van dertig graden, dan heeft hij zijn zin, dan groeit hij bijna even snel als de meeldraden van grasbloempjes, die zich openen, wat op het gebied van groei wel de grootste snelheid is, die we in ons land kunnen te zien krijgen.

Het is gemakkelijk genoeg, om de geschiedenis van zo'n rank na te gaan: in de zomer zijn ze aan elke heggerankplant in alle stadiën van ontwikkeling aan te treffen. In de allerjongste, nog niet gestrekte leden doet de rank zich voor als een klein knobbeltje. Dit groeit uit tot een draadje en als dat een paar millimeter lang is gaat het zich krommen, doordat de ene zijde sneller groeit dan de andere. Dat gaat zo voort; het groeiend rankje wordt opgerold als een horlogeveer tussen blad en stengel, een horlogeveer van wel een half dozijn windingen. Die rank is dan al wel zes centimeter lang maar neemt slechts weinig ruimte in.

Als nu de tijd komt, dat het lid, waarbij die rank behoort, zich gaat strekken dan begint zijn binnenzijde sneller te groeien dan de buitenkant, zodat de horlogeveer zich langzaam gaat ontrollen, en als het blad zelf zich naar het licht gaat keren en daardoor de rank vrij komt, maakt hij meestal nog maar één enkele bocht.

Na enkele uren is ook die bocht verdwenen, de rank is recht en blijft nu voor ééns in zijn leven een paar dagen lang lijnrecht uitgroeien. Maar aan zijn alleruiterste spits vormt

zich een klein haakje, dat ook donkerder groen is dan de rest van de rank en zijn voet groeit nog heel ongelijk, nu eens aan deze, dan weer aan gene zijde, zodat de hele rank ongeveer een kegelmantel doorloopt. De vrije stengeltop maakt zelf ook nog buigingen en zwaaien, en door al die oorzaken beschrijft het alleruiterste omgebogen eind van de rank een zeer samengestelde kronkelbaan door de lucht.

Nu is de binnenzijde van die rank zo gevoelig, dat een

Ranken van de heggerank

korte wrijvende aanraking al dadelijk een binnenwaartse kromming ten gevolge heeft. Houdt de wrijving op, dan gaat de rank zich weer recht strekken, maar blijft de wrijving, hoe gering ook, voortduren, dan blijft ook de krommingsbeweging bestaan en het vrije eind van de rank rolt zich om de steunstaaf heen.

Plaatst men een dun takje, een grashalm, precies tegen het haakvormig einde van de rank, dan gaat dit onmiddellijk om de steun heenkruijen, twee, drie windingen achtereen met een snelheid van een centimeter in een kwartier, een beweging, die met de loep duidelijk kan worden gezien. Intussen heeft de invloed van de prikkel zich over de gehele rank doen gevoelen en nu gaat deze zo groeien, dat tussen groeitak en steunpunt kronkeling op kronkeling tot stand komt, zodat de rank er tenslotte uitziet als een kurketrekker, of liever als twee kurketrekkers, doordat het ene stuk

juist andersom gekronkeld is als 't andere. Soms geeft een rank zelfs drie of vier verschillende kronkelstelsels te zien."

Zo is er in Thijssse's leven steeds de tijd geweest om de dingen van de natuur nauwgezet en belangstellend te bekijken, maar ook om ze plezierig en helder te beschrijven. Dingen die hij deed in de uren waarin hij geen les gaf of niet op het kantoor van „Natuurmonumenten" weer verdere plannen ontvouwde. En tóch bestond zijn leven niet alleen maar uit werken, eten en slapen! Toch wist hij tijd te vinden voor heel normale ontspanningen, voor veel lezen en voor gezellige wekelijkse huiselijke muziekavondjes. Als onderwijzer had hij viool leren spelen (verplicht bij de zangles in zijn tijd) en thuis moest er natuurlijk een kwartet worden gevormd met moeder en de twee jongens. Radio en televisie waren er nog niet en men besteedde zijn vrije tijd in die dagen dus heel anders dan tegenwoordig.

Wat waren zulke avonden feestelijk-gezellig! De ogen van zijn oudste zoon krijgen een extra tinteling wanneer hij erover vertelt. En vader maar strijken! Nooit afbreken bij een fout, maar moedig en onbekommerd voortgaan, dat was zo zijn stijl. En dat paste helemaal bij zijn karakter, ingesteld als het was op leven in de brouwerij; graag zelfs véél leven. Vandaar ook, dat Thijssse een geboren lezingenhouder was, die zijn publiek volkomen in zijn ban had van het ogenblik af dat hij op het podium verscheen. Zijn karakteristieke manier van spreken, zijn gebaren en zijn milde humor boeiden altijd – en deden de mensen vaak schateren. En niet alleen de „grote mensen" maar ook de kinderen die op school aan zijn goede zorgen waren toevertrouwd. Want les krijgen van Thijssse, dat was rechtuit een feest. Lees zo'n kinderbriefje maar eens, geschreven bij gelegenheid van een bronchitis-aanval waarvoor hij in bed moest blijven:

„Lieve onmisbare Mijnheer!

We zitten op de handwerkles en mogen van mevr. Jans een

Ook de industrie had Thijsse's warme belangstelling

briefje aan u schrijven, want we zijn 't er allen over eens, dat 't vreselijk taai is, wanneer u er niet bent.

Wij missen uw gezellige lessen zeer, 't is voor ons altijd een feest bij u te zijn, dat weet u wel hè?

Dus, maakt u maar, dat u gauw beter bent!

Hartelijk gegroet door uw leerlingen uit 1 A."

Dit „getuigschrift" werd gegeven in januari 1907 en er blijkt wel uit hoeveel Thijsse, de altijd blijmoedige, voor zijn leerlingen betekende. Maar niet alleen voor zijn leerlingen was hij steun en toeverlaat; ontelbaar zijn de mensen voor wie hij iets, en meestal heel veel, is geweest.

Juist doordat hij de dingen nooit vóór zich hield, doordat hij onvermoeibaar schreef en sprak over zijn inzichten en opvattingen, doordat hij als geen ander propaganda kon maken voor wat hem na aan het hart lag én doordat hij dit alles in een bijzonder plezierige vorm wist te gieten, ont-

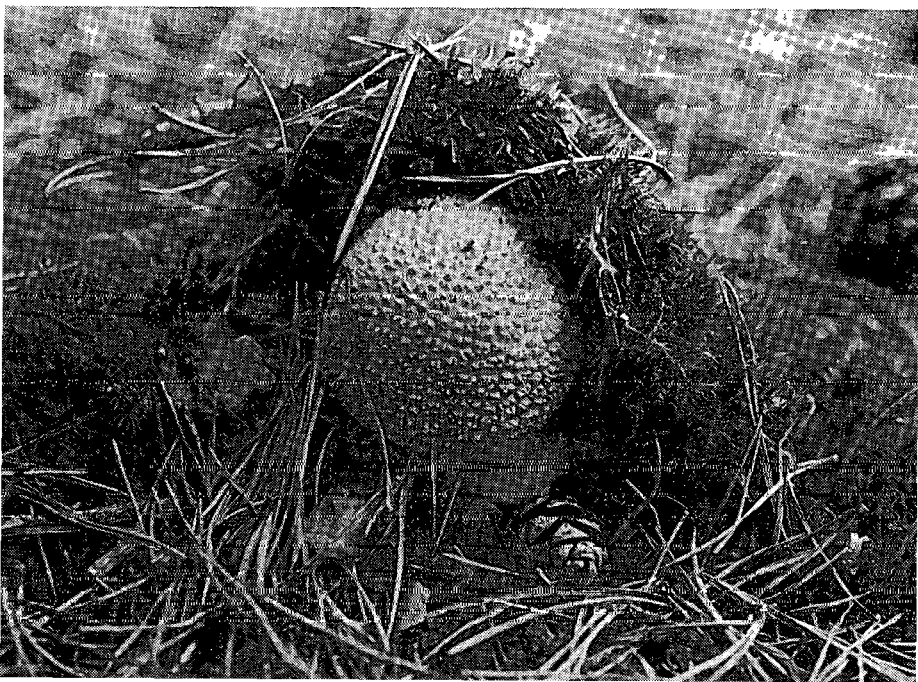
ving hij er ook veel waardering voor. Daar getuigen de van zijn archief bewaard gebleven brokstukken nog van. Bijvoorbeeld in een sierlijk ouderwets schoonschrift gestelde "open brief" van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, een papier van enorm formaat waarin staat vermeld:

„Naardien het belang onzer Maatschappije vereischt, dat dezelve voorzien worde van Leden, welke bekwaam en genegen zijn om derzelver oogmerk te bevorderen, hebben wij, in onze Vergadering, gehouden den 13den van Zomermaand des Jaars 1906 tot Lid onzer Maatschappije verkozen den Heer Jac. P. Thijsse.

En dewijl Hij deze verkiezing heeft aangenomen, verleen wij aan Hem, als Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, dezen open Brief.”

Een jaar later kwam de verkiezing tot ere lid van de Sophia-vereniging tot Bescherming van Dieren te Amsterdam en in 1912 reikte dezelfde vereniging haar verguld zilveren me-

Opkomende parelamaniet

daille uit aan „de Weledele Heer Jac. P. Thijssse, Ornitholoog te Bloemendaal voor vogelbescherming op grote schaal.”

Wat die vogelbescherming op grote schaal dan wel inhield? Eigenlijk van alles, te beginnen met de door Thijssse sterk geëntameerde natuurbeschermingsactiviteiten op het waddeneilandje Griend in verband met hetgeen in natuurbeschermingskringen bekend is als de sterntjesmoord. Schellingers en Vlielanders raapten meedogenloos eieren; en buitendien was er in die jaren de verfoeilijke mode, die echte sterntjeswieken op de dameshoeden van enig cachet tot een vereiste maakte. Dat was in de jaren 1907-1909.

Behalve dit was er in het waddengebied echter nog een groot gevaar voor de vogels ontstaan, speciaal voor de trekker: de moderne elektrische verlichting van de Terschellinger vuurtoren, de Brandaris. Thijssse is daar enkele oktobernachten van 1908 gaan kijken, helaas bij voor de trek niet al te gunstig weer. Hij vertelt ervan:

„Op de drukste ogenblikken zullen er zowat driehonderd vogels om de toren gevlogen hebben. De lichtwachters noemden dit: 'niets'. Bij stil bewolkt weer met zachte zuid-oostenwind en liefst een weinig motregen is de drukte onbeschrijfelijk. Dan giert het om de toren van duizenden vogels: spreeuwen, lijsters, leeuweriken, en andere zangvogeltjes, maar ook strandvogels en ganzen. Zodra het licht wordt ontstoken, komen ze aanzetten in drommen en ze blijven rondvliegen in dolle rondedans totdat bij het aanbreken van de dag de lichten worden geblust.

Reeds na enkele uren zitten leuning en touwen en alle uitstekende punten aan de toren, hoe klein ook, stamp- en stampvol van vermoeide vogels, die, na even gerust te hebben, weer gaan rondvliegen tot ze niet meer kunnen. Vele vliegen zich nu ook dood, zowel tegen het licht als tegen de 'blinde' toren, doch hun aantal is gering in vergelijking met wat er door de Terschellingers zelf wordt gedood.

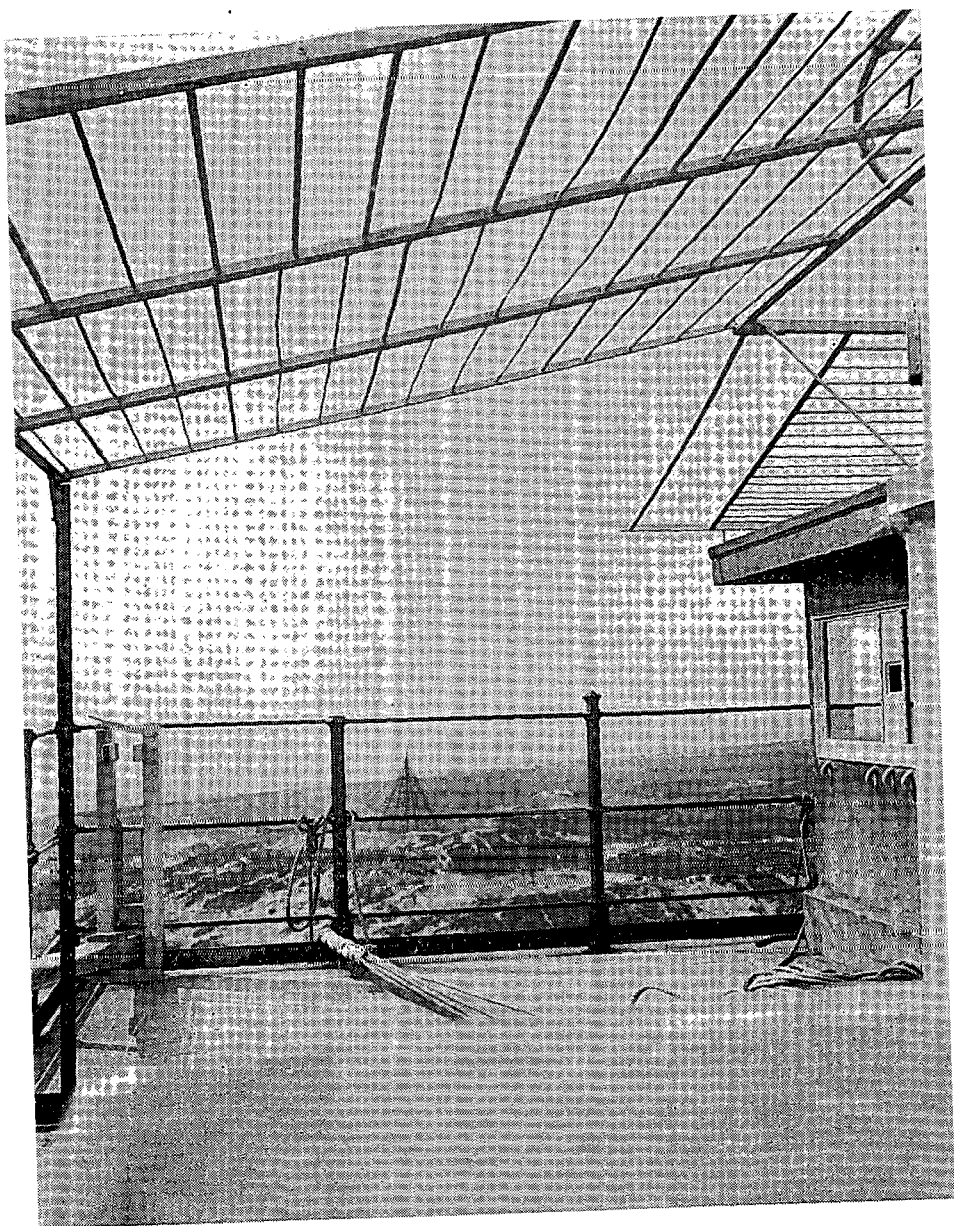
De daken en tuinen in het dorp en de hele omtrek, tot ver in de duinen, zitten vol half bewusteloze vogels, en nu trekt jong en oud, gewapend met een brandend lantarentje en een emmer, er op uit, om malse boutjes te bemachtigen of een mooi vogeltje voor de kooi te snappen. Bijna al die vogels leven nog en indien ze met rust werden gelaten, zouden ze de volgende dag al wel flink genoeg kunnen zijn, om de reis voort te zetten.”

Wat wij op het ogenblik de gewoonste zaak van de wereld vinden, dat was toen een heerlijk opluchtend initiatief van Thijssse. Hij stelde namelijk voor om tegen het bovenstuk van de toren in de tijden van voor- en najaarstrek eenvoudige houten rekken te plaatsen en die dan door schijnwerpers te verlichten, zodat de vogels er een rustplaats op zouden vinden.

Een revolutionair plan, maar er leek veel in te zitten en het werd uitgevoerd, mede dank zij de grote steun van de toenmalige inspecteur van het Loodswezen, die een hartstochte-

Vuurtorenslachtoffers

lijk vogelliefhebber was. Hij zorgde er ook voor dat vogels, die toch nog de dood vonden bij de toren, werden opgezet zodat er in de loop der jaren een – hopelijk traag groeiende! – Brandaris-verzameling zou kunnen ontstaan. En die is er nu. Ga maar eens kijken als u op het eiland bent.

Het was dus wel op zeer grote schaal dat Thijssse de vogelbescherming bedreef. De belangstelling hiervoor bleef dan ook niet tot ons land beperkt. De Engelse Royal Society for the Protection of Birds benoemde hem tot erelid. En de redacteur van „The Graphic” vroeg nadere inlichtingen en foto's of tekeningen van de Terschellinger opstelling om er een artikel in zijn blad over te maken.

Er kwam ook een blijk van buitenlandse waardering dat ons vandaag de dag nog met enigszins gemengde gevoelens kan vervullen: het erelidmaatschap met de grote verguld zilveren medaille van de Saint-Hubert-Club de France (die door Thijssse was geholpen om de grote vuurtoren van Eckmühl in Bretagne van vogelrekken te voorzien). Maar helaas, deze Franse dierenbeschermers hebben tot nu toe niet voldoende invloed op hun landgenoten kunnen uitoefenen om aan het vangen en schieten van trekvogels een wettelijk einde te maken. Wie dan ook wil weten welk lot de dieren zo'n zestig, zeventig jaar geleden bij ons nog ondergingen, moet maar eens in het najaar over een Franse markt lopen. Dat wordt dan geen opwekkende wandeling... doordat de Franse mentaliteit zo'n andere is dan de Nederlandse én doordat er nog altijd geen Franse Thijssse is geweest. Daar in het zuiden geldt nog steeds niet de regel: „Beter tien vogels in de lucht dan één in de hand!”, ontsproten aan de humor van onze Jac. P.

SAINTE-HUBERT-CLUB DE FRANCE

Reconnu d'Utilité Publique (Décret du 10 avril 1901)

21, RUE DE CLICHY, PARIS.

DIPLOME de Grand Prix

Décoré à Monsieur Jac. P. Thijssse

Denenduin - Bloemendaal - (Hollande) -

services rendus à la protection des oiseaux migrateurs

PARIS, le 1er Mars 1943.

Le Président,

Clay

Toenemende moeilijkheden voor de vrije natuur

Het jaar 1914 is het begin geweest van een moeilijke periode voor het Nederlandse natuurleven. Om te beginnen overleed op 22 juli tijdens een geologische excursie in de Eifel één van de beide grote pioniers van de „natuursport”, Thijssse's trouwe vriend en medewerker Eli Heimans.

Verder waren er de beruchte „schoten van Sarajewo” – en die weerklonken tot in Nederland, om zo te zeggen. Zij betekenden mobilisatie, troepen naar de grenzen ter handhaving van onze neutraliteit. Maar ook: plotseling op onszelf aangewezen zijn. Dus toenemende schaarste. Aan brood, suiker, vlees, brandstof. Ontginning van woeste gronden lag meer dan ooit voor de hand. Alom in den lande werd volop turf gestookt, wat voor sommige veengebieden noodlottig werd. Bossen werden kaalgeslagen of overmatig gedund om aan brand- en gebruikshout te komen.

„Natuurmonumenten” kon niet overal tegelijk zijn. Kon ook niet telkens weer op zeer korte termijn beslissen wat wel, en wat niet zozeer de moeite van het behouden waard was. Kon tenslotte onmogelijk door steeds nieuwe aankopen alles uit slopershanden houden. Kortom, er is veel verloren gegaan in die jaren, waar we nú erg blij mee zouden zijn geweest. Gelukkig maar dat we er geen lijst van bezitten. Wat heeft het trouwens voor zin om te blijven treuren over wat voorgoed is verdwenen?

Heel ongemerkt gebeurde er echter meer. De bevolking van ons land bleef groeien; in 1920 woonden hier bijna 7 miljoen mensen, tweemaal zoveel als op Thijssse's geboortedag. En de industrie, die had door de oorlog een flinke zet vooruit gekregen. Er waren allerlei nieuwe uitvindingen gedaan en de toepassing daarvan kwam ook in ons land in die na-

Twents houtwallenlandschap

oorlogse jaren flink van de grond. Kunstzij, elektrische artikelen, staal, aardolie, eetbare oliën en vetten, chemicaliën om nu maar enkele van de vele zaken te noemen. De benzinemotor had zijn grote mogelijkheden in de oorlog afdoend bewezen en de auto kwam erin, mede dank zij de lopende band. En die lopende band veroorzaakte gaandeweg tariefjagerij; meer vermoeienis, maar ook kortere werktijden, betere betaling van het werk, langere vakanties waren daar weer indirecte uitvloeisels van. Als het ware heel voorzichtig ging de „grote men” er eens wat meer op uit. Daar was ruimte voor nodig, recreatiegebied, het wandeloord van Van Tienhoven.

Er kwam dus geleidelijk meer behoefte aan rustige en voor het grote publiek toegankelijke natuurgebieden. Maar er waren nog veel grote particuliere terreinen, die hermetisch gesloten bleven. En meer en meer werd het duidelijk, dat

Wandelgebied Havelterheide

wij mensen pas in die jaren goed waren begonnen met ons eigen woongebied te verknoeien, ons nest te bevuilen. Blijkbaar had nog niemand ooit in grote lijnen vooruitgedacht over de dingen die komen gingen en de consequenties ervan. Over de snel toenemende hoeveelheden rook en roet en giftige gassen, waarmee de lucht tot ver buiten de grote industriegebieden zou worden „verontreinigd” om het nu maar heel netjes te zeggen. Of over de desastreuze lozing van aldoor meer afvalwater, sterk vervuild door allerlei chemicaliën – onschuldige zowel als heel kwalijke – in onvoorstelbare hoeveelheden. Wij moesten het alles maar merken toen het te laat was...

Of zou toch wel iemand die narigheden voor het natuurleven min of meer duidelijk hebben voorzien? Begrepen hebben dat zalm en elft niet konden leven en zich voortplanten in een Rijn die gemetamorfoseerd werd tot afvoergoot van het allervuilste fabriekswater? (Waarbij we dan nog maar niet spreken over allerlei andere dieren, die hier het loodje moesten leggen, zoals houting, serpeling, rivier-

prik, oeveraas en dergelijke.) Zou diezelfde iemand misschien, heel misschien vagelijk hebben voorvoeld, dat bepaalde planten het in gebieden met sterk vergiftigde lucht moeilijk zouden krijgen of zelfs ten dode zouden zijn opgeschreven? Was het in die jaren van (en kort na) de eerste wereldoorlog al wel degelijk tot de wetenschapsmensen doorgedrongen dat er in de natuur massa's gebeurtenissen zijn als die van de beroemde rij omvallende lucifersdoosjes? Was men er al wel van doordrongen dat wanneer er één plant of één dier uit een levensgemeenschap verdwijnt zo iets voor andere leden van de gemeenschap heel nare, ja soms dodelijke gevolgen kan hebben?

Och ja, er zijn in die vroege dagen al wel eens waar-schuwende stemmen opgegaan tegen dergelijke nog niet eens met boos opzet bedreven natuurvernielingen. Maar die stemmen waren veelal sterk emotioneel geladen, afkomstig van enkelingen of kleine gezelschappen van lieden die door de goegemeente verre van serieus werden genomen. Goed, die mensen waren kennelijk idealisten; niemand misgunde het hun – maar niemand luisterde ook naar hun wijze woorden. En hoe is het eigenlijk op dit ogenblik? Voor ideële zaken, op emotionele wijze naar voren gebracht, heeft de grote spraakmakende gemeente doorgaans weinig belangstelling. Die worden met een glimlach afgedaan. Zo van: het zal zo'n vaart niet lopen. De bovenstroomse fabrikant weet misschien niet eens, dat ver benedenstrooms vanwege het afvalwater uit zijn fabrieken geen zalm en andere belangrijke vissen meer kunnen worden gevangen. Het ontgaat hem helaas dat de prachtige eendagsvlieg, die oeveraas heette, is uitgestorven door zijn toedoen. Kan het een fervente luchtverontreiniger wel genoeg schelen, dat hij in een groot gebied alle groei van korstmossen en zelfs van sommige hoger ontwikkelde planten onmogelijk heeft gemaakt? Kom, kom, er moet immers geproduceerd worden?

Ja! Allemaal ja! Welvaart, stoffelijke welvaart, hebben we zeker nodig. Maar wanneer we hem trachten te bereiken en daarbij tegelijkertijd ons woongebied van dag tot dag minder bewoonbaar maken, moet er toch iets mis zijn... Enfin, in de jaren twintig liep het allemaal nog tamelijk wel los en het leek er wel op of we nog lang zouden voort kunnen met een actieve natuurbescherming, die zich uitsluitend bepaalde tot het reserveren van belangrijke terreinen. De uiterst ingrijpende gebeurtenissen van onze dagen wierpen toen nog maar flauwe schaduwen vooruit.
Eén van die „schaduwen” viel zó ver buiten de bewoonde

In het Eerder Achterbroek

wereld, dat bijna niemand er acht op sloeg: helemaal op het toen nog nauwelijks door vreemdelingen bezochte Ameland. Dat was in de jaren 1915 en 1916. Daar hadden in de landverdeling vóórmiddeleeuwse toestanden geheerst tot die tijd en het gevolg daarvan was dat een gebied als de Ballumer Mieden bestond uit 4.000 lapjes grond, toebehoorend aan 119 eigenaars die her en der hun akkertjes en weilandjes hadden. Er waren brokjes bij, zo groot als een stadstuintje, maar ook stroken van vier, vijf meter breed en een paar honderd lang. Alleringewikkeldst en vaak onbereikbaar. Echt iets voor het oude boerenrijmpje dat zegt: „Ver van zijn land, dicht bij zijn scha, want hoe men haast, men komt te spa!” Op eigen initiatief hebben de gemeenschappelijke boeren van die Ballumer Mieden daar toen een ruilverkaveling laten uitvoeren. Waarna er nog maar ruim 200, allemaal goed bereikbare stukken land over waren. En er natuurlijk wel wat landschappelijk schoon is gesneuveld, maar niet veel. De eerste Nederlandse ruilverkaveling, lang voor het komen van de Ruilverkavelingswet in 1924. Een teken aan de wand voor alle natuur- en landschapsbeschermers... vraagteken of uitroepteken, u mag zelf kiezen. Maar oordeel niet te snel!

Intussen was het niemand minder dan Thijsse zelf, die grote waardering kon opbrengen voor allerlei vormen van technische vooruitgang, die onder geen voorwaarde ooit dweeppziek het oude wilde verdedigen ten koste van het nieuwe en die terdege begreep, dat veel van het nieuwe noodzakelijk was. Alleen over het hóe van dat nieuwe kon hij soms lang debatteren, bijvoorbeeld met de ingenieurs van Waterstaat. Maar lees eens hoe enthousiast hij schrijft over industriële en stedelijke groei in zijn Verkade-album „Onze groote rivieren”:

„Die zeehaven (het gaat over Dordrecht, K.H.) is één van de vele werken, waarmee in de laatste driekwart eeuw de wereld van handel, scheepvaart en industrie aan de monden

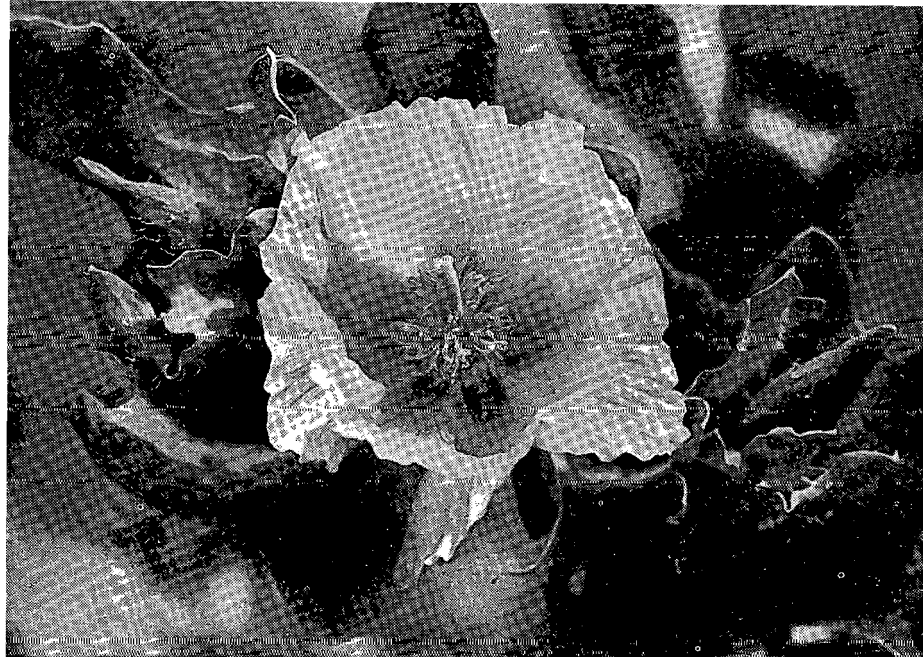
van de Rijn zich heeft opgewerkt tot nieuw en groots bestaan. Het zag er omstreeks 1820 maar droevig uit. Amsterdam dreigde een dode stad te worden en met Rotterdam stond het niet veel beter.

De bevrijding van die havens vormt één der aangrijpendste hoofdstukken uit onze geschiedenis. Het avontuur van Amsterdam met de ondiepte van Pampus en de onvoldoendheid van het Groot Noordhollands kanaal is wel het best bekend, maar de worstelingen voor Rotterdam zijn niet minder hevig. Daar zijn Brielle en Brouwershaven en Hellevoetsluis mee gemoeid geweest. Het kanaal door Voorne mogen we de evenknie noemen van het Groot Noordhollands kanaal en het hielp al even weinig.

Toen zijn de twee grote werken ondernomen, die redding brachten: de doorbraken door de duinen: het Noordzeekanaal en de Nieuwe Waterweg.

Van die tijd dateert de fabelachtige groei van Rotterdam, zowel aan inwonerstal als uitgestrektheid. Naburige steden en dorpen profiteren evenzeer en zo is dan het reusachtig geheel tot stand gekomen: de havens, fabrieken, werven

De gele hoornpapaver die op de Beer zijn noordelijkste groeiplaats had

van Gorkum tot Vlaardingen, een van de voornaamste mensenwerken ter wereld. Door de uitbreiding op IJselmonde is Rotterdam nu niet alleen meer de nabuur, maar ook de overbuur van Schiedam en Vlaardingen.

Ik ben daar wel groots op en hoop van harte, dat de bedrijvigheid van vroeger zich spoedig herstelt. Toch komen nu nog altijd meer dan tienduizend schepen per jaar de Waterweg binnen, maar we kunnen er dubbel zoveel hebben.

De omstandigheden hebben ertoe geleid, dat de gemeente Rotterdam zich ook heeft gevestigd aan de mond van de Nieuwe Waterweg, de buurtschap Hoek van Holland. Zodoende is zij de overbuur geworden van een der merkwaardigste landschappen, die er bestaan: de 'Beer' aan de Hoek van Holland. Eigenlijk is dit het neusje, dat bij het graven van de Nieuwe Waterweg van de duinreeks werd afgesne-

den. De eigenlijke mond van de Maas boog om die hoek heen, maar is toen afgedamd en zo is die 'Beer' dan thans vastgehecht aan het eiland Rozenburg.

Dat doet er niet zo heel veel toe: hij heeft toch een apart bestaan, een bestaan van verlatenheid, vrijheid en rijkdom. Daar zijn wijde stranden en grote zandbanken, drasse slikken en groepen van duinen. Langs de zuid- en oostrand stroomt de Brielsche Maas heen en weer al naar het ebt of vloedt. Het slib herbergt ruime overvloed van klein leven, onuitputtelijke bron van voedsel voor vissen en vogels. Op het hoge strand vinden de vogels een veilige nestplaats en zij huizen er bij duizenden en duizenden. De lage duinvlakken zijn begroeid met al de mooie planten, die er thuis horen. De zeldzame gele hoornpapavers staan bij troepen achter het vloedmerk. Dicht struikgewas bekleedt de hellingen. Hier hebben wij weer het bijzonder bekoorlijke verschijnsel, dat vlak bij elkander huizen de liefelijke zangvogels van bloemrijke bossen en de luidruchtige steltlopers en zwemvogels van ruime vlakten, de brede stranden en de wijde zee. In de bloeiende egelantiers en hondsrozen zingen kneutjes en paapjes en de mooie grauwe klauwier. Schrille grasmussen stijgen op uit de duindoorns, nachtegaal en zwartkopgrasmus kwelen in de vlieren en ligusters. En als we honderd meter verder lopen, dan gieren woeste scholteksters op ons aan. Kieviten buitelen boven hun nestweide, tureluurs wippen op de heiningpalen, die de naburige koeien op hun plaats houden. Nog een eindje verder huizen duizenden grote sterns en daar kan het ook druk zijn van kluten en pleviertjes.

Zo'n gebied vraagt natuurlijk om bescherming. Wel nu, de Beer is ondergebracht in een Stichting, met bestemming als natuurmonument. Het terrein wordt streng bewaakt en het bezoek doelmatig geregeld. De konijnen zullen er nog bezeugeld moeten worden en wanneer dat eenmaal is gelukt,

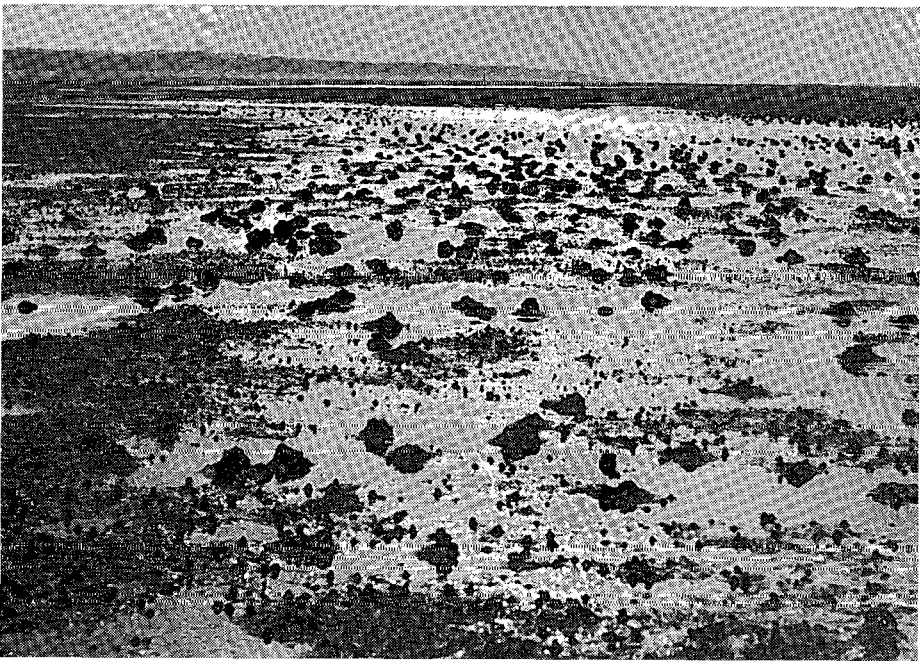
dan zal deze Beer mogen meetellen onder de belangrijkste natuurmonumenten van ons land, ja van de hele wereld.

Groter tegenstelling is er wel haast niet denkbaar dan die tussen het geweldig menselijk bedrijf langs de Waterweg en het afzonderlijk natuurleven op die Beer. Een van mijn schoonste herinneringen is die van de eenzame wildernis met de duizenden vogels van allerlei soort en daarachter de hoge romp van de destijds nieuwe 'Statendam', binnengesleept wordende door forse sleepboten, die de achtergrond vervulden met hun zware rookwolken.

Dit is dan de mond van de Rijn, de aloude en naar wij hopen onverwoestbare natuur, het rijke leven, waar rivier en zee elkaar ontmoeten en daarbij in dat reuzenschip de uitdrukking van het menselijk bedrijf in de wereld van welvaart en welbehagen."

Toch was dezelfde Thijsse die dit alles schreef in 1937 niet alleen maar de onbekommerde zanger van lofliederen. Dat kan niet beter worden gedemonstreerd dan aan het voorbeeld van de Beer. Hij zag vooruit en dus kón hij niet blind

Slikkig strand met zeepierhoopjes

Voorne's duin

zijn voor het feit dat er een voortdurend zich versnelde ontwikkeling op industrieel gebied zou moeten komen. En was het wel wezenlijk waar wat de statistici van zijn tijd voorspelden, namelijk dat de Nederlandse bevolking hoogstwaarschijnlijk niet groter zou worden dan 11 à 12 miljoen? Thijsse twijfelde eraan. Hij voorzag de enorme uitbreidingen op allerlei gebied die in een niet zo verre toekomst zich

*Le heb de genormaliseerde Rosep bed
ken. Het is meer dan gewoelyk*

zouden kunnen voltrekken. En hij sprak veel met zijn zoon, de waterstaatsman, over alle mogelijke landschappelijk zo goed als maar kon te regelen zaken. Hij sprak ook over de Beer – en hij zei te vrezen, dat die vesting tenslotte niet te houden zou zijn tegen het opdringende industriële geweld. Daar wilde hij desnoods zelfs vrede mee trachten te vinden als er dan maar op andere punten gelijkwaardige gebieden gespaard zouden worden. Dat was in de verste verte geen defaitisme, maar een doodgewone nuchtere kijk op wat hem in de toekomst onvermijdelijk leek. Hij heeft gelijk gekregen. En intussen hebben we zo'n „gelijkwaardig gebied:” Voorne's Duin.

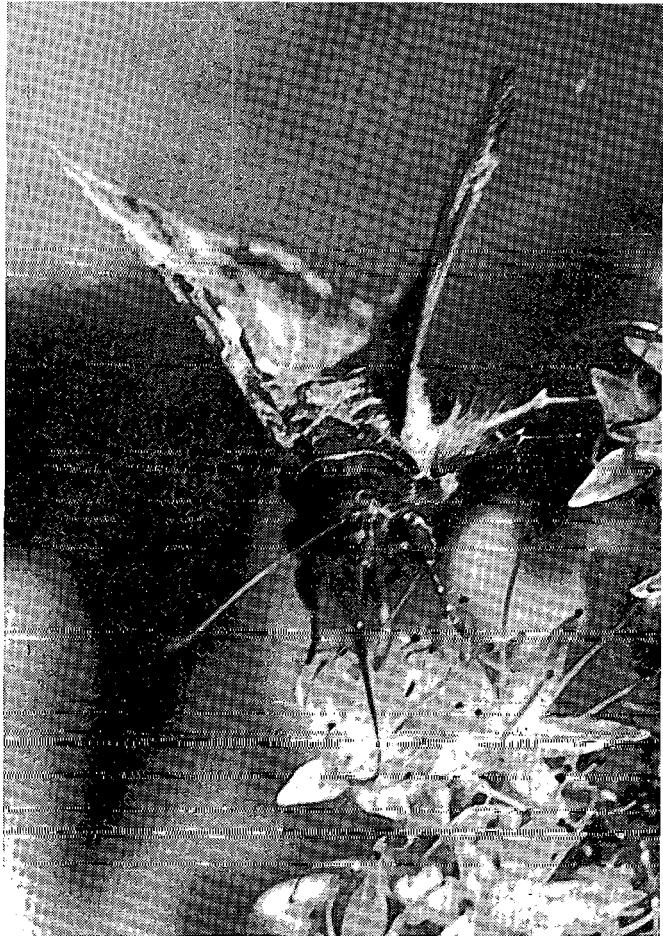
Thijssse leraar in Overveen en Bloemendaal

Het Bestuur van de Vereniging „Kennemer Lyceum” te Bloemendaal heeft in zijn vergadering van 15 juli 1921 benoemd tot tijdelijk leraar de heer Thijssse, Jacobus Pieter (geb. 25 juli 1865) volgens de bepalingen van de aan de achterzijde afgedrukte „Instructie voor de leraren van het Kennemer Lyceum”, en wel zodanig, dat aan de benoemde een tijdelijke aanstelling wordt verleend, ingaande 1 oktober 1921.

Zo staat het in het officiële stuk. En er is ook een bescheiden briefje van het gemeentebestuur van Amsterdam om de nieuw benoemde leraar te berichten, dat hem met ingang van die 1ste oktober verlof met stilstand van jaarwedde is verleend als leraar aan de Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen. Het moet wel een slag voor die Amsterdamse kweekschool zijn geweest, zó'n leraar kwijt te raken na bijna twintig jaar opgewekt vervulde dienst. Maar die leraar – die toch altijd maar met één werkzame long door het leven moest – die leraar heeft er vermoedelijk wel iets voor gevoeld om van het forenzen af te zijn. En de jonge school trok hem onweerstaanbaar. Maar stel u voor: een school, eerst in het Bloemendaalse „Wildhoef” en later in het toen nog maar heel spaarzaam bebouwde oostelijke gedeelte van Overveen, waar legio kuifleeuweriken vrolijk tierelierend voor je voeten opvlogen en waar drie stappen buiten de schooldeur al een overvloed van „leermiddelen” was te vinden, met leuke sloten vol salamanders en stekeltjes en waterkevers vlak om de hoek, met sappige veenweiden en met duinzand (en duinflora!) bouwrijp gemaakte landjes voor het grijpen. Het was te mooi om waar te zijn!

Er was alleen één kleine moeilijkheid: Thijssse had geen

*Gamma-uiltje
honingzuigend
op Sedum
spectabile*

enkele officiële bevoegdheid tot het geven van biologie-les aan het voorbereidend hoger- en middelbaar onderwijs. Vandaar die tijdelijke aanstelling; daar kon het schoolbestuur al wilde het nog zo graag geen vaste van maken. En vandaar ook dat verlot met stilstand van jaarwedde – om zo nodig terug te kunnen naar Amsterdam. Onbekommerd is iets heel anders dan zorgeloos! Die aanstelling heeft nog betrekkelijk veel voeten in de aarde gehad. Er kwam zelfs een Koninklijk Besluit aan te pas, dat het bestuur van het

Kennemer Lyceum machtigde om deze onbevoegde leraar voor één cursus te benoemen. Op het ogenblik lijkt het mij ietwat eenvoudiger om als „onbevoegde” aan de slag te komen. In ieder geval drukt een aanstelling geen bijzondere waardering voor iemands (grote) gaven op een bepaald gebied meer uit en dat was in het geval-Thijssse zeer zeker wél zo. Onze Regering wilde hiermee haar erkenning uitdrukken voor de enorme verdiensten van de man die voor onze natuur en daardoor ook voor ons volk onnoemelijk veel had gedaan.

Op 1 september 1922 begon Thijssse intussen welgemoed aan een tweede Bloemendaals leraarschap: hij was met ingang van deze datum benoemd tot leraar in de plant- en dierkunde aan de Middelbare School voor Meisjes „’t Kopje” (natuurlijk was hij aan het Kennemer Lyceum alweer herbenoemd).

Wat heeft hij een genoegen aan die beide Bloemendaalse scholen beleefd – en wat hebben zijn leerlingen genoten van zijn leiding! Met opzet staat hier geen „lessen”, want Thijssse gaf eigenlijk nooit les in de gebruikelijke betekenis daarvan. Hij wekte belangstelling, leerde je kijken en als het je gegeven was ook „zien”. Hij nam je mee naar buiten en zette je aan het tekenen (nog altijd het beste middel om goed te leren opmerken). In zijn aanstekelijke vrolijkheid had hij het altijd over zijn beste vrienden en schone of onvergetelijke vriendinnen. Dat waren wat een gewone leraar leerlingen zou noemen – maar daar is het dan ook een gewone leraar voor...

Voor de óngewone leraar Thijssse was er inmiddels iets in voorbereiding, dat hem – toen het zover was – met zeer diepe vreugd heeft vervuld: op 16 oktober 1922 verleende de Amsterdamse Universiteit hem het eredoctoraat in de Wis- en Natuurkunde. Promotor: de man die door het werk van Heimans en Thijssse tot zijn eigen biologische studie was gekomen, prof. dr Theo J. Stomps. In zijn rede tot de

„jonge doctor” bracht hij diens veelzijdige verdiensten uitvoerig naar voren, waarbij hij in het bijzonder op Thijsses plantkundige werk wées:

„Er is echter meer te uwen gunste aan te voeren en ik kom hiermede tot het vermelden van het punt, waar mij uw hoofdverdienschte schijnt te liggen. De bloemenbiologie was het, die vooral uw aandacht vroeg, en naast een reeks opstellen in De Levende Natuur getuigt daarvan met name uw boek 'Omgang met planten'. Aan dit werk is wel in de eerste plaats gedacht, toen het gold u een eredoctoraat te verlenen; ge moogt het, om zo te zeggen, als uw dissertatie beschouwen.”

Herhaaldelijk betrok prof. Stomps ook Heimans bij zijn lofrede tot Thijsses. De namen Heimans en Thijsses hadden immers jarenlang onverbrekkelijk bij elkaar gehoord. Zo heeft Thijsses het ook gevoeld en hij heeft dat ook bij verschillende gelegenheden naar voren gebracht. In zijn dankwoord bij de promotie als volgt:

„... wil ik in de eerste plaats herdenken de vriend en medewerker, mij acht jaar geleden ontvallen. Het vele goede, zoëven door prof. Stomps gereleveerd, zou zonder hem misschien in het geheel niet, maar zeker minder goed tot stand zijn gekomen. Zo ooit iemand, dan was deze onvermoeibare werker in staat iets te doen. Zijn onfeilbaar goede smaak heeft Heimans steeds behoed voor misstappen, die zo gemakkelijk uit popularisering kunnen worden geboren. Hij wist er altijd voor te waken, dat popularisering niet overging in profanering!”

Had u misschien de complete redevoeringen in dit feestbundeltje verwacht? Ik ben ervan overtuigd, dat Thijsses zélf tegengestemd zou hebben. Daarom iets wat veel meer in zijn lijn ligt, een stukje uit zijn „dissertatie”, een stukje dat juist in de dagen waarin dit boekje verschijnt buiten valt „na” te kijken.

Salomonszegel

„Als de helmbloemen en anemoontjes reeds in volle bloei staan, is 't op 't plekje van de salomonszegel nog leeg en kaal. In de tweede week van april beginnen zich lichtbruine scheuten te vertonen, die evenals de groeipieken van *Corydalis* de dorre bladeren kunnen doorboren.

Zijn ze een centimeter boven de grond, dan kan het dagen duren, eer ze hoger durven gaan. Ik ken geen enkele plant, die zo bij vlagen groeit als de salomonszegel. Een heb ik in twee etmalen elf centimeter hoog zien opschieten, een andere in een enkele nacht vijf centimeter. Die groei is in de eerste tijd afhankelijk van warmte en vochtigheid, maar zodra de groene spruit de beschermende scheden heeft verlaten, verlengt en ontplooit zij zich ook bij ongunstig weer. In 't eerst is prachtig mooi te zien, dat de bladeren precies afwisselend aan de stengel staan. Ieder vorig blad omvat het volgende en omsluit aan zijn voet één of meer bloempjes.

Naarmate de stengel opgroeit, gebeurt er iets heel merkwaardigs. Het opgroeien bestaat in het strekken van de opeenvolgende stengelleden, met 't onderste te beginnen. Nu gaat deze strekking gepaard met een draaiing en wel afwisselend links en rechts zodat aan de uitgroeiende stengel de bladeren niet meer tegenover elkander staan, maar naar boven toe elkander naderen.

Tegelijkertijd komen uit de bladhoeken de bloemen te voorschijn, die buigen zich in normale planten alle op één of twee na neerwaarts en zo wordt dan de ruimte rondom de stengel door de twee bladrijen en de ene bloemenrij in drie delen verdeeld. Het geheel lijkt dan een alleraardigste vliegmachine: de twee rijen bladeren als vleugeltjes omhoog getild, als 't ware gereed om met kracht te worden

Salomonszegel uit Thijsse's schetsboek

neergeslagen, de bloempjes als vracht omlaag hangend. De stengeltop blijft enige dagen neerwaarts gericht maar heft zich langzaam op, totdat de stengel een mooie flauwe bocht maakt. De loodrecht neerhangende bloempjes maken dan met de stengel hoeken van 30° tot 70° , de bladrijen

maken met elkander een hoek van $\pm 60^\circ$. De bloempjes in de oksel van het onderste blad of van de beide onderste bladeren blijven rechtop staan, de opening naar boven gekeerd.

Dit is de toestand, die 't meest voorkomt en die we dus als de normale beschouwen.

Het aantal bloemen aan één stengel varieert buitengewoon. Ik heb er enige duizenden in het wild onderzocht en gevonden dat het varieert van één tot negenentwintig: het gemiddelde lag tussen dertien en veertien.

In goede tuinaarde of vette klei groeien gewone Salomonszegelplantjes, die in de vrije natuur een vijftiental bladeren en evenveel bloemen voortbrachten, op tot reuzenplanten, driekwart meter hoog en met van twintig tot dertig bloemen in trossen, van drie, vier of zelfs wel vijf. Eigenlijk is dat dan de normale plant en hebben wij in de natuur te doen met exemplaren, die zich zo goed en zo kwaad mogelijk ontwikkelen op de bodem, waar deze plant de concurrentie met andere kan doorstaan: zandige bosgrond.

Het eigenlijke bloeien begint pas, wanneer alle boempjes hangen of beter gezegd verticaal zijn neergebogen. Dat er van echt hangen geen sprake is blijkt duidelijk genoeg, wanneer men een stengel afplukt en ondersteboven houdt. Dan staan de bloempjes stijf rechtop, hun steeltjes zijn stijf en strak. Eerst na verloop van 8-18 uren groeien ze zo, dat de bloemen weer in de hangende stand zijn gekomen. Ze hangen dus niet door de onmiddellijke inwerking van de zwaartekracht, maar deze oefent wel invloed op de groei uit. Ik weet behalve de katjes van de verschillende bomen niet veel voorbeelden van hangende bloemen in onze Flora. De lelietjes van dalen, asperges, kievitsbloemen, keizerskroon hangen allemaal evenmin als die van Salomonszegel. Ook de vruchten van *Corydalis* hangen niet. In de tropen schijnt het echte hangen meer voor te komen; de bloemen van de fuchsia hangen wel.

Het is heel goed, op een bemoste eikestronk te zitten kijken naar 't bloeien van de Salomonszegeltjes. De gebogen stengels schieten zo aardig omhoog in een paraboollijn, de

dubbele rij blaadjes wiekt naar boven en daaronder vertonen zich de trapsgewijze rijen van porselein-witte, groengetipte bloemetjes.

Jacobsladdertjes, noemt de volksmond ze poëtisch, maar de schalkse Drentenaren gebruikten een grover beeld en noemen het mooie plantje heel tekenachtig en drastisch 'mot met biggen'. Als Ruskin dat geweten had!

In 't rond staan nog vele bloemen van de meimaand: grote sterren van sleutelbloem, de blauwe oogjes van de ereprijs, 't bleke hondsviooltje, 't harde rood van lathyrus, witte kelkjes van hoornbloem en de eerste koekoeksbloemen.

Maar de zegeltjes hebben de overhand, hun zoete geur vervult de ruimte onder 't ijle eikeloof. Telkens verkondigt een zacht gekraak, dat weer een nieuw bloempje zich opent. De drie buitenste bloemdekblaadjes zijn met aardige dikke draden aan elkaar gesloten, ook alweer verzegeld, en als nu de groeispanning aan de binnenzij dier tandjes groot genoeg is, barst met geruis het bloempje open.

Aan de voet van de bloeistengel bevindt zich al sinds 't voorjaar een knop en deze gaat nu uitgroeien, telkens nieuwe schubbige blaadjes vormend tussen de oude en die worden dan met spits geplooiden punten een eindje voortgeschoven door de mulle grond. Elk nieuw lid van die wortelstok zendt ook dunne wortels uit, om de stengel vast te leggen en van water te voorzien.

Hierbij doet zich het prachtige verschijnsel voor, dat op vlak terrein die wortelstok horizontaal voortgroeit, terwijl hij op hellingen opwaarts of neerwaarts groeit, al naar de kant, die 't uitgaat. De stengelspits blijft dus altijd even ver van de oppervlakte der aarde verwijderd. Daar moet een gevoeligheid zetelen voor druk, voor vochtigheid, voor luchtigheid, voor licht, voor allerlei dingen, die de ruimte van 5-8 cm onder de grond kenmerken en waar ik, eerlijk gezegd, geen recht begrip van heb.

In de afgelopen winter heb ik overal langs hellingen die Salomonszegels nagegraven en zonder uitzondering hielden ze de goede richting. In de duinen was een partijtje kaal gestoven en nu was het merkwaardig, om te zien, hoe al de groeiende wortelstokeinden neerdoken in 't zand, om zo spoedig mogelijk hun optimum-diepte te bereiken. De anemoonwortelstokken hebben dit vermogen ook, maar ze zijn toch nog lang zo gevoelig niet als de zegeltjes.

En omstreeks Nieuwjaar krijgt die wortelstokpunt opeens andere ideeën. Nu worden aan de groeipunt geen schubben meer aangelegd, maar echte bladeren en in de oksel van 't derde blad komt al een bloem. Bovendien buigt de punt zich om naar 't licht en als we op de eerste lentedag een stengel opgraven, dan vinden we de witte groeispits al vlak bij lucht en licht, vol dicht opeengepakte bladeren en bloemen. Een halve decimeter terug vinden we een ronde plek met stippeltjes erin en een walletje erom, het litteken van de afgevalen stengel van 't vorig jaar, de zegelindruk, waar de plant zijn naam aan te danken heeft."

Op verjaarsvisite in het Bloemendaalse bos

Het zal niet zo dikwijls gebeuren dat een verjaarsvisite kan worden gehouden in het cadeau dat de jarige krijgt aangeboden, maar op 26 september 1925 was het toch een feit. Goed, het was een door allerlei omstandigheden precies twee maanden uitgestelde „visite” maar het feest was er niet minder groots om en de regen, die zo af en toe in stromen neerplensde, vermocht de feestvreugde allerminst te drukken. Thijsse vierde zijn zestigste verjaardag en hem werd bij deze gelegenheid aangeboden wat al jarenlang één van zijn hartewensen was geweest: een instructief plantsoen. Vlakbij zijn huis, achter het Bloemendaalse Pannekoekenhuisje. Natuurlijk was het „Thijsse's Hof” genoemd.

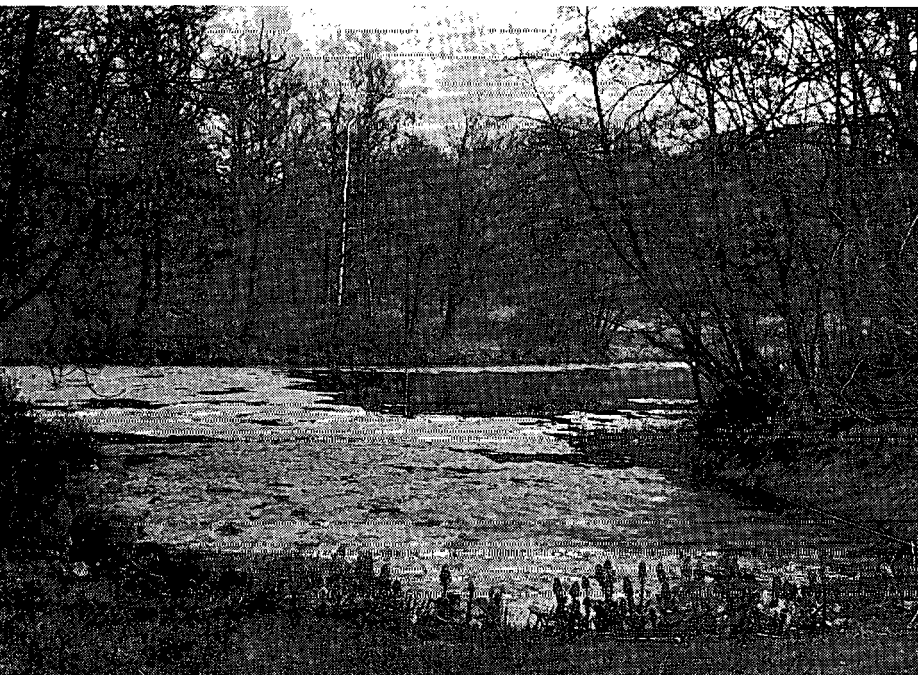
In mijn vroegste herinnering zie ik het terrein van „de Hof” nog als een aardappelakkertje – dat was in het begin van de eerste wereldoorlog. Daarna is het al spoedig braak komen te liggen en wij speelden er rovertje of we plukten anemonen en haantjes-en-kippetjes (zo heet in Bloemendaal de helmbloem) in het omliggende kreupelhout. Nog weer later werd die onhandig overgeschoten hoek af en toe tot een geïmproviseerd voetbalterreintje. Zou Thijsse er in die dagen zijn oog al op hebben laten vallen? Een heel voorlopig plan hebben gemaakt voor het Eerste Nederlandse Instructieve Plantsoen juist op die plek? Niemand, die het ooit zal weten, maar hem gekend hebbend zie ik hem er best voor aan.

Hoe dan ook, toen er – lang van tevoren – eens een paar afgezanten op hem afgestuurd werden om heel voorzichtig te informeren naar een passend cadeau voor zijn zestigste verjaardag, toen kwam het cruit: „Als we eens van dat toch door niemand gebruikte lapje grond een landschappelijk aangelegd plantsoen konden maken, een stukje binnen-

duinlandschap dat een wijkplaats zou kunnen worden voor alle meer of minder bedreigde planten uit de streek en waar de vogels het naar hun zin zouden hebben...”

Het plan vond grote weerklank. Er kwam een Stichting „Thijssse's Hof”. Het Bloemendaalse gemeentebestuur zegde zijn medewerking toe. Op een goede dag verscheen er een ploeg mannen met schoppen en kruiwagens (aan draglines en dergelijke fraaiigheden waren we nog niet toe) en er werd begonnen met het graven van de centrale vijver. Wat er verder te doen viel, werd gedaan; de aanleg-ingrote-trekken kwam tot stand. En in die dagen vierde Thijssse al één van zijn oude lusten bot op zijn aanstaande Hof: hij liep er vol voorpret rond en onderwijl strooide hij op verschillende plekken kwistig allerlei in de vrije natuur verzamelde zaden uit. Dat was altijd al een liefhebberij van hem geweest, zaadjes van bepaalde planten zomaar eens hier of daar uitstrooien op een plekje waarvan hij meende dat het wel geschikte kansen bood. De biologische wereld

Thijssse's Hof

bracht daar vroeger geen bezwaren tegen in en het woord „floravervalsing” moest nog worden uitgevonden (en buitendien wist bijna niemand iets van Thijsses werkzaamheden als zaaier). Later, toen de plantensociologie zich flink ontwikkelde, is hij wel op dit alles teruggekomen, maar ik geloof niet eens helemaal van harte. We hebben er tenminste eens een gesprek over gehad en toen vroeg hij plotseling met dat gevaarlijke twinkeltje in zijn ogen: „Heb je Baas Becking's 'Geobiologie' al gelezen?” Ik moest wel ja zeggen en toen voelde ik meteen dat ik onvoorwaardelijk hing. Want die ene mooie regel: „Alles is overal, maar het milieu selecteert” had ook mij gegrepen. „Zie je wel,” zei Thijsses toen triomfantelijk, „zo'n groot geleerde zegt het zelf: wat ergens niet thuis hoort, wordt vanzelf wel weg geselecteerd.” Zoiets vond hij kostelijk, je met kracht van argumenten ervan overtuigen dat wat hij zijn kwajongensstreken noemde eigenlijk helemaal niet zulke „zondige” dingen waren.

Het tegenovergestelde van zaaien, namelijk plukken, deed hij ook buitengewoon graag en dan vooral op plaatsen waar het nét niet mocht. En als er dan asjeblijft maar een bosbaas of een parkwachter kwam, die er aanmerking op maakte dan glom hij van genoegen (de plukker, wel te verstaan). Dat liep dan uit op een lang en ingewikkeld gesprek, waar hij vaak gemeentelijke verordening of wetsartikel in te pas wist te brengen – en het slot was dikwijls dat Thijsses en de parkwachter als vrienden voor het leven afscheid namen. Thijsses met het bosje bloemen of herfstvruchten of wat dan ook huiswaarts tiggend. In zijn enthousiaste beschrijving van de rivierdijken en hun notebomen (in „Onze groote rivieren”) geeft hij zelfs een geschreven staaltje van deze tactiek ten beste:

„Op menige plaats waar de boerderijen of landhuizen vlak aan de dijk staan, hebben die in hun tuinen ook vaak forse notebomen en die steken dan met hun kronen nog boven de

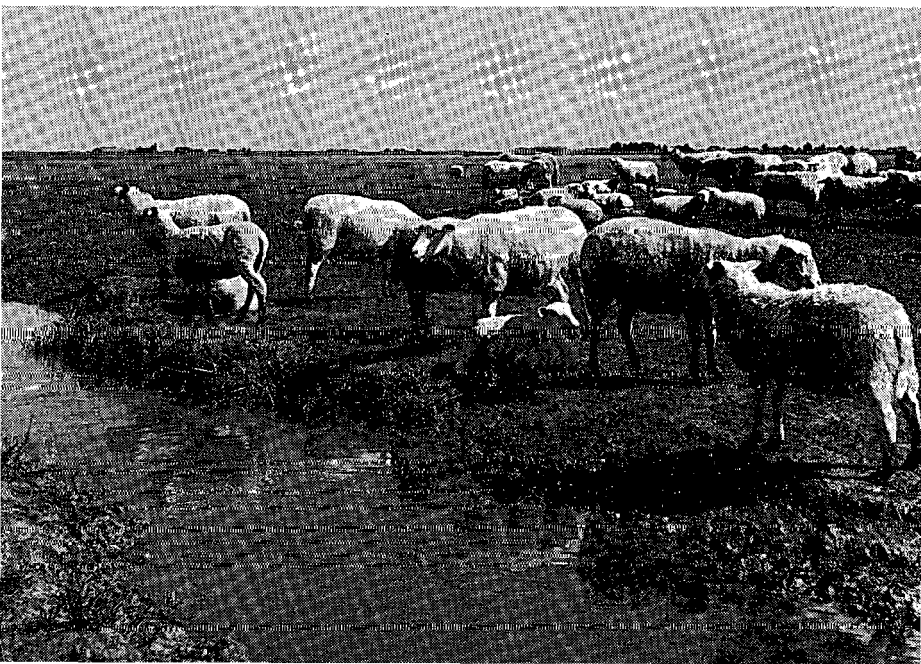
dijkglooïing uit. Op de dijk staande kun je dan daarvan de noten plukken. Ik meen, dat hierbij geen wet wordt overtreden, maar zelfs een gebruiksrecht gehandhaafd."

Intussen, wat hééft hij geijverd voor bloemenweiden, vooral in onze grote parken, waar de kinderen ongestoord en onbekommerd zouden mogen bloemenplukken. Die aller-eerste vorm van belangstelling voor planten schatte hij zeer hoog.

Maar goed, nu die verjaardag. Het feest begon al 's morgens om 10 uur in de aula van het Kennemer Lyceum. Daar waren vele leerlingen, ook van „'t Kopje" en veel officiële persoonlijkheden bijeen. Het eerste „cadeau" werd er „overhandigd": de voorzitter van het schoolbestuur deelde Thijssse mee dat hij door H. M. de Koningin was benoemd tot officier in de Orde van Oranje Nassau.

In zijn dankwoord zei de jubilaris heel blij te zijn met deze nationale onderscheiding omdat hij zich bewust was een warm vaderlander te zijn. Echter wel een „laag-bij-de-gronds" vaderlander omdat zijn liefde voor dit vaderland

De wijdheid van de Zeeuwse schorren waar een van de selecterende factoren genaamd is: schaap

al begon bij slik en moeras, bij poel en plas, bij duin- en bosgrond. Maar ook zeker een oprecht vaderlander omdat het zijn overtuiging, zijn geloof is, dat geen land en geen volk op aarde zo gezegend zijn als Nederland en zijn eenvoudig, bescheiden, werkzaam volk. „Mijn vriend Burdet looft zijn Zwitserland met even innige dankbaarheid als ik het Nederland doe, ik acht mezelf gelukkig Nederlander te zijn, bewoner van dit schone land; en landgenoot van jullie allemaal, jonge vrienden en schone vriendinnen.”

Dr. de Vletter, rector van het lyceum, hield ook een bijzonder hartelijke toespraak en hierna vond Thijsse de gelegenheid om dank te brengen aan zijn naaste medewerkers en vrienden, waarna hij meteen nog eens de nadruk

Thijsses' flaneerterrein bij uitnemendheid, de duinbosjes

legde op de revolutionaire onderwijsplannen waarmee hij al jaren rondliep. Zijn overleden vriend E. Heimans kwam bij deze dank op de eerste plaats: „Zonder Heimans zou ik nooit geworden zijn wat ik nu ben; hij die nu al jaren in het graf rust, heeft mij de weg gewezen, mij tot de natuurwetenschap gebracht. Nu, in de laatste jaren wordt geoogst wat vooral ook door Heimans is gezaaid.” De vrienden A. Burdet en mr. P. G. van Tienhoven waren in de zaal en op hen liep de jarige toe om hen hartelijk de hand te drukken.

Sprekend over zijn onderwijs zei de jubilaris, zichzelf niet in de eerste plaats als leraar te zien. Integendeel! „Mijn eigenlijke beroep is dat van wandelaar en flaneur.” Waarna hij zijn stokpaardje van de voorzomervakanties gretig beklom. „Het zou allereerst wenselijk zijn een zomer- en een winterrooster te hebben, waarbij o.a. met de geheel ver-

schillende omstandigheden voor het natuurhistorisch- én het verdere onderwijs rekening gehouden kon worden. Maar verder zou het goed zijn de jaarindeling te veranderen, zó dat het eind van het oude cursusjaar en begin van het nieuwe op een andere tijd vielen dan nu regel is." Hij zei het buitengewoon te betreuren dat de heerlijke voorzomerdagen, dagen van ontluiking en herleving, van arbeidstorende aantrekkingsmacht der herbloeiende natuur voor de jeugd vaak zijn dagen van proefwerken en repetities, van spanning om overgaan of blijven zitten. Daarom bepleitte hij een zomervakantie van mei tot augustus. He-
laas, zijn stem is in dit opzicht tot nu toe geweest „als die eens roependen in de woestijn”!

Na dit alles: op naar het cadeau achter het Pannekoekenhuisje, in de stromende regen. Weer toespraken. En weer een dankwoord van Thijse (blootshoofds onder de paraplu). Hij zegt blij te zijn dat „de fikse regenbuien, waarvan we op dit ogenblik genieten, ons de tuin zo fris en groen vertonen”. De onbekommerde optimist ten voeten uit! Over het feit dat het er hier en daar nog wat leegjes uitzag, maakte hij zich (terecht!) geen zorgen. De Hof zou gauw genoeg een rijke begroeiing hebben. En na een paar jaar was die er ook.

De opening van Thijse's Hof

Op het slagveld

De historicus Thijssse heeft zijn verheugenis over de benoeming tot officier in de Orde van Oranje Nassau heel geestig tot uiting gebracht door in gedachten terug te gaan naar Napoleon en diens slagvelden, waar ook wel eens een dappere strijder werd bevorderd tot officier. Hij voelt zich ook op een zwaar slagveld, samen met zijn vrienden, de natuurvrienden. Op „een slagveld, waar de strijd aan alle kanten woedt en... in de komende jaren volstrekt niet in hevigheid minderen zal.” Hij wist dat het steeds meer een kwestie van er op of er onder zou worden voor de natuurbescherming.

„De grote uitbreiding van de stedenbouw als gevolg van de toeneming der bevolking bedreigt in steeds ernstiger mate het natuurschoon van Nederland, tast steeds dreigender allerlei terreinen aan, die voor de handhaving van het natuurschoon of uit het oogpunt van natuurstudie of van oase-verschaffing aan de bewoners der huizenwoestijnen, van onschatbare betekenis zijn. De strijders voor het behoud van het natuurschoon in Nederland, voor het 'behoud van natuurmonumenten', zullen in de komende jaren in heet gevecht komen, op slagvelden staan, en de benoeming van Thijssse tot officier van Oranje Nassau is daarom voor hem en zijn strijdmakkers een voldoening, een prikkel om voort te gaan in die grote strijd. De in volle wapenrusting staande strijder, aangemoedigd door deze 'promotion d'émblée' op het slagveld, hoopt de kracht te hebben zijn plicht te doen in het strijdbare leger zijner kameraden. Hij ziet in de onderscheiding niet zozeer een eren van zijn persoon als wel een waardering voor het werk van de beweging, waarvan hij deel uitmaakt. Daarom voelt hij behoefte op dit moment dank te betuigen aan zijn strijdmakkers.”

De Nieuwste Varietelt van de Duinroos.

Prent uit de Haagse Post (?)

Pas uitgekomen rupsje van de tauwlinder (4 mm)

1925: de Zuiderzee ging langzaam maar zeker haar ondergang tegemoet, mét alle merkwaardige levensgemeenschappen van het water zelf en de kustgebieden. In natuurbeschermingskringen heeft dit echter geen overdadig grote beroering gewekt, misschien doordat het behouden van een gedeelte in de oude toestand toch onmogelijk was.

Het opdringen van steden, industrieën, wegen wekte meer ongerustheid. Maar gelukkig kon „Natuurmonumenten” zijn bezit nog voortdurend uitbreiden in deze tijd; nu eens met grote brokken, dan weer met kleine stukjes. Het Buskersbos bij Winterswijk, een stuk van de polder IJdoorn bij Durgerdam, het Hulshorster Zand, „de Hogt” bij Waalre, het Buurser Zand, de Dwingelose Heide, het zijn allemaal natuurmonumenten uit jaren 1925–1935.

Zulke zaken mochten dan stuk voor stuk verheugende

winstpunten zijn, er waren toch ook wel tegenslagen. En zelfs naar het scheen volmaakt veilige natuurmonumenten konden wel eens plotseling in een zeer ongewenste belangstelling komen te staan. Zo is er bijvoorbeeld kort na de eerste wereldoorlog een plan geweest om een elektrische tram aan te leggen van Amsterdam via 's-Graveland naar Hilversum; en die zou dan een zijtak naar Laren en Huizen krijgen. Tracé: in de lengte door het Naardermeer tot achter de eendenkooi, daar ombuigen, verder de spoorlijn met een viaduct kruisen en dan rakelings langs de lepelaarbroedplaats het meer weer uit – dwars door de 's-Gravelandse buitens en het Spanderswoud. Het Bos van Bredius zou door de zijtak worden geruïneerd. „De elektrocutie” noemde Thijssse dit. Gelukkig was de algemene verontwaardiging over het plan zo groot – en had men in Henri Polak een zo vurig en bekwaam aanvoerder – dat deze op een van onze kostelijkste stukken natuur beraamde aanval kon worden afgeslagen.

In deze zelfde tijd begon het op de Limburgse Sint-Pietersberg voor de natuur verontrustend slecht te gaan. De Belgische Cimenteries et Briqueteries Réunies groeven steeds meer mergel af en de unieke flora en fauna van het „berglandschap” werd meedogenloos verwoest. Van Tienhoven heeft hier gedaan wat hij kon om tenminste het belangrijkste deel van de Pietersberg te redden. Maar hij werd aan het lijntje gehouden en ondertussen richtte men de Eerste Nederlandse Cement Industrie op als dochtermaatschappij van de Belgische Cimenteries. Er kwam een al tamelijk grote cementfabriek. En in 1948 is tenslotte de genadeslag gevolgd: een concessie aan de E.N.C.I. voor 60 jaar, gepaard gaande met een enorme fabrieksuitbreiding.

Maar in hetzelfde Zuid-Limburg ook grote winst! Men – d.w.z. de Maatschappij tot verkoop van elektrische stroom der Staatsmijnen in Limburg – had in de jaren '30 het plan opgevat om in het boven-Geuldal twee stuwmeren aan te

leggen. Toentertijd kwamen er nog niet bijzonder veel toeristen in dat landschappelijk prachtige gebied. Het was hoofdzakelijk bekend – en zeer beroemd! – bij de natuurliefhebbers uit het hele land. Die wisten van de merkwaaardige geologische formaties, die in de dalwanden aan de dag kwamen. Zij kenden de alleen daar en nergens anders in Nederland voorkomende planten van de merkwaaardige „zinkflora”, het plantengezelschap dat juist daar te vinden is, waar de weiden door de winterse overstromingen een bepaald zinkgehalte bezitten. Zij hadden weet van de forellen en de steenvisjes en de grondels in de Geul zelf, van de heel

Buskersbos

bijzondere platwormen in de bronnen der kleine zijbeekjes, van de kriebelmuggen, de kokerjuffers en de haften. Zij kenden de bronnetjesbossen met hun goudveil en sleutelbloemen, waterkers en reuzenpaardestaart. Kortom zij be-seften enerzijds het uit wetenschappelijk oogpunt onver-vangbare van dat boven-Geuldal – en anderzijds genoten zij keer op keer van de paradijselijke omstandigheden die er heersten. En dus kwamen zij in opstand tegen het letterlijk moorddadige plan.

Van Tienhoven wist alle organisaties, welke het behoud van de natuur ter harte gaat, bijeen te brengen in één „over-koepelend” lichaam dat aanvankelijk Contactcommissie voor het Natuurbehoud heette, maar dat we nu alweer jarenlang kennen als Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming. Die oprichting geschiedde op 4 juni 1932. Waken tegen alle mogelijke aanslagen op natuur- en landschapsschoon en door overleg trachten tot zo goed mogelijke regelingen met de belanghebbenden te komen, dat zou in grote trekken het werk van de Contact-Commis-sie worden.

Het afwenden van het gevaar voor het Geuldal was het eerste succes en gelukkig zijn er in de loop der jaren nog heel wat gevolgd. Maar er zijn ook nederlagen geleden; laatstelijk nog met De Beer, die nu Europoort heet.

Zulke slagen komen hard aan, doch er zit maar één ding op voor allen die onze vaderlandse natuur een goed hart toe-dragen: verder werken in de geest van Thijssse en Van Tienhoven. Onbekommerd! Dat wil overigens niet zeggen: zonder ooit te treuren. Maar vooruitzien is beter dan achteromkijken!

Geuldal

De pensioengerechtigde leeftijd

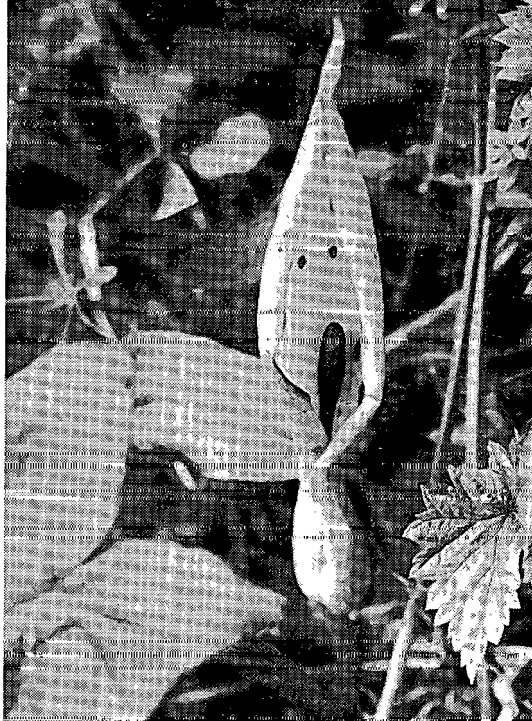
De pensioengerechtigde leeftijd – je kunt die term eigenlijk met geen mogelijkheid in verband brengen met de hyperactieve Thijssse. Hij hoort meer bij geduldig op hun stoeltje aan de waterkant zittende hengel-opaatjes, stuntelige oudjes op een bank in het park en dergelijke lieden. Maar bij Thijssse? Nee, onder geen voorwaarde!

En toch heeft hij op de daarvoor gestelde tijd zijn leraarschappen neergelegd. Sedert de grote vakantie van 1928 hebben zijn „schone vriendinnen” van „t Kopje” het al zonder hem moeten stellen. En in de zomer van 1930 vertrok hij van het Kennemer Lyceum, met droefenis in het hart uitgewuifd door een schare van leerlingen en oud-leerlingen en leraren en allerlei mensen die maar op de een of andere manier met hem als onderwijzman te maken hadden gehad.

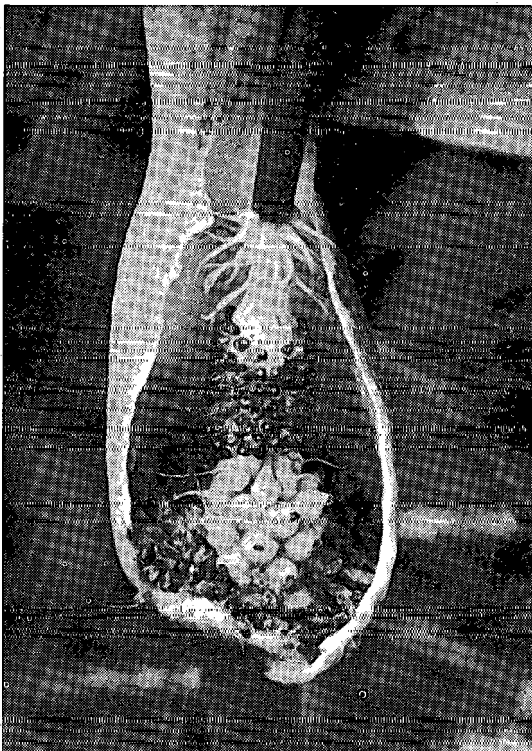
Als onderwijzman... Wilt u weten hoe hij als onderwijzman was? Daar zouden vele oud-leerlingen u nog glorieuze verhalen over kunnen doen, maar een heel mooie karakteristiek heeft zijn rector, dr. A. de Vletter, destijds over hem geschreven in „Natura”:

„De Redactie vraagt mij enkele woorden te schrijven over Thijssse als onderwijzman. Dat is niet zo gemakkelijk als het lijkt. Want (Jac. P. heeft het eigenlijk zelf gezegd in de bijeenkomst op 26 september 1925 in de Aula van het Kennemer Lyceum) Thijssse *is* niet *de* onderwijzman in de gewone zin des woords. De componenten, die iemand maken tot de ideaal-leraar Midd.Onderwijs, zijn vele en verscheidene: wetenschappelijkheid, ernst, geest, vrolijkheid, geduld, liefde... schoolmeesterachtigheid, in de goede zin des woords. Van deze eigenschappen bezit Thijssse haast alle in bijzondere mate. Zijn wetenschappelijkheid *mag* ik niet

*Gevlekte aronskelk van
buiten....*

.... en van binnen

beoordelen: ik geloóf in haar volledig, op gezag. De ernst van deze door en door vrolijke man is soms ontroerend groot: ik heb hem eens onze lyceumjongens horen toespreken, bij de vertoning van een reeks vogelplaten, dat ik er stil van werd en bleef. Zijn geduld en liefde voor het kind is onuitputtelijk: hij is altijd tot helpen bereid; en hij kán zijn leerlingen toch haast geen onvoldoende op een rapport geven! Hij mint zó de vrijheid, de ongeforceerde levensontplooiing, dat hij, de scherpe waarnemer, geen interesse heeft aan het schoolmeesterachtige constateren van kennistekorten; hij juicht over belangstellend weten méér dan dat hij gehinderd wordt (wat 'des goeden schoolmeesters' is) door gebrek aan kennis of vermogen tot kennisverwerving. 'Zij tekent toch heel aardig'; 'hij doet het toch soms heel goed', zegt hij over domme of luie leerlingen, zich niet afvragend of de in optimisme geconstateerde prestatie geen suggestie des leraars was.

Terwijl ik zwijg over zijn geest en humor, wier onvergelijkbaar grote kracht ieder waardeert, die hem hoort of leest of kent, wil ik toch vaststellen, dat Thijsse voor het onderwijs een man van grote betekenis is. Voor de nationale volksontwikkeling, voor de verwekking van natuurbelangstelling en vestiging der natuurliefde is zijn betekenis onovertroffen. Zie, hoe ze aan zijn lippen hangen, hoe ze het wetenswaardige op zijn gebied (wat zo echt 'des kinds' is) inzuigen, in tot-lichaamsbewegen-wordende-blijde-begeerte opnemen, bij filmvoordracht, of lezing, of les.

Maar zie hem stappen, op excursie over de hei, door het bos, met een paar oudere 'adepten' om hem heen, soms in gemeenschappelijk zwijgen, soms in pratend wijzen en vergelijken. Ik zat bij ons kamp van Lunteren eens op de hei; 'hij' zou met drie of vier uitgekozen 'maniakken' naar ginds heuveltje gaan om iets geologisch-interessants te zoeken; naast me zat een jongen van 16 jaar. Hij zat rustig; keek toen onverwacht op; zág, dat Thijsse al op stap was, daar

vóór hem op de hei, en... 'verdomme' was zijn, in ieder geval tegen zijn rector onvoegzaam ergerniswoord, en hij vloog Thijssse achterna, jaloers op de andere twee al meelopende jongens.

Ik zei het in de Aulabijeenkomst van 26 september: 'Thijssse is voor de jongere leerlingen een moeilijk geval'; ze hebben geen 'zicht' op de macht van kennis en studie en arbeid achter het gewone, eenvoudige, makkelijke woord van les of boek. Maar er zijn er, die het besef hebben van de rijkdom van kennis en liefde voor natuurstudie, en ze vereren de voor hen heiligwordende kennisbron, neen ze drinken er uit, zo gretig, dat ze zich haast verslikken.

Zoals ik Thijssse's waarde als mens zie in zijn 'onbecommertheid', in zijn hartelijke opgeruimdheid naast diepe ernst, zo zie ik in het bovengeschetste zijn grote betekenis als onderwijzman."

En die geboren en getogen onderwijzman ging nu weg. Met pensioen. „Heerlijk, dan krijg ik veel meer tijd beschikbaar” zei hij er zelf van. Tijd voor Natuurmonumenten en voor een herdruk van dít en een nieuwe bewerking van dát en voor een groot bezoek aan de kinderen in Indië (zijn jongste zoon en schoondochter woonden toen in Bandoeng) en voor veel uitjes naar Den Haag (waar de oudste zoon met vrouw en kroost woonde) en voor nieuw werk in de Hof en... Enfin, u hebt het al begrepen: Thijssse was één van die gepensioneerden, die het door dat simpele pensioen eigenlijk nog veel drukker krijgen dan vroeger. Heerlijk druk!

De bezoeken aan Den Haag – later vaak uitgebreide logeerpactijen – waren echte feesten. En binnen het etmaal wisten de burens steevast dat hij er weer was. Vanwege zijn opgewekte luidruchtigheid, die hem al voor dag en voor dauw net zo hard met alle deuren deed slaan als verder op de dag. In alle vroegte begon hij, net als in Bloemendaal, zijn ochtendwandelingen naar de duinen. En wanneer hij dan zo

tegen achten terugkwam, weergalmde het huis van zijn vrolijke roep: „Ontbijt!... Ontbijt!” En tien tegen één dat hij dan weer een paar aardige dingen – onderweg lekker geplukt! – bij zich had. Maar hij was tegelijkertijd zo’n bescheiden plukker, dat niemand het hem ooit kwalijk zou kunnen nemen.

Van enige bezadigdheid dus geen sprake. Integendeel! Altijd roerig; en ook altijd nog vol kwajongensstreken. Zo was hij eens op de verjaardag van zijn schoondochter met zijn kleinzoon in de gang aan het ballen. Het verjaardagscadeau was net gebracht en werd binnen uitgepakt: 12 prachtige kristallen glazen. Schoondochter zette die heel huisvrouwelijk op een blad om ze meteen naar de keuken te brengen. Dan konden ze worden afgewassen en de kast in. Toen ze voorzichtig met haar blad vol breekbare waar de gang in kwam, had vader juist de bal. En natuurlijk deed hij of hij op de nieuwe glazen mikte. „Dat durft u toch niet,” zei schoondochter vol overtuiging... en rang! daar vloog de bal volmaakt trefzeker op het blad af. Een gil – zes glazen gesneuveld. Vader lachen en opmerken dat hij zes van de twaalf niet slecht vond voor een eerste worp. „Maar, Wil, niet getreurd hoor, we zullen meteen nieuwe bestellen!”

Helaas! Moeder, gealarmeerd door die herrie in de gang, kwam kijken. En toen ze haar man dat hoorde beloven, overzag ze de situatie met grote helderheid (en kennis van Jac.P.). En haar commentaar was: „Geen sprake van, jullie hebben allebei evenveel schuld en we kopen géén nieuwe glazen!” Wil heeft ze ook nooit gekregen...

Wat nog niet vermeld staat bij het lijstje van waar de „gepensioneerde schoolmeester” (zoals hij zichzelf wel spottend noemde) tijd voor kreeg, na 1930: lekker luieren! Ja, dat was een staande uitdrukking van hem en je kon erop rekenen, als je weer eens bij hem op bezoek was en je had samen een paar uur ernstig – en vrolijk! – over allerlei dingen uit de natuur en de natuurbescherming zitten pra-

ten, dat ineens zijn voorstel kwam: „Ga je even mee naar de Hof? Gaan we lekker luieren na al dat werk!”

„Lekker luieren” dat betekende dan: kijken naar van alles en nog wat. En daarbij wees Thijssse je dan op allerlei, soms zomaar voor de hand liggende dingen, waarvan je jezelf tot je schande moest bekennen er eigenlijk nooit eens goed op te hebben gelet. Maar hem hadden ze al wie weet hoe lang geboeid en hij wist er een heleboel merkwaardigs over te vertellen. Later is aan dit alles een pittig rubriekje in *De Levende Natuur* ontsproten: „Van groei en bloei en jaargetijde” – Thijssse ten voeten uit.

Op zijn zeventigste verjaardag kreeg hij verdere erkenning voor zijn werken in het belang van het Nederlandse volk en

de Nederlandse natuur: hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Mei 1938 bracht de grote slag: de vrouw die hem een leven lang altijd had weten „op te vangen”, die onnoemelijk veel met wijsheid had bestierd (óók betreffende het doen en laten van zekere J.P.T.!) en van wie hij zielsveel hield, kwam te overlijden. Hoezeer hij haar waardeerde, blijkt wel uit wat hij eens jaren tevoren zei: „Ja, wij vreemde kerels hebben wel heel bijzondere vrouwen nodig... maar die hébben we dan ook!”

Bij de pakken neerzitten deed hij niet. Maar mede onder invloed van zijn geleidelijk sterker zich manifesterende hartkwaal kwam er wel een zekere vertraging in zijn tempo. Het wandelingetje naar de Hof ging wat bedaarder; later moest er 's middags worden gerust op „Binnenduin”.

Al ging het hem echter lichamelijk iets minder goed, geestelijk leefde hij ijverig mee met de natuur en de natuurstudie en de natuurbescherming; altijd met dezelfde mild-humoristische instelling tegenover mensen en dingen die niet helemaal waren zoals hij graag gewild had. Zo schreef hij

Een stukje Zuidlimburgs bos met o.a. veelbloemige salomonszegel, daslook en eenbes

bijvoorbeeld naar aanleiding van de financiële moeilijkheden van de Stichting Thijsses Hof:

„Aanvankelijk ging alles opperbest, maar ik mag niet verhalen dat de Stichting in de laatste jaren telkens te worstelen heeft met tekorten. De vrienden van de natuur en van Thijsses laten ons gaandeweg in de steek. Dat is in het bijzonder voor Thijsses heel pijnlijk, want hij doet toch zo zijn best!”

Zo staat het in een brief van 25 juli 1940, dus op zijn 75ste verjaardag. 25 juli 1940... toen was ons land al een paar maanden in oorlog, een oorlog in welks „goede” afloop Thijsses een rotsvast vertrouwen had. Ik geloof dat hij me wel ieder jaar in december heeft geschreven, dat nu toch het volgende jaar de kans op onze bevrijding bijzonder groot was. En onderwijl werkte hij moedig verder, laatstelijk nog aan zijn boekje „Natuurbescherming en Landschapsverzorging in Nederland”, dat een overzicht geeft van het grote werk en meteen al lijnen voor de (bevrijde) toekomst uitstippelt.

Zomer 1944 schreef hij nog vol optimisme aan enkele vrienden:

*„Voor 1945 moeten wij een eerste klas actie van
bereiden. Het is een feit. Maar we hebben daar:
De Remondse Natuurschoonheid 50 jaar
De Bescherming Natuurschoonheid 45 jaar
De N. P. N. 40 jaar
Natuurbeheer 35 jaar
Morgen heeft te worden 30 jaar*

Dat laatste is helaas niet uitgekomen. In de herfst van '44 verdreven de bezetters hem van zijn geliefd „Binnenduin”. En hij – goed van vertrouwen als hij was zelfs in zijn slechtste medemensen – wilde aanvankelijk niet eens de moeite

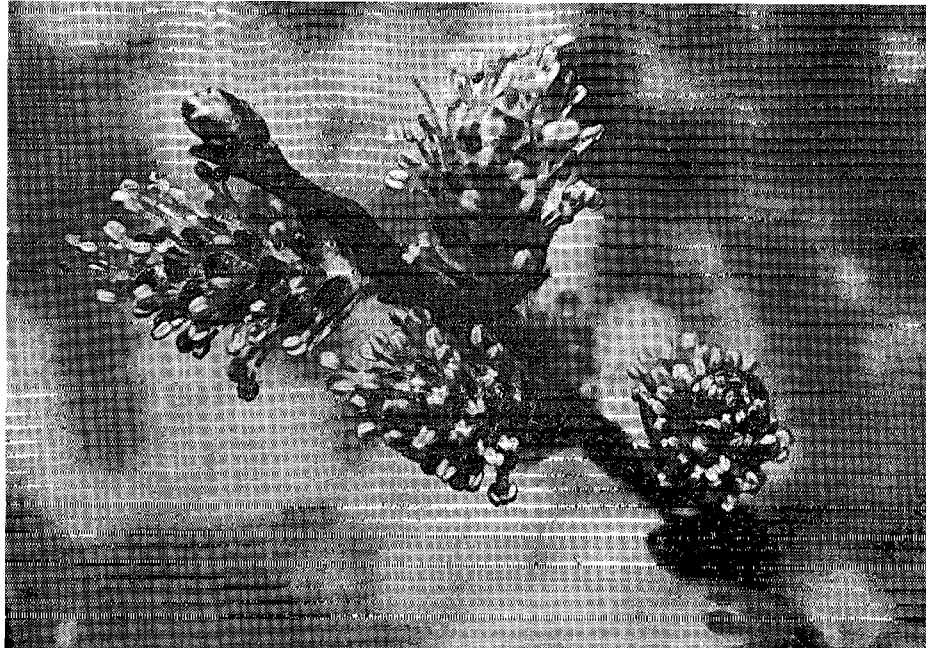
nemen om althans het waardevolste van inboedel, boekenkast en archief ergens anders veilig onder te brengen. Hij trok, met de jonge mevrouw Burdet die zijn huishouding verzorgde, naar Overveen – weer aan de binnenduinkant – om daar tijdelijk te wonen. Tijdelijk – dat was tot 8 januari 1945, een droeve dag middenin de hongerwinter. Toen overleed hij. En een paar dagen later werd hij begraven in een stuk van het duin, dat één van zijn grote liefdes was: aan de Bergweg in Bloemendaal. Zijn vriend Van Tienhoven kwam er op een fiets met massieve banden voor uit Amsterdam. En zijn vriend Stomps kwam zelfs te voet uit de hoofdstad!

Wij moeten verder

Wij, dat zijn wij allemaal. U en ik en alle andere Nederlanders. Zeer beslist niet alleen degenen die het „goed menen met onze vaderlandse natuur”. Want vooral sedert de laatste oorlog is het duidelijk geworden dat het in een land als het onze – en eigenlijk op heel veel plaatsen ter wereld – al lang niet meer gaat om het behouden van merkwaardige en/of mooie stukken natuur zonder meer. Nee, wat er in de naaste toekomst *moet* gebeuren, reikt veel verder: wij *moeten* ervoor zorgen dat ons land bewoonbaar blijft, plezierig bewoonbaar en redelijk gezond bewoonbaar. Dat is een taak voor *ons allemaal samen* – en voor onze volksvertegenwoordigers in het bijzonder (los van gezuil en geharrewar op politiek gebied!).

Wij moeten verder, helaas zonder de onbekommerdblijmoedige leiding van een man als Thijsse, die soms met een rake kwinkslag een fel gevecht wist te winnen. Maar – gelukkig! – wij kunnen verder gaan in zijn geest. Hij heeft ons het grote voorbeeld gegeven. En hij heeft een prachtig „testament” achtergelaten. Dat is voornamelijk te vinden in het laatste gedeelte van zijn „Natuurbescherming en Landschapsverzorging in Nederland”, na zijn dood (in 1946) verschenen bij de Wereldbibliotheek. Het geeft ons niet alleen een leidraad, maar – hoe zou het bij Thijsse anders hebben gekund? – óók een flinke hoeveelheid goede moed om te blijven volharden in het grote werk. Eigenlijk zou ik het hele laatste hoofdstuk hier wel willen citeren, maar dat wordt wat uitvoerig in een bundeltje als dit. Daarom een paar grepen:

„Zal het goed gaan met de Natuur- en Landschapsbescherming, dan dient ons hele volk daaraan mede te werken, Nederlanders met welbehagen aan hun eigen land,

Mannelijke kruipwilg in bloei

gegrond op hun bekendheid met bodem, flora en fauna, op hun belangstelling niet alleen voor woeste gronden, maar ook voor het cultuurlandschap met zijn bossen, akkers en weiden en het industrielandchap, dat perspectieven opent over de wijde wereld. Oppervlakkig bekeken en oordelende naar alles wat kranten, tijdschriften en boeken opdissen en wat verhandeld wordt op heel of half wetenschappelijke bijeenkomsten, zou men denken, dat nog slechts weinig daaraan ontbreekt.

Doch de droeve werkelijkheid is heel anders. Al hebben de Verkade-albums en hun dikwijls zeer verdienstelijke navolgers miljarden gekleurde afbeeldingen van Nederlandse planten, dieren en landschappen uitgestrooid over ons volk, toch is er van de tien Hollanders nog niet één, die een eik van een beuk kan onderscheiden, of zich duidelijk reenschap geeft van de grote seizoensverschijnselen in de plan-

ten- en dierenwereld. Nu is het helemaal niet nodig, dat iedereen om natuurgenoet te smaken, meteen een beoefenaar moet wezen van plant- en dierkunde in wat men zou kunnen noemen de eigenlijke zin des woords. Maar wel is het van belang, dat men vatbaar is voor de schone openbaringen van het natuurleven, dat men genoeg er in vindt, daar even bij stil te staan, dat men voorstellingen en gevoelens kan verbinden aan wat er van al dat schoons wordt gedacht en gezongen. In het bijzonder is dat wenselijk voor de miljoenen, die in de grote steden moet huizen.

Met de grote steden en de nieuwe ontginningen en droogmakerijen zitten wij eventjes verlegen, doch slechts een enkel ogenblik. Want waarvoor hebben wij planologen, pla-

nologische diensten en het moderne parkwezen? Bij de landschapsverzorging heb ik dit onderwerp reeds aangeroerd voor die polders en ontginningen. En wat de grote steden betreft, die besteden duizenden en miljoenen aan parken en plantsoenen. Nu zijn wij al lang niet meer tevreden met een mooi geheel van landschapsarchitectuur met besloten of open karakter, met lanen en massieven, met kleurenspeel en verdeling van licht en schaduw, met bont dendrologisch allerlei. Allemaal heel mooi en verdienstelijk. Doch wij willen ook *inhoud*: planten, die ons wat te vertellen hebben, die bonte insecten lokken; struikgewas en bomen, die het hele jaar een behoorlijke vogelbevolking waarborgen. Het is voor onze landschapsarchitecten een

Omgeving
Grote Otterskooi
Noordwest-
Overijssel

peuleschilletje, om plantsoenen te maken van twee, liefst drie hectaren, die representatief zijn voor Nederlandse biologische landschappen, vormen van het eikenbos, van het elzenbos, van plas- en oeverland. Als het enigszins kan, ook hei en duin en naaldhout, maar vooral geen kinderachtig gepruts. De grond helemaal begroeid met de bloemplanten, varens en mossen, die bij het landschaptype behoren en die planten in flinke massa's, zodat zij de aandacht trekken. Dergelijke instructieve plantsoenen kunnen bestaan in het hartje van de grote steden en zij krijgen vanzelf een goede vogelbevolking, mits mijn planoloog zich maar houdt aan de regel, dat parken en plantsoenen straalsgewijs moeten doordringen van de omtrek van de stad (waar de vrije natuur begint) tot in het centrum.

Wanneer nu een nieuwe wijk wordt aangelegd, gaat men uitrekenen, waar scholen moeten komen, en als die handig gegroepeerd worden, kan men een dozijn van die inrichtingen zo plaatsen, dat binnen een kwartier gaans hetzelfde instructieve plantsoen bereikbaar is. Voor plaatsen als Amsterdam, Den Haag en Rotterdam kom ik wel klaar met twintig van die inrichtingen. Zij moeten goed omheind zijn en slechts op bepaalde tijden geopend, maar dan ook voor iedereen. Bewaking mag niet ontbreken. Rijwielen en vliegende hollanders verboden, kinderwagens en invalidenwagens toegestaan! Niet van de paden gaan.

Maar hóé kunnen de kinderen behoorlijk de planten in bijzonderheden bekijken? Wel, door te zorgen voor veel paden en de planten vlak bij het pad te brengen.

Er zijn al wel stedelingen, die geheel vervreemd zijn van de natuur, die zich buiten niet 'thuis' voelen en hun stadsgedoe steeds om zich heen zouden willen houden! Wij mogen hopen, dat beter onderwijs jong en oud nader tot de natuur zal brengen, zodat haar rijkdommen niet tevergeefs bestaan. Het aantal der 'natuurvrienden' is tegenwoordig

Buurser Zand

wel groter dan zestig jaar geleden, maar als het goed gaat, wordt het nog vele, vele malen groter.

Twée dingen zijn nu van node. Ten eerste, dat het hele land 'natuurruimte' biedt, reeds te beginnen met het hartje van de grote steden door goed verzorgd werkelijk plantsoen, en dan overal door het land met oordeelkundige bebouwing, gezond en fraai cultuurlandschap, geordend industrielandchap, werkelijke bossen en alles wat wij nu al wel reeds hebben leren waarderen en bewonderen als natuurmonumenten en reservaten. En ten tweede, dat de 'natuurvrienden' dit alles met liefde en ontzag behandelen. Daar behoort 'opvoeding' toe en deze komt dan misschien ook tegelijk met dat verbeterde onderwijs. Hier stuiten wij op grote moeilijkheden, maar zij kunnen worden overwonnen. Helaas komt het tegenwoordig nog voor, dat 'excursies' het

terrein bederven, dat verzamelaars de zeldzaamheden uitroeien – denk maar aan de waterspreeuw van 1928 – dat vogelspieders en fotografen vernietigend optreden, dat 'liefhebbers' en handelaars planten roven, met wortel en al uitroeien, enz. Tegen al deze dingen kunnen politionele maatregelen worden genomen, maar nóg veel verder komt men, wanneer een duidelijk uitgesproken publieke opinie deze wandaden brandmerkt als onbehoorlijk. Deze verboden en deze afkeuring behoeven echter een intieme omgang met de natuur niet in de weg te staan. Al die belemmeringen konden ook wel eens een verkeerde uitwerking hebben, en misschien zou het wel goed kunnen zijn, wanneer wij hier en daar gelegenheden konden scheppen, waar in plaats van bordjes met: 'verboden buiten de paden te gaan of bloemen te plukken' een aanwijzing konden plaatsen met: 'vrije ruimte, bloemen plukken geoorloofd'. Dit in het bijzonder voor de kinderen van de grote stad.

Laat ons vooral nooit vergeten, dat Natuur- en Landschapsbescherming geen stokpaardje is van een klein aantal hedonisten of wetenschappelijke ijveraars, maar een streven naar levensvervulling voor iedereen en in het bijzonder een redding voor allen, die geboren en getogen zijn in de sombere buurten van de ouderwetse grote steden."

Wij moeten verder! In grote trekken volgens de door Thijsse al in de jaren veertig opgestelde leidraad. Maar de ontwikkeling op velerlei gebied is zó stormachtig en zó ingrijpend geweest, dat we weliswaar zijn grote lijnen dikwijls zullen kunnen aanhouden, maar dat er óók veel punten zijn, waarop we moeten „improviseren”; naar beste weten.

Toen Thijsse dit alles schreef waren er zo'n 9.000.000 Nederlanders – en hij geloofde op gezag van de toenmalige statistici dat het er nooit veel meer dan 12.000.000 zouden worden. Op het ogenblik zijn we dat aantal gepasseerd. En

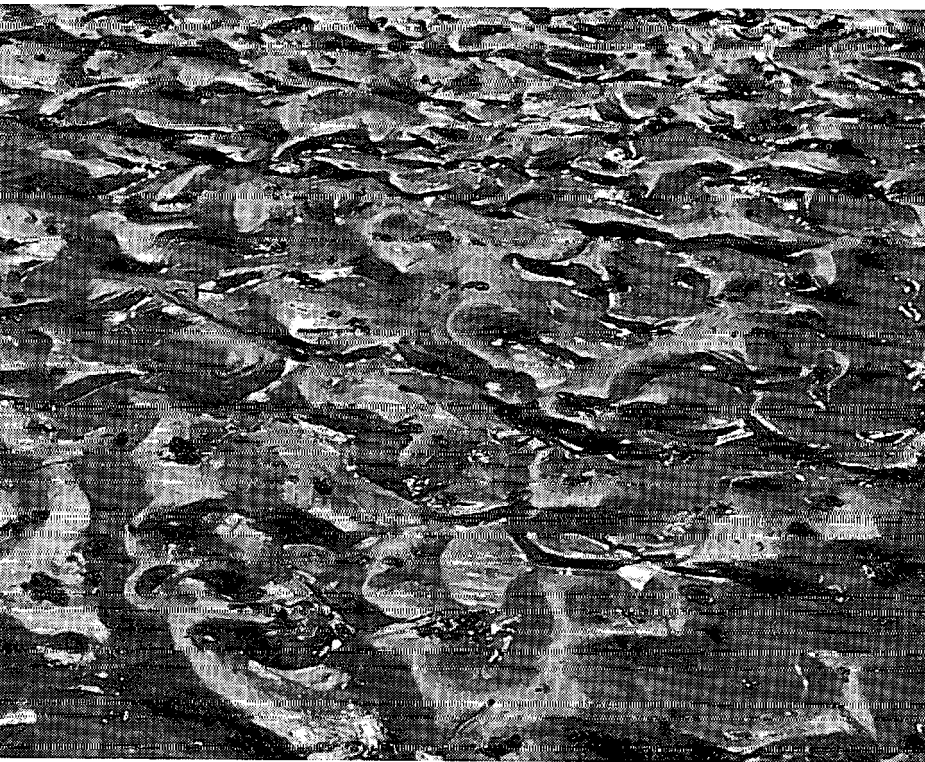
niemand minder dan Thijsses' jongste zoon, prof. ir. Jac. P. Thijsses, heeft ons nog maar kort geleden verteld, dat hij voor het jaar 2000 wel rekent op 20.000.000 – twintig miljoen! – Nederlanders.

En zo zijn er (veel) meer dingen, die tijdens het schrijven van „Natuurbescherming en Landschapsverzorging” niet te voorzien waren. De Ramp van 1953 en de eruit voortgekomen Deltawerken bijvoorbeeld. Maar ook de onbegrijpelijke vlucht, die schei- en natuurkunde (om van de wis-kunde niet te spreken) in het dagelijksleven hebben genomen. Plastic (dat niet kan „vergaan”) is een veel groter gevaar dan het vroegere pakpapier. Sommige synthetische wasmiddelen zijn voor alles wat natuur is uit den boze omdat ze niet door micro-organismen kunnen worden afgebroken tot eenvoudige, door planten opneembare verbindingen. Industrialisatie en snel in omvang toenemend autopark werken een hevige luchtverontreiniging in de hand. Onze binnenwateren (en ook de Noordzee!) vervuilen meer en meer door onverantwoordelijke lozing van afvalwater. Ter verdelging van onkruid, schadelijk gedierte en plantenziekten gebruiken we veelal uiterst schadelijke middelen, waar we enerzijds niet meer buiten kunnen, doch die we anderzijds zo verstandig mogelijk moeten leren toepassen. Onze in tal en omvang toenemende industrieën zullen voortdurend meer van ons grondgebied nodig hebben. Stadsuitbreidingen en wegenbouw gaan enorme oppervlakten vergen. Onze zoetwatervoorziening wordt met de dag een hachelijker probleem. En zo zijn er nog vele zaken, waarmee heus niet alleen de natuurbeschermers geconfronteerd zullen worden, maar waarvoor wij gezamenlijk goede oplossingen zullen moeten vinden.

Overweldigt dit alles u? Krijgt u het idee, dat er geen beginnen aan zal zijn, dat het vechten tegen de bierkaai wordt? Kijk dan nog eens terug in dit boekje. Naar het grenzeloze optimisme, het geloof dat bergen verzetten van de

man die het heeft aangedurfd om met niets dan zijn lege handen (en zeer grote geestkracht!) heel Nederland te mobiliseren. Die de anderhalve ton voor zijn Naardermeer bij elkaar heeft gekregen en die tot in onze tijd een niet te becijferen goodwill heeft geschapen voor alles wat natuur is. Laat ons daarom onder zijn devies met elkander verder werken, vol vertrouwen in de goede uitkomst. En laat ons ter herinnering aan zijn geboortedag, aan het feit vooral dat wij hém als landgenoot hebben mogen bezitten, een groot feest vieren. Zijn feest. *Onbekommerd!*

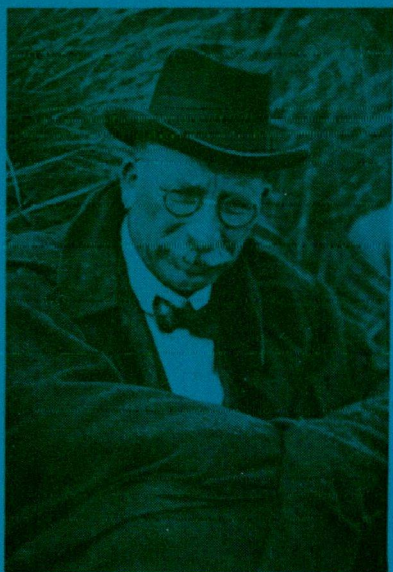
Echte wilde natuur, het wad

VERANTWOORDING DER FOTO'S

<i>Dr. G. A. Brouwer</i>	blz. 103
<i>J. van Dijk</i>	blz. 43, 86, 114, 116, 119, 121, 122, 138, 140, 146/147, 170, 172, 185, 187
<i>K. Hana</i>	blz. 13, 15, 16, 20, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 37, 38, 41, 46, 48, 53, 56, 58, 65, 67, 71, 73, 74, 75, 78, 81, 84, 90, 91, 94, 109, 117, 125, 126, 128, 129, 137, 142, 143, 145, 149, 151, 155, 160, 162, 163, 164, 168, 174, 174, 178, 179, 183, 184, 190
<i>F. P. J. Kooymans</i>	blz. 49
<i>Atelier Merckelbach</i>	blz. 97
<i>Fotodienst De Nieuwe Limburger</i>	blz. 18
<i>C. Scholtz</i>	blz. 93, 98
<i>Jan P. Strijbos</i>	blz. 131, 132
<i>H. J. Verdonk</i>	blz. 45, 100

Dr. Jac. P. Thijsse - van 1865 tot 1945 intens en onbekommerd genietter in de levende natuur. Populair schrijver en verteller bij uitnemendheid. Zijn lijfspreuk: Beter tien vogels in de lucht dan één in de hand!

